

Collection of Papers
from the International Academic Conference
21st – 22nd of October 2016

**MANIFESTATIONS OF EXTREMISM,
ETHNIC AND RELIGIOUS
INTOLERANCE**

**BRATISLAVA
LEGAL FORUM 2016**

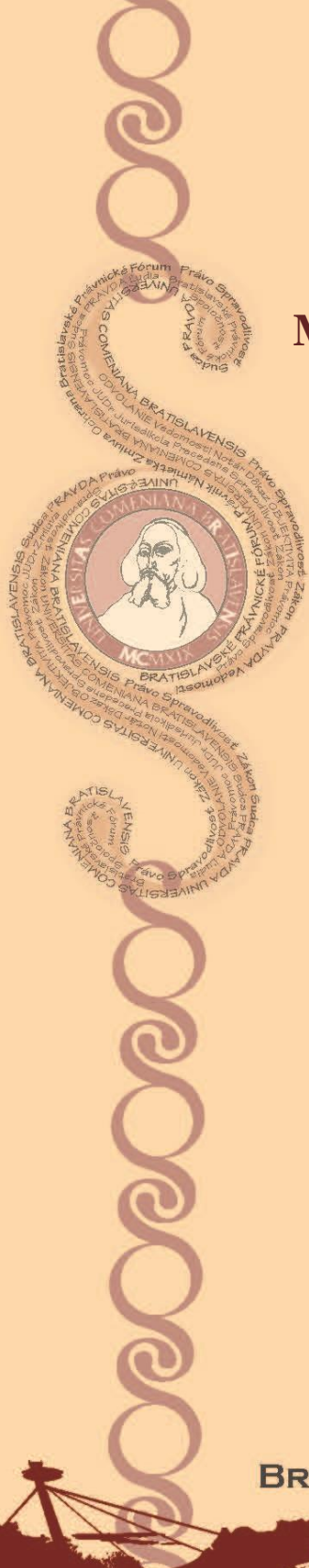
Zborník príspevkov
z medzinárodnej vedeckej konferencie
21. – 22. októbra 2016

**PREJAVY EXTRÉMIZMU
A NÁRODNOSTNEJ
A NÁBOŽENSKEJ
NEZNÁŠANLIVOSTI**

**BRATISLAVSKÉ
PRÁVNICKÉ FÓRUM 2016**

BRATISLAVA LEGAL FORUM
BRATISLAVSKÉ PRÁVNICKÉ FÓRUM

2016

**SYMPOSIA, COLLOQUIA, CONFERENCES
SYMPÓZIÁ, KOLOKVIÁ, KONFERENCIE**

**MANIFESTATIONS OF EXTREMISM,
ETHNIC AND RELIGIOUS INTOLERANCE**

BRATISLAVA LEGAL FORUM 2016

**PREJAVY EXTRÉMIZMU A NÁRODNOSTNEJ
A NÁBOŽENSKEJ NEZNÁŠANLIVOSTI**

BRATISLAVSKÉ PRÁVNICKÉ FÓRUM 2016

Collection of Papers from the International Academic Conference
Bratislava Legal Forum 2016
organised by the Comenius University in Bratislava, Faculty of Law
on 21st – 22nd of October 2016
under the auspices of Andrej Danko,
the Chairman of the National Council of the Slovak Republic

Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie
Bratislavské právnické fórum 2016
organizovanej Univerzitou Komenského v Bratislave, Právnickou fakultou
v dňoch 21. – 22. októbra 2016
pod záštitou predsedu Národnej rady Slovenskej republiky Andreja Danka

UNIVERZITA KOMENSKÉHO
V BRATISLAVE
PRÁVNICKÁ FAKULTA
VYDAVATELSKÉ ODDELENIE

Univerzita Komenského v Bratislave
Právnická fakulta
2016

Reviewers of Papers / Recenzenti:

- doc. Mgr. Miroslav Lysý, PhD.
- Mgr. Ondrej Podolec, PhD.
- Mgr. Michal Považan, PhD.

Editors / Zostavovatelia:

- Mgr. Michal Lenhart
- JUDr. Jozef Andraško
- JUDr. Juraj Hamulák, PhD.

© Comenius University in Bratislava, Faculty of Law, 2016

© Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta, 2016

CONTENT / OBSAH

SÚČASNÝ POHLED NA PROBLEMATIKU EXTRÉMIZMU V SLOVENSKEJ REPUBLIKE

Miroslav Felcan5

HISTORKY O SLOVENSKEJ ŠTÁTNOŠTI ALEBO KTO A PREČO NEPOCHOPIL DEJINY

Alexandra Letková..... 14

THE GERMAN CONCEPT OF *VERWIRKUNG* AS A LEGAL REMEDY AGAINST POLITICAL EXTREMISM?

Jerzy Parchomiuk27

ON THE STABILITY THROUGH EXCLUSION IN JOHN RAWLS'S POLITICAL CONCEPTION OF JUSTICE

Pawel Polaczuk..... 38

ZMENY V MENŠINOVEJ POLITIKE NA SLOVENSKU PO ROKU 1938

Ondrej Podolec 48

TLAČOVÁ POLITIKA V ROKOCH MERUÔSMICH

Michal Považan57

PREJAVY KORPORATIVIZMU V ÚSTAVNOM PRÁVE FRANKISTICKÉHO ŠPANIELSKA

Ján Puchovský 62

VYŠETŘOVÁNÍ TRESTNÍCH ČINŮ Z NENÁVISTI JAKO PROJEVŮ EXTREMISMU A TERORISMU V MEZINÁRODNÍM KONTEXTU

Ivo Svoboda, Stanislav Šišulák 70

SÚČASNÝ POHĽAD NA PROBLEMATIKU EXTRÉMIZMU V SLOVENSKEJ REPUBLIKE

Miroslav Felcan

Akadémia Policajného zboru v Bratislave, Katedra správneho práva

Abstrakt: Extremism is a phenomenon of the current era and its precise definition and description, which would be universally accepted, has not yet been formulated. The causes of the emergence and existence of extremist groups or movements lie in different ideologies that come into confrontation with the political system and the system of government, and undermine the overall security of a democratic state. The overarching principle of these ideologies is the denial of fundamental democratic values, social standards and the modes of behavior affecting contemporary society..

Abstrakt: Extrémizmus je fenomén súčasnej doby a jeho presné vymedzenie a opísanie, ktoré by bolo všeobecne akceptované, nebolo doteraz formulované. Dôvodom vzniku a existencie extrémistických skupín alebo hnutí sú odlišné ideológie, ktoré vedú ku konfrontácii s politickým systémom a štátnym usporiadaním a narušajú celkovú bezpečnosť demokratického štátu. Ako zjednocujúci prvok týchto ideológií vystupuje odmietanie základných demokratických hodnôt, spoločenských noriem a spôsobov chovania formujúcich súčasnú spoločnosť.

Kľúčové slová: public order, security, sporting events, extremism, racism, violence at sporting events, international cooperation.

Kľúčové slová: verejný poriadok, bezpečnosť, športové podujatie, extrémizmus, rasizmus, násilie pri športových podujatiach, medzinárodná spolupráca.

1 ÚVOD

Hrozba extrémizmu sa v súčasnosti stala vysoko aktuálnou. Dotýka sa všetkých demokratických štátov, Slovenskú republiku nevynímajúc. Prejavy nenávisťi voči príslušníkom iných rás, národov, národnostných menšín a etnických skupín, ale aj náboženstiev prinášajú so sebou nebezpečenstvo priameho ohrozenia riadneho fungovania demokratickej spoločnosti. Otvorenie sa svetu malo pre Slovenskú republiku za následok, okrem pozitívnych aj prenikanie negatívnych javov, medzi ktoré môžeme zaradiť aj extrémizmus so všetkými jeho formami a prejavmi. Väčšina obyvateľstva si pojem extrémizmus spája najmä s prejavmi rasizmu a xenofóbie, pretože rasovo motivované útoky stále boli a naďalej sú aktuálnym problémom. Problematike intolerancie a extrémizmu sa venuje sústredená pozornosť predovšetkým v posledných štyroch rokoch, počas ktorých došlo k výraznému posunu v chápaní jej dôležitosti nielen v Policajnom zbore, ale aj v celej spoločnosti.

Prejavy extrémizmu, rasovej intolerancie a xenofóbnych názorov jednotlivcov a skupín sa stále zvyšujú. Tento narastajúci trend má na svedomí aj súčasná politická scéna nie len u nás, ale aj vo svete. Je to spôsobené benevolentnosťou v súčasnej politickej kultúre, kde sa už „nacionalistické“ tendencie nevnímajú až tak tragicky. Takéto prejavy ako aj sympatie môžeme vidieť nie len na rôznych mítingoch nacionalisticky orientovaných politických stranách, alebo pri príležitosti osláv národných hrdinov, ale čo je najviac zarážajúce už aj na pôde parlamentov niektorých krajín. Hrozí, že sa tieto myšlienky dostanú aj do mládežníckych štruktúr a radikálne postoje začnú byť „v móde“. Byť nacionalistom či rasistom bude znamenať stáť si pevne za svojimi ideálmi. SR ako demokratický právny štát založený na vládě práva a univerzálnom systéme základných práv a slobôd odmieta všetky formy a prejavy extrémizmu, ktorý je v priamom protiklade voči týmto základným hodnotám zakotveným v Ústave SR.

Extrémizmus označuje konanie a prejavy vychádzajúce z postojov krajne vyhotenej, demokratickému systému nepriateľskej ideológie, ktoré či už priamo, alebo v určitom časovom

horizonte deštruktívne pôsobia na existujúci demokratický systém a jeho základné atribúty. Druhou charakteristickou črtou extrémizmu a s ním spájaných aktivít je, že útočia na systém základných práv a slobôd garantovaných ústavou a medzinárodnými ľudskoprávnymi dokumentmi, alebo sa snažia svojimi aktivitami uplatňovanie týchto práv sťažiť, či znemožniť. Za ďalšie charakteristické znaky extrémizmu sa považuje snaha o obmedzenie, potláčanie, znemožnenie výkonu základných práv a slobôd pre určité skupiny obyvateľstva definované ich pohlavím, národnosťou, rasou, etnikom, farbou pleti, vierovyznaním, jazykom, sexuálnou orientáciou, príslušnosťou k spoločenskej triede, majetkom, ako aj používanie fyzického násillia či hrozba použitia násillia namiereného voči názorovým či politickým oponentom alebo ich majetku.

Extrémizmus sa delí na pravicový, ľavicový, náboženský a extrémizmus zameraný na jednu otázku (ekologický, separatizmus a pod.)

V oblasti radikalizácie a extrémizmu možno SR považovať za stabilnú a bez významnejších incidentov ohrozujúcich stabilitu štátu, je potrebné, aby sa k možným zmenám prístupovalo predvídavo a najmä s ohľadom na okolité štáty, či celkovú bezpečnostnú situáciu v Európe. Nárast radikalizácie obyvateľstva v krajinách za hranicami EÚ postihnutých vnútornými konfliktami, vznik ozbrojených skupín s extrémistickou ideológiou v týchto oblastiach a zapájanie občanov krajín EÚ do takýchto konfliktov totiž priamo ovplyvňuje aj bezpečnostnú situáciu krajín EÚ, vrátane Slovenska.¹ Vychádzajúc z uvedeného je zrejme, že pri existujúcej situácii je potrebné zamerať sa na prevenciu radikalizácie a elimináciu faktorov, ktoré ju podmieňujú.

V kontexte extrémizmu nie je možné a ani správne chápať SR izolovane od týchto trendov a je preto potrebné venovať pozornosť aj vývoju v okolitých štátoch. Vzhľadom na vysokú mieru prepojení a spolupráce domácich extrémistických subjektov s extrémistickými organizáciami a skupinami v okolitých štátoch sú práve podnety zo zahraničia významné pri formovaní nových trendov, metód pôsobenia, organizovania a zmien ideológie v rámci extrémistickej scény v SR. V dnešnej dobe, kedy je vďaka masovému rozšíreniu internetu prístup k informáciám jednoduchší ako kedykoľvek predtým, je nevyhnutné, aby sa pozornosť spoločnosti zamerala na zvyšovanie povedomia verejnosti a zvlášť niektorých ľahko ovplyvniteľných skupín o nebezpečenstve ktoré extrémizmus a s ním súvisiace javy predstavujú pre celú spoločnosť a každého jednotlivca v nej. Zároveň je nevyhnutné objasňovať a neustále pripomínať základné hodnoty na ktorých je postavená SR ako sú vláda práva, systém základných práv a slobôd, trojdelenie moci, ktoré sú pozitívnymi hodnotami, ktoré je potrebné brániť pred ohrozením zo strany extrémizmu. Je potrebné sústrediť sa a vyhľadať najzraniteľnejšie skupiny obyvateľstva a veľmi jasne a presne zamerať odkaz, ktorým sa SR distancuje od akceptácie prejavov, ktoré by pôsobili nenávisťne voči skupinám obyvateľstva pre dôvody akými sú rasa, farba pleti, pohlavie, etnická, či národnostná príslušnosť, sexuálna orientácia alebo náboženské vyznanie.

Extrémizmus je potrebné potláčať od samotného zárodku a práve preto má koncepcia spracovaná Prezidiom Policajného zboru, odrážať vôľu celej spoločnosti predchádzať a zamedziť prejavom extrémizmu a procesu radikalizácie. Keďže radikalizáciu a extrémizmus môže spoločnosť nečinnosťou a ľahostajnosťou podnecovať, v obsahu koncepcie Prezidia Policajného zboru je stanovený ambiciózný cieľ a to zamedziť radikalizácii prostredníctvom vzdelávania a zvyšovania povedomia spoločnosti. Len efektívnym a racionálnym prístupom je možné predchádzať následkom radikalizácie a extrémizmu a preto bol na tento účel oslovený celý rad subjektov, ktoré vyjadrili súhlas so spoluprácou na príprave uvedenej koncepcie a aktívne sa spolupodieľali.

2 EXTRÉMIZMUS - PODSTATA POJMU

Vo všeobecnosti neexistuje žiadna univerzálna definícia čo ešte nie je prejavom extrémizmus a čo už áno. Podľa striktnej definície Ministerstva vnútra SR sa za extrémistické považujú všetky: „verbálne, grafické, fyzické, alebo iné aktivity spojené spravidla s vyhraneným ideologickým alebo iným kontextom, zväčša s absenciou hmotnej pohnútky, ktoré vyvíjajú jednotlivci alebo skupiny osôb s názormi výrazne vybočujúcimi zo všeobecne uznávaných spoločenských noriem, so zreteľnými

¹ OZNÁMENIE KOMISIE EURÓPSKEMU PARLAMENTU A RADE: Stratégia vnútornej bezpečnosti EÚ: Päť krokov k bezpečnejšej Európe, Strategický cieľ 2: Zabraňovať terorizmu, radikalizácii a náboru nových členov – vytvoriť súbor nástrojov boja proti násilnému extrémizmu.

prvkami netolerance, najmä rasovej, národnostnej, náboženskej alebo inej obdobnej neznášanlivosti, ktoré útočia proti demokratickým princípom, spoločenskému usporiadaniu, životu, zdraviu, majetku alebo verejnému poriadku“²

Zo sociologického pohľadu je extrémizmus zasa: „súhrn určitých sociálno-patologických javov, vytváraných viac či menej organizovanými skupinami osôb a priaznivcami takýchto skupín, s dominantným rysom odmietania základných hodnôt, noriem a spôsobov správania platných v danej spoločnosti. V politike je takto označovaný krajne radikálny, alebo výstredný postoj, alebo subjekt“ (Milo, 2005, s. 13). Aj napriek týmto pomerne jasným definíciám je veľmi ťažké určiť, kedy ide o prejav legitímneho politického názoru a kedy ide už o prejav extrémizmu. Deliacia čiara medzi nimi leží, podľa stupňa citlivosti v každej spoločnosti niekde inde.

Extrémistické postoje je pritom možné rozdeliť do troch skupín, ktoré vychádzajú z odlišného hodnotenia jednotlivých aktivít:

Prvá skupina bojuje za realizáciu ušľachtilých a humánnych ideálov, avšak spôsobom, ktorý v menšej alebo väčšej miere porušuje zákon (napr. militantní ekológovia a ochrancovia zvierat, ničiaci laboratória kozmetických firiem, odporcovia potratov, vraždiaci personál nemocníc, v ktorých sa potraty vykonávajú apod.). Presadzujú teda humánne hodnoty nežiaducim - nehumánnym spôsobom.

Členovia druhej skupiny sa snažia uskutočniť svoje predstavy o fungovaní spoločnosti, ktoré môžu odporovať všeobecným spoločenským normám prostredníctvom platného právneho poriadku (napr. volebné víťazstvá NSDAP v Nemecku v roku 1933). Pokúšajú sa legálnym spôsobom prevziať moc tak, aby mohli svoj program realizovať.

Posledná, tretia skupina, sa snaží o dosiahnutie svojich ideí protizákonnými a bezcitnými spôsobmi (napr. samovražední atentátnici a pod.). Väčšina občanov uznáva, že tretiu skupinu je možné oprávnené nazývať extrémistami. Pri ostatných dvoch je tento názor nejednoznačný.

Verejnosť sa môže stotožňovať s ich programom na tomto základe a teda prvú skupinu za extrémistov nepovažujú. Tak sa pre aktivistov, ktorí sa svojimi akciami pohybujú „na hrane“ zákona a ktorých ciele môžu byť s výhradami prijateľné, zaužívalo označenie radikáli. Súčasne platí, že vývojovo môžeme extrémistické skupiny, ale aj jednotlivcov, rozdeliť do troch štádií.

Prvé štádium je tou najnižšou formou extrémistického konania. Vyznačuje sa pudovosťou, iracionalitou a úplnou absenciou nejakého širšieho plánovania. Väčšinou je jeho rozbuškou vlastný pocit ohrozenia. Ide prevažne o ojedinelé útoky jednotlivcov a menších skupín na objekty nenávisť (pobočky nadnárodných korporácií, či židovské múzeá a pod.).

Druhé štádium - stredný stupeň, v ktorom už nejde o náhly pocit ohrozenia, ale o cieľavedomú snahu zmeny v spoločenskom a politickom usporiadaní. Je už spojené s istým stupňom organizovanosti, plánovaním a propagáciou zvolených cieľov. Nejde už o náhle, nijako nekoordinované výpady.

Tretie štádium - najvyšší stupeň, v rámci ktorého sa extrémistická skupina rozhodla využiť systém zastupiteľskej demokracie a vytvorila politickú stranu, ktorá už s jasne formulovaným programom, na základe svojej ideológie, hodlá uchopiť moc a neskôr demontovať existujúci systém a prebudovať ho k obrazu svojmu. Tento stav je veľmi ojedinelý, pretože našťastie, vo väčšine prípadov takéto strany narazia na „bezpečnostné poistky“ demokratického systému v podobe zákonných obmedzení alebo prahu zvoliteľnosti.

2.1 Hlavné strategické ciele koncepcie MV SR

So zreteľom na situáciu na Slovensku a na vývoj extrémistickej scény za obdobie posledných rokov boli stanovené štyri základné strategické ciele koncepcie. Ich spoločným cieľom je predchádzať a zamedziť radikalizácii vedúcej k extrémizmu formou skorej intervencie a systematickým vzdelávaním jednotlivých cieľových skupín. V oblasti represie je strategickým cieľom koncepcie zvýšenie kapacít a možností na efektívne odhaľovanie a stíhanie trestných činov extrémizmu a s nimi súvisiace organizačné opatrenia.

² Nariadenie Ministerstva vnútra SR č. 27/2001 o postupe v oblasti boja s extrémizmom a o zriadení monitorovacieho strediska rasizmu a xenofóbie.

1. Posilniť odolnosť komunit a jednotlivcov voči nedemokratickým ideológiám a extrémizmu.

Obsahovo sa tento cieľ zameriava na usmernenie toku informácií takým spôsobom, aby sa dostali k adresátom, ktorí získajú dôveru voči zodpovedným inštitúciám. Tento cieľ je sledovaný najmä zapojením viacerých subjektov do procesu zvyšovania odolnosti komunit. Ďalej je prostredníctvom dostupných nástrojov, napr. zberom údajov o obetiach trestných činov extrémizmu, zvýšením dôvery obetí voči Policajnému zboru (ďalej „PZ“) potrebné získavať informácie o latencii tohto druhu trestnej činnosti a na ich základe poskytnúť spoločnosti ucelený pohľad na stav trestných činov extrémizmu a rasovo motivovaných trestných činov.

2. Zvyšovať povedomie o prejavoch a spoločenskej závažnosti extrémizmu a následkoch radikalizácie.

Realizovať vzdelávanie v oblasti radikalizácie, extrémizmu a ich prejavov, upozorňovať na ich nebezpečenstvo prostredníctvom masmédií a vzdelávania vybraných cieľových skupín za účelom vytvorenia určitého systematického rámca je jedinou možnosťou ako dosiahnuť želaný stav v oblasti vzdelanosti a povedomia spoločnosti o týchto javoch.

3. Efektívne monitorovať a odhaľovať trestné činy extrémizmu, stíhať ich páchatel'ov.

Definícia brániacej demokracie vychádza z prác Uwe Backese a Eckharda Jesseho, ktorý tento koncept nazývajú „streitbare demokratie“, v podobe v akej boli použité v publikácii Miroslava Mareša a Štěpána Výborného Militantní demokracie ve střední Evropě (Centrum pro studium demokracie a kultury, 2014).

Úlohy smerujúce k naplneniu cieľa sledujú najmä zabezpečenie efektívnej výmeny informácií, analyzovať a zväziť potrebu aktualizácie niektorých ustanovení trestnoprávných kódexov, monitorovať mieru radikalizácie spoločnosti a extrémistickú činnosť prostredníctvom zainteresovaných subjektov a v rámci ich možností.

4. Vytvárať inštitucionálne a personálne kapacity pre štátne orgány plniace úlohy vo veciach ochrany ústavného zriadenia, vnútorného poriadku a bezpečnosti štátu.

Obsahovo ide o vytvorenie účinných nástrojov po organizačnej stránke, vyčlenenie špecialistov a s tým súvisiace vzdelávanie týchto osôb, následné nastavenie mechanizmov, ktorými sa budú zabezpečovať úlohy súvisiace s ochranou ústavného zriadenia, vnútorného poriadku a bezpečnosti štátu. V podstate ide o analýzu, zlepšenie a zabezpečenie efektívneho fungovania bezpečnostných zložiek.

Uvedené štyri ciele sa dopĺňajú a len vzájomne môžu dopomôcť vytvoriť ucelený spoločenský rámec pre efektívny boj s extrémizmom. Len splnením všetkých štyroch strategických cieľov sa dá dosiahnuť účel koncepcie, ktorým je efektívny, aktívny a multidisciplinárny boj proti radikalizácii a extrémizmu, jeho prejavom a sympatizantom, ale najmä spoločenským dôsledkom.

Aj keď vzhľadom na povahu koncepcie ako strategického materiálu pre verejnú politiku v danej oblasti sa v nej obsiahnuté úlohy dotýkajú najmä orgánov verejnej správy a špecializovaných inštitúcií zriadených zákonom, je potrebné zdôrazniť, že predchádzanie a potláčanie prejavov extrémizmu a radikalizácie nemôže byť delegované len na tieto orgány a inštitúcie⁴. Pri naplňaní cieľov vytyčených v koncepcii je kľúčová aktívna účasť celej občianskej spoločnosti a jej jednotlivých aktérov – akademickej obce, mimovládnych organizácií, médií či jednotlivých občanov. Ochrana demokracie a jej základných atribútov pred snahami o jej narušenie

³ Problematika radikalizácie je obsiahnutá vo viacerých dokumentoch na úrovni EÚ - Oznámenie Komisie Európskemu parlamentu, Rade, Európskemu hospodárskemu a sociálnemu výboru a Výboru regiónov: Predchádzanie radikalizácii vedúcej k terorizmu a násilnému extrémizmu - Posilnenie opatrení EÚ COM (2013)941z 15.1.2014; ŠTOKHOLMSKÝ PROGRAM – otvorená a bezpečná Európa, ktorá slúži občanom a chráni ich (Ú. V. EÚ C 115 4. 5. 2010, str. 1), Oznámenie komisie európskemu parlamentu, rade, európskemu hospodárskemu a sociálnemu výboru a výboru regiónov: Vytvorenie priestoru slobody, bezpečnosti a spravodlivosti pre európskych občanov; Akčný plán na implementáciu Štokholmského programu, KOM(2010) 171 v konečnom znení.

⁴ Napr. rozhodnutia rady ministrov Organizácie pre spoluprácu a bezpečnosť v Európe (OBSE), ktoré sú záväzné aj pre Slovenskú republiku ako členský štát OBSE. Jedná sa najmä o MC Decision No. 4/03, MC Decision No. 12/04, MC Decision No. 9/09 - <http://www.osce.org/cio/40695?download=true> alebo záverečné odporúčania Výboru OSN pre odstránenie rasovej diskriminácie z mája 2014 <http://bit.ly/1yp7xYs>.

totiž nemôže byť len úlohou orgánov štátu ale je v záujme všetkých jej občanov. Z tohto dôvodu sú v rámci koncepcie navrhnuté úlohy, ktoré umožnia zapojenie aj iných subjektov do naplňovania jej strategických cieľov.

3 SÚČASNÝ STAV PROBLEMATIKY EXTRÉMIZMU V SR

Vývoj extrémizmu na území SR od roku 2011

(Koncepcia boja proti extrémizmu na roky 2015 - 2019 dostupná na Intranete MV SR).

Vychádzajúc z údajov informačného systému Evidenčno-štatistický systém kriminality v oblasti rasovo motivovaných trestných činov a trestných činov extrémizmu od roku 2011 môžeme konštatovať, že nápad trestnej činnosti mal v sledovanom období klesajúcu tendenciu. Počet uvedených trestných činov vykázal neustály medziročný pokles. Spomedzi trestných činov extrémizmu bol počas uvedeného obdobia najčastejšie páchaný trestný čin podpory a propagácie skupín smerujúcich k potlačeniu základných práv a slobôd podľa § 422 Trestného zákona. Jedným z výsledkov signálnej správy spracovanej na tému „Príčiny rastu radikalizácie a agresivity určitých skupín obyvateľstva“ bolo, že podiel latencie pri trestných činoch hanobenia národa, rasy a presvedčenia podľa § 423 Trestného zákona a podnecovania k národnostnej, rasovej a etnickej nenávisti podľa § 424 Trestného zákona bol pomerne vysoký oproti ostatným trestným činom násilnej kriminality.

3.1 Páchatelia trestných činov extrémizmu

Z hľadiska vekovej štruktúry páchatelov trestných činov v uvedenom období nedochádzalo v rámci porovnávaných rokov a trestných činov k výrazným zmenám a najväčší počet páchatelov patril do skupiny osôb vo veku 25 rokov a viac. Porovnávanými vekovými kategóriami sú 15 až 18 rokov, 18 až 25 rokov a 25 rokov a viac. Vo väčšine prípadov sa pri týchto osobách uvádzal ako rodinný stav slobodný.

V roku 2011 bol počet páchatelov v kategórii 18 až 25 rokov a 25 rokov a viac, rovnaký, celkovo išlo o 91 páchatelov. Počet slobodných páchatelov z celkového počtu bol približne 80%. Pri skladbe páchatelov podľa vzdelania uvádzame, že podľa zistených údajov išlo najmä o osoby so základným vzdelaním. Národnosť páchatelov v roku 2011 bola v 4 prípadoch iná ako slovenská.

Pre rok 2012 uvádzame, že podľa veku páchatelov je zrejmé, že trestných činov extrémizmu sa dopúšťajú najmä osoby staršie ako 25 rokov, pričom vychádzame z počtu 49 páchatelov. Až v 80 % prípadov sa pri páchateloch uvádza ako rodinný stav slobodný. Pri skladbe páchatelov podľa vzdelania uvádzame, že ide najmä o osoby so stredoškolským alebo základným vzdelaním. Národnosť páchatelov v roku 2012 je čisto slovenská.

Údaje pre rok 2013 ukazujú, že trestných činov extrémizmu sa dopúšťali v najväčšej miere osoby staršie ako 25 rokov, ich počet tvoril viac ako polovicu z celkového počtu páchatelov. Až pri 85 % páchatelov bolo ako rodinný stav uvedené slobodný. Národnosť páchatelov bola až na dva prípady slovenská, pričom celkový počet páchatelov bol 47.⁵

Faktormi, ktoré prispievali k extrémizmu boli podľa informácií vyplývajúcich zo signálnej správy najmä (uvádzame v poradí od faktoru s najväčším vplyvom): vplyv ulice, internet a jednoduchý prístup k agresívnym stránkam, neschopnosť rodičov kontrolovať voľnočasové aktivity detí, nevhodný vplyv médií, vplyv spoločnosti ako takej, nedostatok času rodičov venovaný deťom, vplyv cirkvi a vplyv školy.

3.2 Spôsoby páchania trestných činov extrémizmu

Vývoj kriminality taktiež naznačuje trend, že prejavy rasovej diskriminácie a iných foriem neznašanlivosti sa v poslednom období postupne presúvajú z „ulice“ do „virtuálneho priestoru“, teda v mnohých prípadoch je táto trestná činnosť páchaná prostredníctvom sociálnych sietí na internete. Najčastejšie sa touto formou páchajú trestné činy podpory a propagácie skupín smerujúcich k potlačeniu základných práv a slobôd podľa § 422 Trestného zákona, hanobenia národa, rasy a presvedčenia podľa § 423 Trestného zákona a podnecovania k národnostnej, rasovej a etnickej nenávisti podľa § 424 Trestného zákona. Sociálne siete a diskusné fóra sa tiež využívajú na ponuku nákupu, predaja a výroby rôzneho extrémistického materiálu. V súvislosti s rozširovaním aktivít

⁵ Signálna správa o príčinách rastu radikalizmu a agresivity určitých skupín obyvateľstva, Akadémia Policajného zboru v Bratislave, 2012.

pravicovo orientovaných skupín nastala v posledných rokoch taktiež zmena v aktivitách týchto subjektov. Začínajú prevládať snahy a vyvíjanie aktivít smerom k zahraničným subjektom (napr. protesty v Poľsku „Deň nezávislosti“ alebo podpora od členov Dėlnickej strany sociální spravodlnosti z Českej republiky).⁶ Aktivity začínajú byť sofistikovanejšie a vyznačujú sa dlhodobým plánovaním s cieľom získania finančných zdrojov, ktoré sú nevyhnutné na dosiahnutie ich cieľov, ktoré sú v poslednom období motivované hlavne politicky.

3.3 Subjekty s extrémistickými prejavmi

Ľudová strana Naše Slovensko (ďalej „ĽSNS“) je politická strana, ktorá postavila svoju argumentáciu zväčša len na protirómskej propagande. *Strana vznikla v roku 2009 premenovaním už existujúcej no neaktívnej politickej strany „Priateľov vína“.* ĽSNS je tvorená najmä zástupcami občianskeho združenia Slovenskej pospolitosti. Protestné zhromaždenia organizované ĽSNS vo viacerých mestách na Slovensku boli orientované hlavne protirómsky. Politika tejto strany je orientovaná proti Európskej únii a proti NATO. Viaceré vyjadrenia predstaviteľov tejto politickej strany sú silno nacionálne ladené.

Neformálnym združením s krajne pravicovou nacionalistickou orientáciou je **Národný odpor Slovensko (ďalej „NOS“)**. NOS považuje násilie za legitímny prostriedok na vyjadrenie odporu. Povedomie medzi prívržencami nacionalistických myšlienok získava a zvyšuje najmä prostredníctvom internetu, kde vyzýva k zakladaniu buniek Národného odporu v jednotlivých slovenských obciach. Najaktívnejší je Národný odpor Nitra a Bratislava. Jeho členovia sa na verejnosti neprezentujú a zostávajú v anonymite. Medzi ich činnosti patrí aj organizovanie tzv. White Power Music koncertov v SR ako aj v okolitých krajinách ako Česko, Poľsko a Maďarsko. Jej členovia sú zvyčajne podporovateľmi aj iných občianskych združení podporujúcich nacionálno-extrémistické názory ako napr. Slovenskej pospolitosti, Slovenského hnutia obrody, alebo Nového slobodného Slovenska. S uvedeným hnutím sa spája aj útok na návštevníkov nitrianskeho baru Mariatchi v roku 2013.

Slovenská pospolitosť (SP) je slovenské nacionalistické zoskupenie, zaregistrované od 9. mája 1995 ako občianske združenie so sídlom v Ružomberku. Na internetových stránkach sa členovia hlásia k slovenským a slovanským tradíciám. Občianske združenie Slovenská pospolitosť hlása aj ideológiu „bieleho a kresťanského Slovenska“. V znaku Slovenskej pospolitosti sa nachádza biely dvojkríž v modrom kruhu podobný so znakom „Hlinkovej gardy“. ĽSNS je zložená najmä z mladých ľudí, ktorí aj cez internet radi presadzujú svoje radikálne názory na Rómov ako aj k problematike holokaustu. SP sa pravidelne zúčastňuje na rôznych pravicovo extrémistických akciách v zahraničí (napr. na zhromaždeniach proti neprispôsobivým Rómom v Česku) a podobné akcie organizuje aj v SR.

Nové slobodné Slovensko (NSS) je občianske združenie s dátumom registrácie na MV SR 26. júla 2000 so sídlom v Prešove. Zakladateľom a predsedom je bývalý člen skinhedskej hudobnej skupiny. Združenie viac krát menilo podstatu svojej činnosti, pričom smerovanie je podobné ako u SP. V posledných rokoch má združenie NSS menej aktivít a veľa členov prešlo k SP alebo SHO. Taktiež sa ich členovia zúčastňujú na rôznych protestoch a zhromaždeniach organizovaných pravicovými extrémistickými zoskupeniami.

Slovenské Hnutie Obrody (SHO) je občianske združenie zaregistrované na MV SR 24. mája 2004 so sídlom v Nitre. Podľa ich vyjadrení na internetových stránkach sa snaží prehlbovať národné a nacionálne vlastenectvo Slovákov. Na rôznych akciách členovia SHO často podporujú aktivity SP a NSS. Aktivity SHO zahrňovali aj podporu športovo-branných oddielov „Slovenských Brancov“. SHO je orientované nacionálne a proti európsky. Predstavitelia tohto hnutia často vystupujú na rôznych pravicovo extrémistických akciách v SR, ale aj v zahraničí.

Športovo – branné organizácie

Osobitnou skupinou sú športovo-branné organizácie, ktoré nevykazujú všetky znaky extrémizmu, ale sú ovplyvňované pravicovými extrémistami, prípadne sa do ich aktivít zapájajú jednotliví členovia extrémistických zoskupení ako SP alebo SHO a vzhľadom na povahu svojich aktivít (vojenský výcvik, používanie expanzných zbraní atď.) môžu predstavovať bezpečnostné riziko do budúcnosti. Od roku 2011 vznikali aj rôzne športovo-branné až militantné spolky ako „Akčná

⁶ OBSE každoročne vydáva správu o stave v oblasti trestných činov z nenávisťi, do ktorej prispieva aj Slovensko <http://hatecrime.osce.org/slovakia>.

skupina Vzдор Kysuce“ (založená členmi Slovenskej pospolitosti Žilina) a športovo-branná skupina „**oddiel Dobrovoľníč**“ založená členmi SHO. Tieto zoskupenia aktívne spolupracovali s podobnými polovojenskými (militantnými) extrémistickými oddielmi z Poľska, Ruska a Maďarska. Počas spoločných stretnutí nacvičovali sebaobranu, strelbu, prepádové akcie v obytných priestoroch a boj o prežitie v lesoch. Pre tieto skupiny je charakteristické používanie vojenského oblečenia a vybavenia. Aktivity skupín sú preverované políciou najmä v súvislosti s používaním zbraní. Bolo zistené, že členovia skupín používajú najmä expanzné a vzduchové zbrane a niektorí členovia majú zbrojné preukazy.

Podobnou skupinou je i neformálne zoskupenie „**Slovenskí Branci**“ (*d'alej len „SB“*), medzi členmi ktorého sa môžu vyskytovať aj osoby s radikálnymi názormi. V minulosti toto zoskupenie podporovalo aktivity organizované SHO, ale aj SP. Členovia SB sa stále organizačne rozširujú a robia časté náborov do svojich radov. Na reklamných plagátoch sa prezentujú so zahalenými tvármi a v rôznych vojenských prepádových situáciách s odkazom na históriu a podporu tradícií Slovenska. V minulosti tu bolo prepojenie aj cez rôznych členov zo SP, ktorí vykonávali aj výcvik členov SB.

Chuligáni podporujúci neonacizmus – tzv. nazi hooligans

Určitý prienik pravicového extrémizmu je viditeľný aj na futbalových štadiónoch, kde si svoje miesto našla najmä extrémistická rétorika a symbolika. O prepojení s pravicovou extrémistickou scénou možno hovoriť najmä v spojitosti s rizikovými fanúškami najväčších slovenských futbalových klubov.

3.4 Subjekty pôsobiace na ľavicovej extrémistickej scéne

Z ľavicového spektra extrémistických hnutí sa najviac zviditeľňovalo hnutie **Antifa (tiež aj AFA)**. Prívrženci a sympatizanti AFA používajú násilie ako metódu boja proti neonacistom. Typický je pre nich militantný, násilný spôsob ich aktivít, či boj proti členom pravicových zoskupení, ako napríklad proti SP alebo NSS. Ich prejavy na verejnosti sú sprevádzané ničením verejného a súkromného majetku, výtržnosťami, útokmi na pravicových extrémistov a rôznymi počítačovými útokmi na internete aj na stránky rôznych ministerstiev. Ich útoky sú anonymné. Svojimi aktivitami sa prezentujú na internetových stránkach. Najväčšie bunky hnutia AFA sú v Bratislave a v Košiciach. V uplynulých rokoch sa zapojili len do niektorých verejných protestov, napr. štrajk učiteľov za zvýšenie plátov alebo protestných zhromaždení „Gorila“. Pravidelne protestujú proti verejným zhromaždeniam organizovaným SP⁷.

Československá anarchistická federácia. Činnosť anarchistov je prepojená s činnosťou antiglobalistov a hnutím Antifa. Majú tendenciu prezentovať svoje prejavy v pozitívnom zmysle. V roku 2012 boli pre nich živnou pôdou protesty „Gorila“, kde boli zaznamenané aj aktivity priaznivcov takzwanej skupiny Anonymous (vystupujúci v maskách inšpirovaných z filmu „V ako Vendetta“). Stúpcenci skupiny Anonymous v týchto maskách pod skrytou identitou vyvolávajú výtržnosti na rôznych verejných podujatiach v súvislosti s propagáciou anarchistických ideí.

Zahraničné extrémistické subjekty pôsobiace v SR

Na južnom Slovensku pôsobia aj bunky/miestnej organizácie strany **Jobbik - Hnutie za lepšie Maďarsko (JOBBIK-Magyarországért Mozgalo)**. Jobbik je maďarská politická strana s otvorene revizionistickými, extrémistickými nacionálnymi požiadavkami na zmenu štátno-právneho usporiadania území, ktoré kedysi patrili k Uhorsku. Strana neuznáva Trianonskú mierovú zmluvu a požaduje jej revíziu. Členovia Jobbiku pravidelne na južnom Slovensku organizujú rôzne akcie, ktoré sú zamerané na odtrhnutie južnej časti Slovenska a pripojenie k Maďarsku. Ich aktivity sú nacionálne, kde nie zriedka prichádzajú podporovatelia aj v uniformách „Horthyho podporovateľov“⁹ alebo v uniformách zrušených extrémistických „Maďarských gárd“.

⁷ Rada vlády SR pre ľudské práva, národnostné menšiny a rodovú rovnosť a jej Výbor pre predchádzanie a elimináciu rasizmu, xenofóbie, antisemitizmu a ostatných foriem intolerancie.

⁸ Napríklad program DoS (z ang. Denial of Service – zamietnutie služby, DDoS Distributed Denial of Service distribuované zamietnutie služby) ale aj nevyžiadanú poštu.

⁹ Miklós Horthy pochádzal zo šľachtického kalvinistického rodu. V mladosti cestoval veľa po svete a pôsobil ako rakúsko-uhorský diplomat v Turecku a ďalších krajinách. Horthy tiež predstavoval pre Hitlera významného partnera pri rozbiťaní Československa (neskôr po Mnichovskej dohode Česko-Slovenska).

Mládežnícke zhromaždenie – Hnutie 64 Žúp (Hatvannégy Vármegyei Ifjusági Mozgalom) je ďalším zo subjektov extrémistickej scény, ktorý nie je pôvodom slovenský. Myšlienkou hnutia je znovo obnovenie územnosprávneho členenia Uhorska, ktorého súčasťou bolo dnešné Slovensko. V samotnom Maďarsku registrujú toto združenie ako krajne pravicovú iredentistickú organizáciu, voči ktorej už zasahovali aj policajné zložky. Cieľom hnutia je zjednotenie všetkých Maďarov v jednom štáte prostredníctvom územnej autonómie a revízia Trianonskej zmluvy.

3.5 Vývoj z hľadiska prognóz

Z hľadiska prognózy vývoja páchania trestných činov extrémizmu možno predpokladať, že uvedená trestná činnosť bude na rovnakej úrovni, nepredpokladá sa zásadný nárast. Páchanie tohto druhu trestnej činnosti bude pravdepodobne motivované snahami extrémistov o oslovovanie širších skupín vlastných sympatizantov a o ich radikalizáciu podnecovaním k neznášanlivosti voči minoritným a zraniteľným skupinám či nábádaním k ich hanobeniu na základe ich rasovej, národnostnej, etnickej, sociálnej príslušnosti, sexuálnej orientácie, vierovyznania alebo farby pleti či spoločenského statusu a pod. Na tieto aktivity bude čoraz masovejšie využívaný najmä internetový priestor. Jednotlivé bezpečnostné zložky štátu by preto nemali v budúcnosti poľaviť v snahách eliminovať páchatelov týchto trestných činov, ako aj v preventívnych aktivitách, ktorými by predchádzali a zabráňovali páchaniu trestných činov extrémizmu.

Do budúcnosti možno očakávať silnejšie úsilie pravicovo-extrémistických skupín, ich predstaviteľov a sympatizantov o vlastné zviditeľňovanie sa prezentovaním ideológií a tém, ktoré môžu vyvolávať napätie v širšej spoločnosti či jej polarizáciu. V súvislosti s ambíciami predstaviteľov pravicovej extrémistickej scény o prienik do politického a verejného života, a legitimizovať tak extrémistické ideológie je možné očakávať rozširovanie spolupráce krajne nacionalisticky orientovaných subjektov na medzinárodnej úrovni. U ľavicovo-extrémistických skupín, ich predstaviteľov a sympatizantov sa dajú predpokladať najmä útoky zamerané voči pravicovým extrémistom a ich majetku, blokácie ich verejných stretnutí, virtuálne monitorovanie a zosmiešňovanie prívržencov pravicovej extrémistickej scény¹⁰.

4 ZÁVER

Už na počiatku sme zistili, že extrémizmus nie je možné jednoznačne popísať. Každý, ktorý sa ním zaoberá má vlastnú definíciu, čo to je. V jednom sa však všetci zhodujú: ide najčastejšie o skupinu ľudí vymykajúcu sa svojimi postojmi a správaním všeobecne uznávanému štandardu.

Ministerstvo vnútra a Policajný zbor, podobne ako všetky ostatné inštitúcie, môžu však plniť len časť týchto úloh. Dôslednou a včasnou realizáciou zistených prípadov protiprávneho konania s prvkami extrémizmu môže Policajný zbor výraznou mierou prispieť k ich eliminácii. Ako nasvedčujú zahraničné skúsenosti, určite nie je možné tieto negatívne javy odstrániť zo života spoločnosti úplne, ale vhodným pôsobením sa dajú eliminovať na prijateľnú úroveň a tým aj zabezpečiť ich dostatočnú kontrolu. Súčasne je potrebné si uvedomiť nebezpečenstvo prerastania malých incidentov s prvkom extrémizmu, ktoré zostanú nepovšimnuté, do veľkých, riešiteľných len s nasadením maximálneho množstva síl a prostriedkov. Aj preto je nevyhnutné takéto incidenty už v zárodkoch nekompromisne potláčať. Týmto negatívnym javom sa preto musia všetky zainteresované subjekty venovať adresne, na všetkých úrovniach života spoločnosti: v rodinách, na pracoviskách, v školách ako aj v médiách.

Použitá literatúra:

DANICS, Š., KAMÍN, T. Extremizmus, rasizmus a antisemitizmus, 2. vyd. Praha: Policejní akademie České republiky v Prahe, 2008, 154s. ISBN 978-80-7251-286-7.

MAREŠ, M., SMOLÍK, J., SUCHÁNEK, M., Fotbaloví chuligáni. 1. vyd. Brno: Barrister and Principal, 2004, 181 s. ISBN 80-903333-0-3.

MILO, D. a spol. Nemaj trému s extrémom: Informáciami proti extrémizmu. 1. vyd. Bratislava: Nadácia otvorenej spoločnosti – Open Society Foundation, 2007, 117s. ISBN 978-80-96971-3-5.

MUDDE, C., Populist Radical Right Parties in Europe, New York: Cambridge University Press, 2007, s. 404, ISBN 9780521616324.

¹⁰ Koncepcia boja proti extrémizmu na roky 2015 - 2019 dostupná na Intranete MV SR.

- VOLEVECKÝ, P. Divácké násilí. 1. vyd. Praha: Vydavatelství Policejní akademie ČR, Katedra kriminologie, 2007, 63 s. ISBN 978-80-7251-249-2.
- SMOLÍK, J., Fotbalové chuligánství. 1. vyd. Karlovy Vary: Zdeněk Plachý -vydavatelství a nakladatelství, 2008. 280 s. ISBN 978-80-903556-3-7.
- ŠIŠKOVÁ, T., Výchova k toleranci a proti rasizmu. Praha: Portál, 1998, s. 208, ISBN 80-7178-285-8.
- ZÁMEK, D; NOVÁK, J. Systém a pravomoci Skotské policie při narušení veřejného pořádku v souvislosti s fotbalovými utkáními. Bezpečnostní sbory.cz [online], 2010, č. 4. [cit.25.1.2011]. Dostupné na internetu: http://bezpecnostni-sbory.wbs.cz/clanky/42010/system_a_pravomoci_skotske_policie_pri_naruseni_veřejneho_poradku_v_souvislosti_s_fotbalovymi_utkanimi.htm.
- ZÁMEK, D., BLAŽEJOVSKÝ, M., Fenomén nelegálních návykových látek na hromadných akcích. Bezpečnostní sbory.cz [online], 2009, č. 5 [cit. 30.10.2009]s.Dostupnéna internetu:http://www.bezpecnostnisbory.wbs.cz/clanky/2009/Navykove_latky_na_hromadnych_akcich.htm.
- MACEK P., ZÁMEK D., Policie a hromadná narušení veřejného pořádku, PA ČR Praha 2007, 110 s. ISBN 978-80-7251-264-5

Právne predpisy

- Zákon č. 315/1992 Zb. o verejných telovýchovných, športových a turistických podujatiach.
- Zákon č. 171/1993 Z. z., o Policajnom zbore v znení neskorších predpisov.
- Zákon č. 365/2004 Z. z. o rovnakom zaobchádzaní v niektorých oblastiach a o ochrane pred diskrimináciou a o zmene a doplnení niektorých zákonov (antidiskriminačný zákon) v znení neskorších predpisov.
- Zákon č. 300/2005 Z. z., Trestný zákon v znení neskorších predpisov.
- Zákon č. 301/2005 Z. z., Trestný poriadok v znení neskorších predpisov.
- Zákon č. 300/2008 Z. z. o organizácii a podpore športu a o zmene a doplnení niektorých zákonov.
- Zákon č. 479/2008 Z. z. o organizovaní verejných telovýchovných podujatí, športových podujatí a turistických podujatí a o zmene a doplnení niektorých zákonov.
- MVČR: Informace o problematice Extrémizmu na území České republiky v roce 2006, Ministerstvo vnitra České republiky, 2007, 38 strán, [cit. 16.3.2008]. Dostupné na webovskej stránke (world wide web): <http://www.mvcr.cz/dokument/2007/extrem06.pdf>.
- Nariadenie ministra vnútra Slovenskej republiky č. 115/2014 o postupe v oblasti boja proti trestným činom extrémizmu a diváckemu násilliu.
- Opatrenie ministra vnútra Slovenskej republiky č. 90/2015 o rozpracovaní Koncepcie boja proti extrémizmu na roky 2015 – 2019 na podmienky Ministerstva vnútra Slovenskej republiky.
- Koncepcia boja proti extrémizmu na roky 2015 - 2019 dostupná na Intranete MV SR.
- Odporúčanie Európskej komisie proti rasizmu a intolerancii (ECRI) č. 1,7 týkajúce sa boja proti rasizmu, xenofóbi, antisemitizmu a intolerancii zo 4. októbra 1996/13. decembra 2002 – odporúčania ECRI sú adresované vládám členských krajín RE. Smernica Rady EÚ 2000/43 ES ustanovujúca zásadu rovnakého zaobchádzania s osobami bez ohľadu na rasový alebo etnický pôvod.

Internetové zdroje

- <http://sk.wikipedia.org/wiki/Extrémizmus>
www.changenet.sk
www.euro.gov.sk
www.europarl.europa.eu
www.ultras.sk

Kontaktné údaje:

pplk. doc. JUDr. Miroslav Felcan, PhD., LL.M.
e-mail: miroslav.felcan@minv.sk
Akadémia Policajného zboru v Bratislave
Katedra správneho práva
Sklabinská 1
835 17 Bratislava
SR

HISTORKY O SLOVENSKEJ ŠTÁTNOСТИ ALEBO KTO A PREČO NEPOCHOPI DEJINY

Alexandra Letková

Univerzita Komenského v Bratislave

Abstrakt: Autorka sa v príspevku zaoberá odkazom 2. svetovej vojny, vojnového slovenského štátu, Slovenského národného povstania a porážky ľudáckeho režimu na území Slovenska. Primárne sa snaží poukázať na historické míľniky, ktoré majú presah až dodnes (uplatnenie práva slovenského národa na sebaurčenie, ČSR zaradené medzi víťazné mocnosti, atď.) Spomínané historické fakty bude porovnávať a prepájať s názormi slovenských ľudáckych autonomistov zo 40. a 50. rokov 20. storočia, ako aj s myšlienkami hlásajúcimi novodobými slovenskými neonacistami a fašistami.

Kľúčové slová: Slovenská štátnosť, Slovenské národné povstanie, vojnový slovenský štát

Abstract: The author of paper deals with reference of the world war II, war-time slovak state, the Slovak National Uprising and the defeat of the fascist regime in territory of Slovakia. She especially refers to the historical milestones highlights that have overlap until today (right of slovak nation to self-determination, Czechoslovakia belongs to Minor affiliated state combatants, etc.) Presented historical facts will compare and connect with the views of Slovak autonomists (40s and 50s of 20th century) as well as with the proclaimed ideas by modern Slovak neo-Nazis and fascists.

Keywords: Slovak statehood, Slovak national uprising, war-time slovak state

Niekoľko poznámok na úvod

Problematika slovenskej štátnosti a otázka uplatnenia práva Slovákov na sebaurčenie sú veľmi aktuálnym problémom, ktorý sa opäť prejednáva nielen v akademickej obci, ale v celej spoločnosti. Dôvodom neutíchajúceho záujmu o zdanlivo zodpovedané otázky týkajúce sa našej štátnosti je najmä politická a ekonomická situácia v celej Európe, ktorá takpovediac vypustila Džina z flaše, nie spiacého, ale driemajúceho niekoľko desaťročí, t. j. opäť sa do politiky na parlamentnej aj samosprávnej úrovni dostávajú strany otvorene proklamujúce nacionalizmus a xenofóbiu, čo v našom kontexte znamená utiekanie sa k vojnovému slovenskému štátu. V podmienkach Slovenskej republiky to však nie je žiadnou novinkou, hovoríme skôr o znásobovaní a prítvrdzovaní, nakoľko otázky späté s vojnovým slovenským štátom a s ním súvisiacim extrémizmom, boli a sú aktuálnymi už od počiatku 90. rokov. V našom príspevku sa však nebudeme zaoberať politickými ani sociologickými dôvodmi „znovuzrodenia“ extrémistických strán v európskom priestore, dokonca sa nebudeme zaoberať ani tými v Slovenskej republike. Naším zámerom je poukázať na logické a historické nepresnosti alebo priamo lživé argumenty, ktoré majú tendencie ad 1) znásobovať neznášanlivosť voči iným národom a rasám (najmä voči imigrantom), ad 2) skresľovať dejiny slovenského národa, prípadne snahy slovenských národovcov a dobovej filozofie a ad 3) propagovať totalitný ľudácky režim a umelo mu vytvárať aureolu prvého samostatného štátu Slovákov.

V prvej časti príspevku sa zameriame na výklad dejín a jeho postupný prerod za ostatné storočia. Metodologický a teoretický náhľad na interpretáciu histórie nám umožní pochopiť viacero názorových línií na jednu historickú skutočnosť a zároveň nás privedie k možnosti, ako najväčšmi objektivizovať dejiny. Ostatné časti príspevku sa budeme zameriavať na konkrétne problémy týkajúce sa slovenskej štátnosti, konkrétne datovaniu jej vzniku, problematike existencii slovenského štátu a problematike súčasných prejavov extrémizmu s tým spätých.

Počas celého príspevku nás bude sprevádzať niekoľko základných otázok; prečo existujú dva opačné názory na udalosti, ktoré sa udiali (len) pred sedemdesiatimi rokmi a ktoré máme podrobne zmapované? Majú pravdu o uplatnení práva na sebaurčenie Slováci vyznávajúci vojnový slovenský štát s Jozefom Tisom na čele alebo Slováci hrdí na Slovenské národné povstanie resp. existujú Slováci ako kvázi dvojbytný národ?

1 Cesta k modernej interpretácii dejín

Model objektívnej vedy, ktorý sa vykryštalizoval v 18. a 19. storočí, je aktuálnym dodnes a na prvé miesto kladie metódy najmä prírodných vied (*sciences*) a teda predpoklad – hypotézu stanovenú vedcom a overenie hypotézy - pokus, na základe ktorého sa z hypotézy stane buď teória alebo sa hypotéza nepotvrdí a tým zaniká. Tento predpoklad však nemožno vždy uplatniť pri vedách humanitných (*humanities*) a to z niekoľkých dôvodov; na prvom mieste stojí subjektívny pohľad autora hypotézy (napr. vyplývajúci z osobnej skúsenosti; z politických, filozofických názorov; zo sociálnych pomerov, z ktorých pochádza), ktorý môže veľmi ovplyvniť následný pokus (napr. používaním zdrojov, ktoré podporujú autorov pohľad). Na prvý pohľad potom môže výsledok pôsobiť objektívne a pravdivo a nedokázaná hypotéza sa tak môže stať uznávanou teóriou. Samozrejme, podobná chyba sa môže stať aj vo vedách prírodných, tá je však väčšinou zapríčinená odchýlkami meracích prístrojov alebo stupňom technologického vývoja. V 20. a 21. storočí v humanitných vedách dochádza k novému fenoménu a to je skepticizmus a relativizmus. Stretávame sa s ním každodenne, jeho kulantným vyjadrením je napr. veta: „To je iba váš názor“ alebo „To je môj názor“. Často sa histórii vyčíta, že nie je skutočnou vedou, pretože jedna udalosť má niekoľko rôznych interpretácií a teda neexistuje jeden exaktný výsledok. V nasledujúcom odstavci sa pokúsime vytvoriť akýsi „návod“ ako vykresľovať dejiny spôsobom, najväčšmi odzrkadľujúcim dobovú skutočnosť.

Interpretácia dejín sa v priebehu vekov prudko menila v závislosti od metód používaných pri ich skúmaní a od vplyvu cirkevných a svetských hodnôt a záujmov. Obdobie stredoveku sa nieslo v znamení kresťanského vplyvu, čiastočný prerod v hodnotení histórie prinášajú až cesty do zámoria, spoznávanie nových kultúr a objavy na poli prírodných vied, najmä v oblasti matematiky, fyziky a astronómie. Prelomovou bola doba osvietenstva a priemyselná revolúcia. Racionalita bola chápaná v oblastiach bádania ako buzola, ktorá nás vedie k jadrú všetkého poznania, aj historického. Z pohľadu dnešného človeka sa môže javiť daný prerod ako logický a nezvratný, jednoducho stará doba ustúpila novej a modernejšej. Skutočnosť však bola omnoho trnistejšia, nakoľko vedci a filozofi museli bojovať proti viac než pol druhu tisícročia staršiemu súperovi – rímskokatolíckej cirkvi. Práve európski filozofi začali uplatňovať sekularizovanú interpretáciu dejín, kritike podrobovali výklad Biblie, neskôr sa zameriavali na kroniky a noviny a pýtali sa, prečo sa objavujú informácie o niektorých udalostiach a o iných nie. Textová kritika bola označená, rovnako ako dnes, hermeneutika. Vzniklo množstvo diel, najmä encyklopédií, ktoré vyvracali kresťanské mýty a veľké hrdinské príbehy podrobovali kritike. Táto kultúrna vojna medzi katolíckou cirkvou a protestantmi, filozofmi a vedcami mala veľký význam, nie len z pohľadu prerodu feudálnej spoločnosti na spoločnosť modernú, ale odzrkadli sa aj vo vede. Jej jednoduchým vyjadrením je Kantov výrok „Odvaha vedieť“ (*Sapere aude!*)¹, ktorý výstižne obsahuje Diderotovo vnímanie osvietenecov ako skeptikov a bádateľov, ktorí rozdupávajú predsudky, tradície, úctyhodnosť, všeobecný súhlas i autoritu a majú odvahu myslieť sami za seba, vystúpiť k najjasnejším všeobecným zásadám, skúmať ich, viesť o nich dialóg a neprijímať nič okrem svedectva vlastného rozumu a skúseností.²

.Najväčší pokrok v skúmaní histórie prišiel až v 19. storočí, kedy sa stalo skúmanie dejín veľmi populárnym a začali sa ako chronologický vývoj ľudstva vyučovať na univerzitách. V podstate to

¹ Bližšie pozri [online] : Dostupné na:

https://web.cn.edu/kwheeler/documents/What_is_Enlightenment.pdf [citované dňa 20. októbra 2016]

² Ide o výklad hesla o eklekticizme z Encyklopédie: „The eclectic is a philosopher who, trampling underfoot prejudice, tradition, antiquity, general agreement, authority—in a word, everything that controls the minds of the common herd—dares to think for himself, returns to the clearest general principles, examines them, discusses them, admits nothing that is not based on the testimony of his experience and his reason; and from all the philosophies he has analyzed without respect and bias he makes for himself a particular and domestic one which belongs to him.... There is no leader of a sect who has not been more or less eclectic.... The Eclectics are among the philosophers who are the kings on the face of the earth, the only ones who have remained in the state of nature, where everything belonged to everyone.” [online] : Dillon, J. M., and A. A. Long, editors *The Question of "Eclecticism": Studies in Later Greek Philosophy*. Berkeley: University of California Press, c1988 1988. <http://ark.cdlib.org/ark:/13030/ft029002rv/> [citované dňa 20. októbra 2016]

znamenal ich povýšenie do „vedeckého stavu“.³ Od doby osvietenstva sa uplatňoval tzv. hrdinský model vedy (*Great Man theory*), ktorý stotožňoval vedu s rozumom, tzn. veda je nezaujatá, nestranná a pokiaľ sa jej vedec striktnie držal, bola zárukou pokroku. Rozum a logické argumenty, bez emocionálnych vplyvov, prinášali takmer bezhraničnú absolútnu moc.⁴ Najvplyvnejšími predstaviteľmi hrdinského modelu boli Comte, Marx a Darwin.

Od polovice 19. storočia, kedy už bola história uznávanou vedou, sa do jej skúmania začali pridružovať aj ďalšie parametre, ktorým bol napr. čas a jeho chápanie a meranie v kontexte dejín. Pre nami skúmanú problematiku je dôležité najmä vnímanie času z pohľadu Herdera (pochádzajúce síce z 18. storočia, no akceptované bolo najmä v prvej polovici 19. storočia), ktorý vnímal čas z pohľadu malých národov - hovorí o duchovi mladistvých národov a o ich nepotlačovaných kultúrnych rozdieloch. Národy vnímal ako jednotky, v ktorých ide čas dopredu. Jeho predstavy boli romantické a nacionalistické, národ podľa Herdera mal ísť vlastnou cestou, mať vlastnú kultúru, vlastný jazyk, vlastnú literatúru, bez ohľadu na názor ostatných národov na takúto svojbytnosť.⁵ Dejiny národov boli ďalej pozdvižené Hegelovými myšlienkami, v ktorých relativizoval filozofiu, do popredia postavil historizmus t. j. filozofická veda ako taká sa odhaľuje jedine v dejinách a najmä v zápase národov o sebazadefinovanie. Z dnešného uhla pohľadu sa môžu zdať Hegelove myšlienky xenofóbne a dávno prekonané, no z pohľadu jeho doby išlo o revolučný postoj a názor, ktorý bol predstavený ešte pred spojením Nemecka. Dôležitým je tiež prelomové dielo Darwina, vystavané na zákone prirodzeného výberu : *On the Origin of Species by Means of Natural Selection, or the Preservation of Favoured Races in the Struggle for Life*. Toto dielo sa síce javí ako nesúvisiace s našou témou, no často sa práve „favoured races“ vykladalo nesprávne (podobne ako Nietzscheho nadčlovek), keďže Darwin hovoril o holuboch, nie o ľudských rasách. Je potrebné zdôrazniť, že vedci aplikovali čistý a absolútny model vedy, nebrali ohľad na pocity a subjektívne vnímanie poslucháčov a čitateľov. Podľa Heglovho časového vnímania, aj my vieme s odstupom času a s prihliadnutím na nasledujúce udalosti v 20. storočí, zhodnotiť tento vedecký prístup ako nie práve najšťastnejší.

Hrdinský model, i keď obohacovaný o ďalšie vstupné prvky, postupne prichádzal o nosné piliere, čo bolo zapríčinené najmä stratou ilúzie a viery v zdravý rozum. Najväčšie otrasy priniesli dve svetové vojny, hospodárske krízy a vznik autoritatívnych a totalitných režimov. Do skúmania práva a histórie pribudla skepsa (napr. v podobe postmodernity, derridovskej dekonštrukcie), vedecké bádanie už neprináša absolútne výsledky, pravda sa stáva dočasnou a relatívnou, v závislosti od pozorovateľa a od jeho vedomostí a skúseností.⁶ V 21. storočí pracujeme nie len so skepsou a relativizmom, opierame sa v právnej histórii aj o psychológiu, sociológiu, politológiu a o nové pojmy a inštitúty, ktoré môžu vzniknúť iba pri hodnotení vecí minulých (napr. kolektívna a historická pamäť, ktorú spomenieme nižšie).

Záverom, ktorý nám vyplýva z uvedeného je, že v každej dobe existujú rôzne názory na rovnakú udalosť, záleží na metóde interpretácie. Objektivitu tvrdení možno zhodnotiť až neskôr, po uplynutí dostatočného času, čo je hodnota nedefinovateľná. Dnes môžeme hodnotiť argumentačnú bitku medzi predstaviteľmi osvietenstva a cirkevnými predstaviteľmi pri výklade svätého písma alebo poňatie a chápanie nacionalizmu na prelome 18. a 19. storočia a jeho neskoršia interpretácia v neprospech Židov alebo naopak v prospech árijskej rasy – ale dopracujeme sa k jednoznačnému a spoločnému výsledku? Isteže nie. Nedokážeme dokonca ani presne popísať metodologický postup, ktorý nás k takému výsledku privedie. Spôsob ako sa však k objektívnej pravde čo najviac priblížiť je schopnosť bádateľa nielen kvantitatívne podopierať svoju hypotézu, ale aj argumentačne sa vysporiadať s opačnými názormi, čo vytvorí kvalitatívnu zložku skúmania.

³ APPLEBYOVÁ, Joyce – HUNTOVÁ, Lynn – JACOBOVÁ, Margaret. *Jak říkat pravdu o dějinách*, Brno : Centrum pro studium demokracie a kultury, 2002, s. 48.

⁴ Hrdinským modelom právnohistorickej vedy bol napr. právny pozitivizmus resp. normativizmus.

⁵ Herderov spôsob chápania času a nacionalizmu spomíname najmä kvôli jej pomerne dôslednému uplatňovaniu v 20. storočí slovenskými autonomistami. [online] Vico And Herder: Two Studies In The History Of Ideas dostupne na: https://books.google.sk/books/about/Vico_and_Herder.html?id=CkjuAAAAMAAJ&redir_esc=y [citované dňa 20. októbra 2016] s.182 a 191

⁶ Podobne je to aj vo vedách prírodných, najmä na teoretickej úrovni aplikovanej matematiky a fyziky. Tomu sa však venovať bližšie nebudeme.

2 Vyhlásenie samostatnosti & právo národa na sebaurčenie

Dňa 14. marca 1939 bol Snemom Slovenskej krajiny vyhlásený vojnový slovenský štát. S touto historickou udalosťou sa spája asi najviac otázok v celých slovenských dejinách. Vyhlásenie samostatnosti nastalo bezprostredne po udalostiach nasledujúcich po Mníchovskom diktáte. Na uvedenej udalosti si založíme základnú hypotézu a teda **vyhlásenie vojnového slovenského štátu bolo uplatnením práva slovenského národa na sebaurčenie.**

Slovo „sebaurčenie“ môžeme chápať ako snahu samostatne rozhodovať o svojich záležitostiach. Špecifickým problémom strednej Európy je oneskorený proces formovania národných štátov, keďže až do konca prvej svetovej vojny si v nej rozhodujúci vplyv udržiavali mnohonárodné štátne útvary, v našom prípade Rakúsko-Uhorsko. Právo národov na sebaurčenie je interpretované ako prirodzené právo, ktorého nositeľom je kolektív. Zároveň je často interpretované ako ľudské právo tretej generácie, t. j. právo, ktoré nie je možné spravídla realizovať iba v hraniciach jedného štátu. Ak však takéto právo má byť naplnené, je nutné, aby existovali mechanizmy, prostredníctvom ktorých je možné ho vynucovať. Musí byť teda definované zároveň ako pozitívne právo.⁷ Po druhej svetovej vojne sa stala problematika práva národov na sebaurčenie súčasťou medzinárodných dokumentov.⁸ Napriek tomu dodnes jeho interpretácia nie je ustálená, čo spôsobuje značné problémy v praxi.

Ak sa pokúsime aplikovať právo národa na sebaurčenie pri vyhlásení vojnového slovenského štátu, nachádzame hneď niekoľko protirečivých argumentov. V prvom rade ide o právo kolektívne. Vychádzajme z toho, že kolektív je určitá skupina osôb so spoločnými záujmami, hodnotami a cieľmi, v našom prípade by išlo o československých občanov žijúcich na slovenskom území, ktorí sa cítia byť Slovákmi (príslušníci slovenského, nie československého národa) [vyjadrenie kolektívu] a chcú žiť v samostatnom štáte Slovákov t. j. chcú si ako kolektív uplatniť právo národa na sebaurčenie [vyjadrenie slobodnej vôle]. Podľa Ďurčanského bol slovenský národ pred 1100 rokmi samostatný⁹, neskôr upadol do poddanstva a od 19. storočia s vypätím všetkých síl opäť bojoval o samostatnosť. Snaha Slovákov žiť v samostatnom štáte sa znovuzrodila už na konci veľkej vojny a teda pri vzniku ČSR.¹⁰ Tajná klauzula Martinskej deklarácie, Pittsburská dohoda a menšina slovenských zástupcov v národnom zhromaždení mali byť dôkazom toho, že Slováci nechcú žiť v spoločnom štáte s Čechmi a podľa Ľudákov bola právne záväzná a do roku 1938 nesplnená: „*Nie divu, že Slováci boli rozhodnutí využiť prvú príležitosť, spôsobenú medzinárodnou krízou a uplatniť svoje samourčovací právo, o ktoré boli obratí intrigami a podvodmi po 1. svetovej vojne...Dr. Emil Hácha neváhal doznať: bolo dávno jeho presvedčením, že rozdielne národy (myslí na Čechov a Slovákov) nemôžu nažívať v tomto štátnom telese...*“¹¹ Pod slovným spojením „rozdielne národy“ mal Hácha skôr na mysli Nemcov a Čechov, to by však nezapadalo do starostlivo vystavanej konštrukcii, ktorá vyústila do záveru, že na základe neustáleho utláčania práv Slovákov v ČSR a nemožnosťou koexistencie oboch národov potvrdeným Háchom, bolo vyhlásenie samostatnosti otázkou nie vnútroštátnou, ale medzinárodnoprávnou.¹²

⁷ Bižšie pozri: MARUŠIAK, Juraj – HALÁSZ, Ivan - GNIAZDOWSKI Mateusz: (Dez)integračná sila stredoeurópskeho nacionalizmu. Bratislava : Vyd. Univerzita Komenského v Bratislave, 2015, s. 7 - 8

⁸ Napr. Medzinárodný pakt o občianskych a politických právach definuje v ods. 1 čl.1 1. časti ako: „*Všetky národy majú právo na sebaurčenie. Na základe tohto práva slobodne určujú svoj politický štatút a slobodne uskutočňujú svoj hospodárskych, sociálny a kultúrny vývoj.*“

⁹ Porovnaj s preambulou Ústavy č. 460/1992 Zb.: „*My, národ slovenský, pamätajúc na politické a kultúrne dedičstvo svojich predkov a na stáročné skúsenosti zo zápasov o národné bytie a vlastnú štátnosť, v zmysle cyrilo-metodského duchovného dedičstva a historického odkazu Veľkej Moravy...*“

¹⁰ DURČANSKÝ, Ferdinand: *Biela kniha*, sv. prvý, Buenos Aires : Slovenský oslobodzovací výbor, 1954, s. 9

¹¹ DURČANSKÝ, Ferdinand: *Biela kniha*, sv. prvý, Buenos Aires : Slovenský oslobodzovací výbor, 1954s. 775

¹² DURČANSKÝ, Ferdinand: *Biela kniha*, sv. prvý, Buenos Aires : Slovenský oslobodzovací výbor, 1954 s. 776

Ďurčanský zámerné hovoril o počte slovenských zástupcov v Národnom zhromaždení a nehovoril o výsledkoch volieb v Slovenskej krajine. Posledné demokratické voľby v ČSR sa konali v roku 1935. V týchto voľbách tzv. **Autonomistický blok** (HSL'S, SNS, Autonomní zemědělský svaz a Poľská strana v Československu) získal v Slovenskej krajine 30,12 % hlasov voličov (bol to najväčší úspech autonomistov vo voľbách v medzivojnovej ČSR)¹³ tzn. že iba necelá tretina obyvateľov na území Slovenska volila autonomistov, ktorí požadovali samostatnosť pre Slovákov – nie je teda pravdou, že všetci Slováci požadovali samostatnosť.¹⁴ Otázkou zostáva, či necelá tretina obyvateľov Slovenskej krajiny je postačujúca na to, aby mohla byť vnímaná ako kolektív uplatňujúci si právo na sebaurčenie. Problematickou tiež zostáva otázka, ako si kolektív môže právo národa na sebaurčenie uplatniť. Ako sme uviedli, Ďurčanský videl cestu na uplatnenie si práva na sebaurčenie tým, že ČSR resp. Česi nedodrжали podmienky Pittsburskej dohody a porušovali práva Slovákov a teda Vyhlásenie Slovenského štátu Snemom Slovenskej krajiny nebolo vnútroštátnou, ale medzinárodnoprávnou otázkou. Pittsburská dohoda nebola právne záväzná, išlo o politický dokument nakoľko ho nepodpísali zvolení zástupcovia ČSR, ale zástupcovia Slovenskej ligy v Amerike, Českého národného združenia a Zväzu českých katolíkov s Tomášom G. Masarykom a práva Slovákov (obyvateľov územia Slovenskej krajiny) nebolo porušované, iba neboli plnené autonomistické požiadavky HSL'S. Domnievať sa, že právo slovenského národa na sebaurčenie bolo možné v rámci ústavného nastavenia republiky je nanajväč romantické a preto sa nebudeme venovať právomociam Snemu Slovenskej krajiny, ktorý *de iure* vyhlásenie samostatnosti nemal v kompetencii (čl. 9 ods. 2 ústavného zákona č. 299/1938 Zb. z. a. n. o autonómii Slovenskej krajiny). V tomto prípade bola dôležitejšia vôľa a slobodný prejav národa uplatniť si právo na sebaurčenie. Vyhlásenie samostatného slovenského štátu zákonom č. 1/1939 Sl. z. nebolo slobodným prejavom národa, keďže mu predchádzal nátlak zo strany Nemecka; nebolo dokonca ani suverénnym štátnym útvarom a subjektom medzinárodného práva spôsobom, ako to pripúšťalo vyhlásenie Vlády Slovenskej krajiny z dňa 21. februára 1939.¹⁵ Spomínali sme posledné demokratické voľby, no v Sneme Slovenskej krajiny, keď bol vyhlásený vojnový slovenský štát v roku 1939, sedeli zástupcovia zvolení v decembri 1938, do ktorých sa volilo na základe jednotnej kandidátnej listiny na ktorej kandidovala jediná politická strana HSL'S – Strana slovenskej národnej jednoty. Voľby mali podľa Podolca charakter plebiscitu, keďže kladné hlasovanie malo zároveň predstavovať vyslovenie súhlasu s predchádzajúcimi štátoprávnymi zmenami a ďalším budovaním Slovenska ako autonómneho celku. Za jedinou kandidátnu listinu napokon hlasovalo vyše 90% voličov.¹⁶ O plebiscite však hovorila aj dobová tlač, konkrétne regionálne noviny Trenčan z dňa 17. decembra 1938 : „*Nové Slovensko sa nám páči. Slovenská vláda je nám viac ako sympatická, teda vložíme do urny listok: ÁNO. Naše voľby sú viac ako obyčajné voľby, sú plebiscitom,...*“ Podľa Nižňanského v roku 1938 znemožnilo množstvo faktorov realizáciu skutočných pluralitných a demokratických volieb - voľby prebiehali za účasti Hlinkovej gardy, vrátane „ochrany“ urny gardistami priamo vo volebnej miestnosti, predchádzajúca antičeská i antisemitská propaganda, hrozby všetkým „zradcom“, oddelené volebné miestnosti, cielená kontrola volieb na každom kroku a tzv. plebiscitný charakter volieb.¹⁷ Podľa Beňu jednotná kandidátna listina a zrušenie opozičných politických strán znamenalo, že Snem nevyjadroval legitímnu vôľu všetkých príslušníkov národa. Vráťme sa však k otázke plebiscitu; môžu byť voľby zároveň plebiscitom resp. môžu mať voľby charakter plebiscitu? Voľby a plebiscit sú dve samostatné mechanizmy ústavného práva, týkajúce sa odlišného prejavu vôle ľudu – kým vo voľbách oprávnení voliči rozhodujú prevažne o zložení

¹³ Výsledky volieb dostupné na: https://www.czso.cz/csu/2006edicniplan.nsf/publ/4219-06-1920_az_1935

¹⁴ F. Ďurčanský v Bielej knihe často hovorí o požiadavkách „všetkých Slovákov“ alebo „celého slovenského národa“, čo znamená, že ad 1) za Slovákov považoval iba voličov HSL'S alebo, ako ukazujú výsledky volieb, zavádzal.

¹⁵ BEŇA, Jozef: Vývoj slovenského právneho poriadku, s. 46-47

¹⁶ Bližšie pozri: PODOLEC, Ondrej. 18. december 1938 – voľby do Snemu Slovenskej krajiny – prvého slovenského zákonodarného orgánu dostupné na [online]: <http://www.upn.gov.sk/sk/18-december-1938-%E2%80%93-volby-do-snemu-slovenskej-krajiny-%E2%80%93-prveho-slovenskeho-zakonodarneho-organu/> [citované dňa 11. februára 2017]

¹⁷ NIŽŇANSKÝ, Eduard. Voľby do snemu Slovenskej krajiny v roku 1938. Dostupné na [online]: <http://www.dejiny.sk/Whois/Nizn/Articles%2017.htm> [citované dňa 11. februára 2017]

zastupiteľských orgánov, tak plebiscitom rozhodujú o dôležitých štátoprávných otázkach (napr. o území, ktorého sú obyvateľmi). Podľa nášho názoru v roku 1938 nešlo o plebiscit, išlo o nedemokratické a zmanipulované voľby a pojem plebiscit bol iba zneužitý na maskovanie vykonávaného bezprávia. Okrem iného, plebiscit predpokladá vyjadrenie slobodnej vôle občanov, ktorá však bola zmarená najmä sugestívnymi a zastrašujúcimi pokynmi pre voličov v dobovej tlači a propagande HSL'S, ako napr. : „*Tí záškodníci a nepriatelia slobody slovenského národa, ktorí nechcú voľiť do slovenského snemu, po výjdení z oddeleného priestoru majú teda prázdnu obálku a hlasovací lístok musia odhodíť do pripraveného koša.... Veríme, však, že nenájde sa žiaden Slovák a Slovenska, ba ani žiaden lojálny obyvateľ inej národnosti, ktorý by chcel byť zradcom slobody slovenského národa a podkopníkom šťastnejšej budúcnosti Slovenskej krajiny.*“¹⁸

Z vyššie uvedeného vyplýva, že 14. marca nedošlo k uplatneniu práva slovenského národa na sebaurčenie, pretože vyhláseniu slovenského štátu chýbali obe podstatné náležitosti t. j. kolektív resp. mandát ľudu a národa a slobodná politická a štátoprávna vôľa a teda nami stanovenú hypotézu nemôžeme potvrdiť.¹⁹

Slovenský národ si uplatnil právo národa na sebaurčenie Slovenským národným povstaním t. j. 29. augusta 1944 a následne dňa 1. septembra 1944 prijatím Deklarácia SNR, ktorými sa, okrem iného, „*súčasne datuje a začína genéza slovenského právneho poriadku v pravom zmysle slova... SNR sa stala vrcholným ústavno-politickým orgánom slovenského ľudu a národa, ktorý využil SNP ako svoje legitímnu možnosť vziať právo do svojich rúk... Neusiloval sa len o obnovu politických práv, ale najmä základných ľudských práv a slobôd.*“²⁰ SNP môžeme označiť za revolučný boj zjednoteného slovenského národa proti fašizmu, no zároveň jedným dychom dodávame, že pod pojmom „zjednotený slovenský národ“ nemáme na mysli všetkých Slovákov na území Slovenska (nakoľko mnoho Slovákov bojovalo na strane nepriateľa resp. bojovali proti povstalcovi), ale hovoríme o prvom zjednocujúcom boji proti nepriateľovi, ktorý zastrešovala spoločná myšlienka – vypudenie nacistickej nadvlády a oslobodenie a osamostatnenie slovenského národa. Na rozdiel od 14. marca malo SNP oba základné atribúty uplatnenia práva na sebaurčenie. Kolektív predstavuje tá časť národa, ktorá nesympatizovala s ľudáckym režimom (SNR ako jediná predstaviteľka všetkej moci na Slovensku podľa nar. 1/1944 Zb. n. SNR a teda komunisti, demokrati, Židia, občiansky odboj) a slobodnú vôľu predstavoval samotný boj proti okupantovi. Viacerí dnešní historici považujú SNP za udalosť glorifikovanú a mystifikovanú v komunistickej totalite.²¹ Nepopierame, že SNP bolo používané ako účinná propaganda KSČ, avšak skresľujúce informácie o bojovníkoch a neskôr o partizánoch sa týkajú vojenskej histórie, nie právnej histórie.

3 „Prvá Slovenská republika“

Dismembráciou Českej a Slovenskej federatívnej republiky vznikli 1. januára 1993 dva nové nástupnícke štáty : Slovenská republika a Česká republika. Od 28. októbra 1918 do 31. decembra 1992 existovala v rôznych štátoprávných podobách, s rôznymi štátnymi režimami Československá republika. Udalosti, ktoré nastali po prijatí Mníchovského diktátu považujeme za právne neexistujúce (a teda aj vojnový slovenský štát) už od leta 1942, kedy Veľká Británia potvrdila

¹⁸ NIŽŇANSKÝ, Eduard. Voľby do snemu Slovenskej krajiny v roku 1938. Dostupné na [online]: <http://www.dejiny.sk/Whois/Nizn/Articles%2017.htm> [citované dňa 11. februára 2017]

¹⁹ BEŇA, Jozef: Vývoj slovenského právneho poriadku, s. 46.

²⁰ BEŇA, Jozef: Vývoj slovenského právneho poriadku, str. 100 „*Pôvodný status SNR t. j. že je vrcholným orgánom domáceho slovenského odboja, premenil z jej genézy, že ju tvorili všetky demokratické a pokrokové zložky a smery slovenského národa, ktoré viedli neustály boj proti dovtedajšiemu fašistickému režimu na Slovensku a proti jeho nacistickým spojencom.*“ (Tamtiež, str. 101)

²¹ MULÍK, Peter: [Dni 14. marec 1939 a 29. august 1944 v historickej pamäti národa](http://snn.sk/news/dni14-marec-1939-a-29-august-1944-v-historickej-pamati-naroda/) Dostupné na [online]: <http://snn.sk/news/dni14-marec-1939-a-29-august-1944-v-historickej-pamati-naroda/> [citované dňa 25. októbra 2016]; VNUK, František: *Neuveriteľné sprisahanie*. Trenčín : Vyd. Ivana Štelcera, 1993. Dostupné na [online]: http://www.29august1944.sk/dokumenty/frantisek-vnuk_neuveritelne-sprisahanie.pdf [citované dňa 25. októbra 2016]; LETZ, Róbert: *Aké si bolo povstanie?* In. Slovensko. - Roč. 17, č. 4 (1994), s. 6-10.

nepretržité trvanie ČSR.²² Aj napriek faktu, že k uvedeným tvrdeniam sa Slovenská republika hlási, stále pretrvávajú medzi slovenskými občanmi názor, že **Jozef Tiso bol prvým slovenským prezidentom prvej Slovenskej republiky**, toto tvrdenie prevezmeme a stanovíme si ho za hypotézu.

Ako sme uviedli, *de iure* bola daná hypotéza z najmä z medzinárodnoprávneho hľadiska popretá už počas vojny. Dejiny sú však späť aj aj s ďalšími faktormi ako je psychológia, sociológia, kultúra, národné povedomie, či názor skupiny ľudí – takému fenoménu hovoríme kolektívna (historická) pamäť.²³ Podľa Arendtovej nemožno nijakým spôsobom z ľudí odstrániť kolektívnu pamäť, pretože je v nich hlboko vrytá. Jediný spôsob ako sa vyrovať s históriou totalitného režimu a s jeho predstaviteľmi je nastolenie nového režimu a mlčanie. Na objektívne posúdenie minulosti je teda potrebné zmazanie kolektívnej pamäti a následné zbavenie sa zamlčovanej viny národa.²⁴ Kto však nesie bremeno kolektívnej pamäti národa? Anton Raša sa na margo slovenského štátu a retribúcie raz vyjadril, že sú to otázky pre mladých historikov, ktorí nie sú zaťažení ľudáckou ani komunistickou propagandou. Raša svojimi myšlienkami popiera tvrdenie Arendtovej a hoci čiastočne sa stotožňujeme i s jej názorom, pokúsime sa predostrieť niekoľko úvah, ktoré by mohli ozrejmiť dobovú skutočnosť vo vojnových rokoch.

Tiso bol *de facto* prezidentom *de facto* existujúceho štátu, ktorý mal od účinnosti Ústavy t. j. od 31. júla 1939 (účinný od dňa vyhlásenia v Slovenskom zákonníku podľa § 103 ústavy) oficiálny názov Slovenská republika. Možno však hovoriť o republike (=vec verejná), ak sa štátna moc neodvodzuje od ľudu, ale, ako tomu bolo v tomto prípade, od Boha: „*Slovenský národ pod ochranou Boha Všemohúceho od vekov sa udržal na životnom priestore mu určenom, kde s pomocou Jeho, od ktorého pochádza všetka moc a právo, zriadil si svoj slobodný slovenský štát.*”²⁵ Formu vlády vojnovkej republiky možno skôr označiť za teokraciu, v ktorej všetka moc pochádza od Boha. Prezident republiky mal byť podľa § 32 ods. 2 tretej hlavy Ústavy zvolený z minimálne dvoch kandidátov, pričom v tomto prípade bol kandidát len jeden, čo platnosť voľby relativizuje. V neposlednom rade je potrebné si pri hodnotení vojnovkej republiky a Tisa uvedomiť, že išlo o satelitný štát nacistického Nemecka, o štát, v ktorom sa hrubo porušovali základné práva a slobody jeho vlastných občanov, o štát, v ktorom panoval ľudácky režim – spočiatku autoritatívny a od roku 1942 po prijatí, v poradí druhého, zákona o HSLŠ č. 215/1942 Sl. z. nacistický režim s vodcovským modelom.

V spojitosti s existenciou slovenského štátu je potrebné si uvedomiť, že na Slovensku bolo spočiatku vytvorené klamlivé a nelegitímne zdanie o samostatnosti, a to práve prostredníctvom vytvorenia nemeckého satelitu – vojnového slovenského štátu: „*Propaganda vyhlasovala, že je ohrozená fyzická existencia národa, že režim vlastne zachránil národ. Podľa nej boli potrebné deportácie Židov, vojna proti ZSSR, pozvanie nemeckých okupačných jednotiek na Slovensko či súhlas s ich príchodom.*”²⁶ Prihliadajúc na tieto skutočnosti, na akési oklamanie Slovákov, ktorí mu

²² K problematike pozri: BARTO, Jaroslav: Riešenie vzťahu Čechov a Slovákov. (1944-1948), Vyd. Epoque, Praha, 1968.; BENEŠ, Edvard: *Pamäti: Od Mníchova k novému víťazství*. Vyd. Orbis, Praha, 1947.; BEŇA, Jozef: *Kontinuita v práve a právna kontinuita ČSR*. In Právny obzor, ročník ,1981, č. 4.; KUKLÍK, Jan a kol.: *Vývoj československého práva 1945 – 1989*, Vyd. Linde, Praha, 2009.

²³ Dejiny sú však späť aj aj s ďalšími faktormi ako je psychológia, sociológia, kultúra, národné povedomie, či názor skupiny ľudí – takému fenoménu hovoríme kolektívna (historická) pamäť.²³ Napr. ak by sme sa spýtali ľudí žijúcich v Slovenskej republike na názor na Jozefa Tisa, je isté, že inak by ho vnímali ľudia z oblastí, ktoré po Viedenskej arbitráži žili v Maďarsku, inak Bratislavčania, atď. Ak mladí ľudia počujú svojich starých rodičov hovoriť o tom, ako „bolo za Tisa dobre“, že „Tiso bol svätý človek“, často nekriticky preberajú tento názor. Rovnako je to však aj z opačného uhla pohľadu, keď starý otec, bývalý partizán alebo tzv. biely žid, rozpráva o Tisovi zase svojim vnukom. Jozef Tiso bol katolíckym kňazom, čo predznamenáva, že aj veriaci ľudia budú stáť na strane Tisa-martyra, nie na strane Tisa-zločinca. Ku kolektívnej pamäti bližšie pozri: HALBWACHS, Maurice: *Kolektívni pamäť* s. 97- 105,

²⁴ Arendtová aplikuje teóriu zamlčovanej viny a kolektívnej pamäti na Nemecko po druhej svetovej vojne. Bližšie pozri: SCHWANOVÁ, Gesine: *Zamlčovaná vina*, s. 67-110

²⁵ Preambula Ústavy z roku 1939

²⁶ Bližšie pozri : BEŇA, Jozef. *Slovensko a Benešove dekréty*, Bratislava : BELIMEX, , 2002, s. 79.

zaslepení podľahli, sa má za to, že Slováci sa napokon predsa len v rozhodujúcich okamihoch vojny spamätali a povstali na odpor voči ľudáckemu režimu, čím prejavili nevôľu s totalitným zriadením a postavili sa na stranu právne existujúcej Československej republiky ako sme uviedli vyššie.²⁷ Nie je žiadnym tajomstvom, že históriu píšu víťazi a preto uvedený argument možno považovať za chatrný, bez náležitej právnej opory. Nestačí len odsúdiť totalitný režim, jeho politickú garnitúru a poprieť suverénnu štátnu moc slovenského štátu, je potrebné sa po právnej stránke vysporiadať s existenciou revolučných a exilových orgánov, ktorým štátna moc patrila. Základnými piliermi hypotéz o existencii údajnej prvej Slovenskej republiky sú : **1) popieranie legality a legitimacy Československej republiky, 2) popieranie legality a legitimacy SNR, 3) uznávanie práva národa na sebaurčenie za právo nadradené všetkým ostatným, 4) vytváranie aureoly martýrstva nad predstaviteľmi slovenského štátu.** V nasledujúcich odstavcoch sa zameriame iba na analýzu legality a legitimacy, nakoľko zo štátoprávneho hľadiska sú najpodstatnejšie – tretí a štvrtý bod v podstate iba dotvárajú ľudácku koncepciu existencie prvej Slovenskej republiky.

Legalita a legitimita CSR, exilovej vlády a SNR

V prvom rade je nutné zdôrazniť, že Československá republika, ktorá vznikla 28. októbra 1918, neprestala *de iure* jestvovať ani po Mníchovskom diktáte, ani po 14., resp. 15. marci 1939. ČSR však na svojom území nemohla vykonávať svoju štátnu zvrchovanosť, resp. zákonodarnú, vládnu a výkonnú moc, pretože „a) zriadením Protektorátu Čechy a Morava sa zakrývala skutočná anexia tohto územia, b) „chránená“ slovenská samostatnosť zastierala reálnu nadvládu tretej ríše nad ním, c) južná a východná časť Slovenska bola anektovaná horthyovským Maďarskom.“²⁸ Preto bolo potrebné nájsť vhodné štátoprávne a legislatívne riešenie, ktoré by adekvátne reagovalo na daný stav na území republiky a zároveň by chránilo štátne záujmy Československej republiky.

Úsilie emigrácie vedené E. Benešom v tejto vidine smerovalo k uznaniu československého štátu v jeho predmníchovských hraniciach a v predmníchovských ústavných pomeroch. Nulita Mníchova a existencia Československej republiky boli základným politickým a právnym programom, na ktorom mali byť postavené všetky zložky emigrácie bez ohľadu na národnú príslušnosť a politickú orientáciu. Cieľom zahraničného odboja bolo presadenie československého právneho poriadku a obnova jeho pôvodného stavu pred Mníchovom. E. Beneš teda kládol značný dôraz na ústavnoprávnu a medzinárodnoprávnu kontinuitu s predmníchovskou republikou.²⁹

Práve uznanie nepretržitého jestvovania Československej republiky bolo pritom podmienkou uznania E. Beneša ako prezidenta Československej republiky, a ako legitímneho predstaviteľa československého zahraničného odboja. Podľa Kuklíka sa preto výrazne usiloval o medzinárodné uznanie československej zahraničnej reprezentácie ako zahraničnej vlády, pričom sa spoliehal najmä na postoj Veľkej Británie. Prvým významným výsledkom týchto snáh boli listy od lorda Halifaxa z dňa 18. a 21. júla 1940, na základe ktorých bola uznaná československá exilová vláda a Veľká Británia s ňou za stanovených podmienok začala spolupracovať.³⁰ Toto všetko viedlo E. Beneša a exilových politikov k úzkostlivej snahe dodržiavať platné československé predpisy – preto

²⁷ RAŠLA, Anton. *Ľudové súdy v Československu po II. Svetovej vojne ako forma mimoriadneho súdництва*, Bratislava : SAV, 1969., s. 63.

²⁸ BEŇA, Jozef. *Slovensko a Benešove dekréty*, Bratislava : BELIMEX, 2002, s. 15.

²⁹ Ku kontinuite dekrétov pozri : HORÁK, Ondřej. *Konfiskační dekrety prezidenta republiky. Spor o jejich interpretaci jako výraz kontinuity a diskontinuity. Časopis pro právní vědu a praxi*, 2013, roč. 21, Supplementum (Spory a jejich řešení v proměnách věků), s. 275–282. Dostupné na [online] : <https://www.law.muni.cz/dokumenty/24392> [citované dňa 25. januára 2017].

³⁰ Jednania medzi Veľkou Britániou a exilovou československou reprezentáciou prebiehali v júni a v júli roku 1940. Spočiatku išlo o evakuáciu československých vojakov z Francúzska do Veľkej Británie. Nejednalo sa však výhradne o československo- britskú záležitosť, pretože o evakuácii Veľká Británia rokovala s viacerými štátmi, napr. s Poľskom (Veľkej Británii chýbala pozemná armáda, ktorú uvedenými dohodami získala). Beneš vojenské dohody spojil s diplomatickými rokovaniami a žiadal uznanie exilovej vlády. Pri rokovaniach sa opäť objavili otázky týkajúce sa právnej (ne)existencie ČSR. Objavovali sa však aj názory, podľa ktorých mohla byť ČSR medzinárodnoprávne uznaná, ale len za istých podmienok. Exilová vláda bola nakoniec uznaná ako vláda dočasná. Akt uznania obsahoval výhrady, ktoré sa týkali právomoci dočasnej vlády. Bližšie pozri: KUKLÍK, Jan. *Vznik Československého národného výboru a prozatímného štátneho zriadenia ČSR v emigrácii v letech 1939- 1940*, Praha : KAROLINUM, 1996, s. 107- 117.

sa taktiež usilovali vytvoriť v exile obdobnú štátnu štruktúru orgánov, akú poznala Ústava z roku 1920. Ústava ČSR z roku 1920 však neobsahovala ustanovenie, ktoré by riešilo akýsi „núdzový režim“, v ktorom sa Československo v období druhej svetovej vojny ocitla. Prichádzalo však do úvahy riadiť sa vyššími princípmi, než samotným textom ústavy, t.j. ústavnými zvyklosťami, hodnotami, ktoré boli vyjadrené v preambule *Ústavnej listiny č. 121/1920 Sb. z. a n.*³¹ Striktne vzaté teda legalita Dekrétov prezidenta republiky nemohla vychádzať z textu Ústavnej listiny, ale nanajvýš z jej preambuly (hoci tá mala skôr ceremoniálny charakter, než právne záväzný význam). Dekréty prezidenta republiky sa formálne vydávali na základe Ústavného dekrétu prezidenta republiky z 15. októbra 1940, **č. 2/1940 Úř. věst. čsl. o dočasnom výkone moci zákonodarnej**. Dekréty mali byť prezidentom vydávané len so súhlasom (§ 1), resp. na návrh vlády (§2). Materiálnou podmienkou ich vydania (§ 2) bolo, že môžu byť vydávané iba v **nevyhnutných prípadoch** a zároveň boli platné **len v období platnosti dočasného štátneho zriadenia**.³³

Na Slovensku bola situácia iná, zložitejšia. SNR, ako sme uviedli, bojovala predovšetkým za slovenský národ a až sekundárne za nepretržité trvanie Československej republiky. Keďže ani SNR a ani slovenský národ Ústavná listina nepoznala, bolo pochopiteľné, že SNR nemohla a nechcela opierať svoju legalitu o predmnichovské zákonodarstvo (ostatne nebyť Mníchova a druhej svetovej vojny, nebola by ani revolučná SNR). Podľa Beňu sa Deklarácia SNR a prvé tri nariadenia stali normatívno-právnym vyjadrením demokracie, štátnosti a národnej identity, pričom národ vyjadroval svoje právo na odpor voči nacistickému Nemecku a domácejmu totalitnému režimu.³⁴ S uvedeným názorom sa stotožňujeme, nakoľko ius resistendi dávalo slovenským odbojárom (či už na území Slovenska alebo v zahraničí) plné právo postaviť sa na odpor, čím sa nezaistovala iba legalita, ale aj práva a slobody občanov. Základom revolučnej legality SNR bolo prevzatie oprávnenia hovoriť v mene slovenského národa. Kompetencia SNR mala trvať od 1. septembra 1944 dovtedy, kým si slovenský národ demokratickým spôsobom neurčí svojich zástupcov.

³¹ „*My, národ Československý, chcťjíce upevniťi dokonalou jednotu národa, zavésti spravedlivé řády v republice, zajistiťi pokojný rozvoj domoviny československé, prospěti obecnému blahu všech občanů tohoto státu a zabezpečiti požehnání svobody příštím pokolením... Při tom my, národ Československý, prohlašujeme, že chceme usilovati, aby tato ústava i všechny zákony naší země prováděny byly v duchu našich dějin stejně jako v duchu moderních zásad, obsažených v hesle sebeurčení; neboť chceme se přičleniti do společnosti národů jako člen vzdělaný, mírumilovný, demokratický a pokrokový.*“

³² **Znenie Ústavného dekrétu č. 2/1940 Úř. věst. čsl.:**

„*§ 1 Dokud nebude možné prováděti ustanovení hlavy druhé ústavní listiny z 29. února 1920 o moci zákonodárné, bude prezident republiky úkony, které mu ukládá par. 64 č. 1 a č. 3 úst. listiny, pokud k nim je zapotřebí souhlasu Národního shromáždění, vykonávat se souhlasem vlády.*

„*§ 2 Předpisy, jimiž se mění, ruší nebo nově vydávají zákony, budou vydávány po dobu platnosti zatímního státního zřízení v nezbytných případech prezidentem republiky k návrhu vlády ve formě dekretů, které spolupodepíše předseda vlády, respektive členové vlády pověřeni jejich výkony*

„*§ 3 Výkonem tohoto dekretu, který nabude účinnosti dnem jeho podepsání prezidentem republiky, se pověřuje celá vláda.*“

³³ K ústavnému dekrétu č. 2/1940 Úř. věst. čsl. vydala svoje vysvetľujúce stanovisko Právna rada v januári 1940: „*Právní řád československý, a to ani právní řád předmnichovský, ani právní řád státního zřízení zahraničního, neobsahuje předpisu o tom, co jest rozumněti ústavním dekretem. Dekret prezidenta republiky ze dne 21. července 1940 o ustavení Státní rady (později uveřejněný v Úř. věst. čsl. pod č. 1/1940) a dekret prezidenta republiky ze dne 15. října 1940 o prozatímním výkonu moci zákonodárné (později uveřejněný v Úř. věst. čsl. pod č. 2/1940) byly původně vydány a uveřejněny v časopise „Čechoslovák“ pod označením „Dekret prezidenta republiky“ a nikoliv „ústavní dekret“. Dekret č. 2/1940 nabyl účinnosti dnem jeho podepsání prezidentem republiky, tedy dne 15. října 1940, tedy v době, kdy ještě nebyl uveřejněn pod označením „ústavní dekret“ v Úř. věst. čsl., vydaném dne 4. prosince 1940. Úmysl orgánů, které opatřily tyto dva dekrety nadpisem „ústavní dekret“ byl zřejmě vyjádřiti tímto nadpisem, že jde o právní normy měnící nebo doplňující ústavní listinu, které by proto za normálních poměrů vyžadovaly procesu ústavního zákonodárství (§ 33 Úst. listiny č. 121/1920 Sb.).“ JECH, Karel – KAPLAN, Karel: *Dekréty prezidenta republiky 1940-1945. Dokumenty I*, Brno : Ústav pro soudobé dějiny, 2002, s. 93-94.*

³⁴ BEŇA, Jozef. *Vývoj slovenského právneho poriadku*, Banská Bystrica : UMB, 2001, s. 100.

Legalita dekrétov prezidenta republiky teda formálne nevyplýva zo žiadneho zmocnenia v normatívnom texte Ústavnej listiny (zmocnenie v zmocňovacom zákone č. 330/1938 Sb. z. a n. Beneš úmyselne nechcel využiť, nakoľko šlo o predpis pomníchovský), ani z iného právneho predpisu, s výnimkou autopoietickej³⁵ sebareferencie v ústavnom dekréte č. 2/1940 Úř. věst. čsl., ktorý predstavuje Hartovské³⁶ primárne aj sekundárne právo – prehlasuje, čo je právom, je teda novou rekogničnou, Kelsenovou ohniskovou normou. Ide o situáciu obdobnú zákonu č. 11/1918 Sb. z. a n. – keď sa nevolený Národný výbor prehlásil za vykonávateľa moci, zákonodarný orgán, a osvojil si zákonodarnú moc. Rovnako ako SNR a jej nar. č. 1/1944 Zb. n. SNR. Legalita tu teda môže prameniť z toho, že dekrét č. 2/1940 Úř. věst. čsl. je novou ohniskovou normou, t.j. sám je zdrojom svojej legality.³⁷

V prípade, ak dôverujeme koncepcii o existencii materiálneho jadra ústavy (s ktorou sa autorka do veľkej miery nestotožňuje) môžeme povedať, že materiálnym jadrom uvedených štátových predpisov bola existencia a udržiavanie demokracie, mieru a boj proti totalite a potláčaniu ľudských práv (ktoré boli deklaráciami prijaté až o niekoľko rokov neskôr).

Výnimočný status legality dekrétov prezidenta republiky kladie zvýšené nároky na ich **legitimitu**, t.j. na ich všestrannú oprávnenosť a ospravedlniteľnosť.³⁸ V situácii všeobecného uznania Beneša za vodcu zahraničného exilu (napriek počiatocnému rozštiepeniu exilu pod vplyvom Štefana Osuského), výnimočnosti situácie, neexistencie iného československého zákonodarného a legitimovanejšieho orgánu, to musel byť iba prezident Beneš, kto mal najvyššiu mieru legitimacy v očiach domáceho aj zahraničného odboja. To sa prejavilo aj po roku 1945, kedy bol E. Beneš potvrdený vo funkcii prezidenta republiky. Ďalším dôkazom legitimacy bolo uznanie exilovej vlády spojencami – Veľkou Britániou v roku 1940 a rok neskôr Sovietskym zväzom a Spojenými štátmi americkými. Legitimitu³⁹ a legalitu zároveň potvrdilo aj Dočasné národné zhromaždenie prijatím

³⁵ Podľa autopoietickej teórie je funkciou práva potvrdiť, že samo o sebe je právom, t.j. že právo je právo. Otázka legitimacy je preto irelevantná, pretože právo je proste právo bez nutnosti preskúmania jeho platnosti a spravnosti. Právo samo o sebe vytvára vzťahy a operácie, ktoré sa „kódujú“ právo - neprávo. Bližšie pozri: BECHMANN, Gotthard – STEHR, Nico. *Legacy of Niklas Luhmann*, Dostupné na [online]: <http://www.itas.kit.edu/pub/v/2002/best02a.pdf> [cit. dňa 3. marca 2016]

³⁶ K otázke panovníka a jeho zákonodarnej moci, vrátane kontinuity zákonodarnej autority pozri viac: HART, Herbert Lionel Adolphus. *Pojem práva*, Praha : Prostor, 2004, s. 107- 115

³⁷ Existuje však množstvo odporcov zákonnosti (legality) vydávania dekrétov prezidenta republiky a s tým súvisiacej ústavnoprávnej kontinuity ČSR. Jedným z najčastejších protiargumentov je tvrdenie, že Mníchovská dohoda pôvodne bola platná a neplatnou sa stala až agresívnym konaním nacistického Nemecka, teda 15. marca 1939 – z toho vyplýva, že podľa tejto hypotézy právne existovala druhá ČSR a E. Beneš regulárne abdikoval a uznal svojho nástupcu (ktorému stihol aj pográtulovať). Po abdikácii teda už nebol prezidentom ČSR, ale iba súkromnou osobou. Z tejto koncepcie teda plynie záver, že E. Beneš sa stal opäť prezidentom až vydaním spomínaného Ústavného dekrétu č. 2/1940 Úř. věst. čsl., ktorým sa zároveň splnomocnil na vydávanie prezidentských dekrétov. Práve v dôsledku rozširovania tejto a iných podobných teórií sa pre dekréty prezidenta republiky zaužívalo označenie Benešove dekréty (čo mylne povzbudzovalo v myšlienke, že ich E. Beneš vydával ako súkromná osoba, a teda boli súkromnými listinami, s normatívnou formou a obsahom). Ak by sa však medzi odbornou aj laickou verejnosťou presadili takéto a podobné názory, vyjadrovalo by to, „že dotknuté nepriateľské štáty by sa vyvinili zo svojich kriminálnych činov a pre ich právnych nástupcov by sa obnovila platnosť stavu, ktorý sa fakticky vytvoril po Mníchove, Viedenskej arbitráži, po 14. a 15. marci 1939, počas celého obdobia nasledujúceho po tejto dobe...Ak by dosiahlo zrušenie dekrétov... nielen by sa spochybnila, ale priamo by sa zrútila platnosť súčasného právneho stavu...“ BEŇA, Jozef. *Kontinuita v práve a právna kontinuita ČSR*. In *Právny obzor*, ročník ,1981, č. 4. s. 17.

³⁸ KANT, Immanuel, *Logik*. s. 135 Dostupné na [online] <https://archive.org/details/logic00kantgoog> [citované dňa 20. januára 2017].

³⁹ K legitimitate dekrétov prezidenta republiky sa vyjadril Ústavný súd Českej republiky v náleze publikovanom v Zbierke zákonom pod č. 55/1995 Sb. Ústavný súd v odôvodnení uviedol, že základom právneho poriadku Československej republiky, bol zákon z dňa 28. októbra 1918 č. 11/1918 Sb. z. a n., o zriadení samostatného štátu československého. Tento základ

ústavného zákona č. 57/1946 Sb. ktorým sa schválili a prehlásili za zákon dekrétů prezidenta republiky, dňa 28. marca 1946 (ústavný zákon o ratihabícii).⁴⁰

Legitimita SNR a jej nariadení sa na druhej strane neopierala o jednu výraznú osobnosť, ktorá by požívala všeobecné uznanie. Vytvorenie SNR a odboja bolo predovšetkým výsledkom spojenia síl komunistov, demokratov, politických odporcov vojnového slovenského štátu, prípadne prenasledovaných osôb. Legitimitu si teda vybuďovala na oprávnenosti utláčaných nárokovat' si svoje práva a slobody. SNR teda nečakala na uznanie mocností, ako tomu bolo v prípade exilovej

československého práva nemohol byť v žiadnom smere spochybnený nemeckou okupáciou, nielen z toho dôvodu, že ustanovenia čl. 42 až 56 týkajúce sa zákonov a obyčají pozemnej vojny predstavujúce prílohu IV. Haagskeho dohovoru z 18. 10. 1907 vymedzili presné hranice, v ktorých okupant mohol uplatňovať štátnu moc na území obsadeného štátu, ale predovšetkým preto, že Nemecká ríša ako totalitný štát, sa riadila princípom vyjadreným v Rosenbergovej vete „Právom je to, čo slúži nemeckej cti“ a podľa toho aj vykonávala štátna moc a vytvárala právny poriadok (túto skutočnosť snáď najlepšie vystihujú dva ríšske zákony z roku 1935, totiž zákon o ochrane nemeckej krvi a cti a zákon o ríšskom občianstve). Naproti tomu ústavná požiadavka Československej republiky v Ústavnej listine z roku 1920 formuluje síce pojem politicko-vednej povahy (ktorý je juristicky ťažko definovateľný), čo však neznamená, že je metajuristický a bez právnej záväznosti. Naopak, ako základnú a charakteristickú črtu ústavného zriadenia ČSR postavila princíp demokratickej legitimity (vyjadrený v preambule) štátneho zriadenia, pred legitimitu formálnoprávnu. Tento hodnotový základ Ústavnej listiny a jej otvorenosť v smere k medzinárodnému právu dokumentuje aj úprava práv a slobôd, ako aj úprava ochrany národných, náboženských a rasových menšín. Podľa uvedeného nálezu sú dekréty prezidenta republiky právnym aktom svojej doby opierajúcim sa o medzinárodnej konsenzus, pričom neodporujú právnym zásadám civilizovaných spoločností Európy platných v 20. storočí. Vydanie retribučných dekrétov preto nebolo ničím iným než opatrením, v tejto historickej situácii a na báze vtedy platného právneho poriadku, reagujúcim na predchádzajúcu likvidáciu štátnej zvrchovanosti, samostatnosti, celistvosti a demokraticko-republikánskej štátnej formy ČSR, likvidáciu princípov demokratického, právneho štátu, zahrnutých v Ústavnej listine nacistickým režimom, ktorý svojou ideológiou svetovlády nadradenej rasy a na túto ideológiu nadväzujúcim terorom pustošiacim milióny ľudských životov, predstavuje jeden z najničivejších totalitných systémov v dejinách ľudstva. Je preto potrebné považovať za úplne konzekventné a legitímne, že každý demokratický politický systém, ako zdôraznil už T. G. Masaryk, má nielen potrebu, ale aj povinnosť obrany základov, na ktorých je postavený, ako sa v predmňichovskom republiky skutočne aj stalo (napr. vydaním zákona č. 50/1923 Sb. z. a n.). Po rozbití ČSR a jej ústavného zriadenia znemožnili pomery na dlhú dobu demokratickú formáciu moci ľudu na území republiky. V tomto smere sa ČSR nelíšila od celého radu iných európskych krajín, ktorých exilové reprezentácie, aj právne akty, ktoré vydávali, boli z uvedených dôvodov v širokom **meradle medzinárodne uznávané, a to v súlade so všeobecne uznávanou právnou zásadou, že akty vzniknuté pod nátlakom sa považujú za nulité.** V dôsledku toho, všetky normatívne akty dočasného štátneho zriadenia ČSR (dekréty prezidenta republiky) sú výrazom legálnej československej (českej) zákonodarnej moci a bolo nimi dovŕšené úsilie národov ČSR obnoviť ústavný a právny poriadok republiky. Ak by sme legitimitu a zákonosť tých aktov popreli, znamenalo by to vo svojich dôsledkoch odopretie prirodzeného práva porobeného národa na boj proti okupantovi a agresorovi, vrátane odporu branného. Bližšie pozri: Nález Ústavného súdu č. 55/1995 Sb. Porovnaj s : KUKLÍK, Jan. *Dekrete des Prasidenten der Republik. Einige Annerkungen aus juristisch historischer Perspektive.* In: *Is das tschechische Rechtssystem bereits EU-konform.* Praha : Frits Ebert Stiftung, 2002, s. 109-135.

⁴⁰ Napokon, s odstupom času sa k problematike legitimity prezidentských dekrétov vyjadril aj Ústavný súd Českej republiky, ktorý vydal nález vo veci zrušenia dekrétu č. 108/1945 Sb.: „...Na Prozatímní státní zřízení Československé republiky, ustavené ve Velké Británii, je nutno nahlížet jako na mezinárodne uznávaný legitimní ústavní orgán československého štátu, na jehož území okupovaném říšskou brannou mocí byl nepřitelem znemožněn výkon svrchované státní moci československé, pramenící z ústavní listiny ČSR... i z celého právního řádu československého.“ Nález Ústavného súdu Českej republiky č. 55/1995 Sb., z dňa 8. marca 1995, vo veci návrhu na zrušenie dekrétu prezidenta republiky č. 108/1945 Sb., o konfiškácii nepriateľského majetku a Fondoch národnej obnovy

vlády v Londýne. V konečnom dôsledku by bol taký krok zo strany SNR kontraproduktívny: ad 1) vznikla v decembri 1943, a teda nebol dostatok času na diplomatické dialógy so spojencami, ad 2) na uvedené nadväzuje aj príprava povstania, ktorého prípravy by mohli byť takými rokovaniaми ohrozené, prípadne prezradené v počiatočnej fáze, ad 3) Československá republika mala svojho legitímneho predstaviteľa v exile a duplicita exilových orgánov, k tomu budovaných na odlišných základoch, by bola z medzinárodnoprávneho aj vnútroštátneho práva nevhodná, a ad 4) hoci nebola uznaná mocnosťami, spolupracovala s exilovou vládou v Londýne (ktorá ju uznala za revolučný zákonodarný orgán) a s Moskvou, čo v čase vojny, resp. v čase ústavnej núdze poskytuje (hoci len) revolučnú legitimitu. V prípade SNR a jej nariadení sa legalita s legitimitou do veľkej miery prekrýva. V tejto súvislosti je nutné uviesť, že nariadenia SNR neboli ani dodatočne ratifikované ústavným zákonom ako dekréty prezidenta republiky. To totiž nebolo potrebné. Exilová vláda v Londýne bola iba dočasným orgánom s dočasnými právomocami, existujúcim iba pokiaľ nebude vykonávaná zákonodarná moc tak, ako ju upravovala Ústavná listina, pričom dekréty boli iba dočasnou náhradou za zákony. Vytvorenie SNR a jej nariadenia boli výsledkom uplatnenia práva slovenského národa na sebaurčenie a jej zákonodarná moc bola pôvodná, nenahrádzala dočasne iný zákonodarný orgán. Podľa nášho názoru, skúškou legality SNR bolo obdobie od septembra 1944 do apríla 1945, kedy sa svojou činnosťou osvedčila ako revolučný orgán obhajujúci slobodu, práva a antifašistický boj. Aj vďaka jej politickej a vojenskej činnosti patrilo Československo medzi víťazné mocnosti – uvedenými skutkami SNR obhájila svoju pôvodne revolučnú legitimitu, ktorá bola potvrdená s puncem legality jej uznaním ako jedinej predstaviteľky slovenského národa s výkonnou a zákonodarnou mocou na Slovensku v Košickom vládnom programe.

4 Záver

V našom príspevku sme sa venovali historickým mýtom týkajúcich sa slovenskej štátnosti. V úvodnej kapitole sme načrtli zmeny v interpretácii dejín, z ktorých nám vyplynul model resp. postup, ktorý je asi najvhodnejším pri objektívnom posudzovaní dejín. V druhej a tretej kapitole sme sa venovali konkrétnym a aktuálnym problémom slovenskej štátnosti, najmä jej interpretáciám. Cieľom príspevku bolo priblíženie sa k historickej a dobovej aj súčasnej realite pri hodnotení vybraných udalostí týkajúcich sa slovenskej štátnosti a zároveň poukávanie na historické stigmy, ktoré si ako národ nesieme a preto sa v danej problematike naša spoločnosť bipolarizuje.

Slovenská republika (1939 – 1945) je mnohými považovaná za legitímnu prvú formu samostatnosti Slovákov⁴¹, ako národa, ktorého existencia a právo na sebaurčenie bolo počas celej jeho histórie potláčané a nepriznávané. Akosi však dnes zabúdame, že títo „Slováci“ podľa uvedenej národnej koncepcie, posilnenej pilierom katolicizmu a nacizmu, nekriticky dôverovali a neuvedomovali si postavenie bábkového štátu, v ktorom žili a ani postavenie slovanských národov v árijskej (ne)kultúre. Sretávame sa s názormi, že tým najpodstatnejším, čo vojnový slovenský štát priniesol je svojbytnosť slovenského národa a prvá štátnosť. Tieto národné hodnoty považujú za najvyššie postavené, teda nad morálnymi hodnotami a nad páchaním zločinov proti ľudskosti a vojnových zločinov.⁴²

Uvedený príspevok sa predovšetkým zaoberal otázkou práva národa na sebaurčenie, jeho uplatnením a legalitou a legitimitou štátnej moci, no uvedomujeme si, že zodpovedaním týchto otázok sa téma ľudských konšpirácií neuzatvára, práve naopak. Dúfame, že uvedený článok otvorí diskusiu o historických poloprávdach, ktoré sú častokrát aj akademickou obcou po tichu prijímané iba ako názor „druhej strany“.

Použitá literatúra

APPLEBYOVÁ, Joyce – HUNTOVÁ, Lynn – JACOBOVÁ, Margaret. *Jak říkat pravdu o dějinách*, Brno : Centrum pro studium demokracie a kultury, 2002.

BARTO, Jaroslav: *Riešenie vzťahu Čechov a Slovákov. (1944-1948)*, Vyd. Epoque, Praha, 1968.

⁴¹ Bližšie pozri napr.: ŽURICA, S. Milan. *Dejiny Slovenska a Slovákov v časovej následnosti faktov dvoch tisícročí*. Bratislava : Lúč, 2013.

⁴² Porovnaj s trestným činom extrémizmu § 140a trestného zákona č. 300/2005 Z.z. so slobodou prejavu čl. 3 tretí oddeľ Ústavy č. 460/1992 Zb.

- BECHMANN, Gotthard – STEHR, Nico. *Legacy of Niklas Luhmann*, Dostupné na [online]: <http://www.itas.kit.edu/pub/v/2002/best02a.pdf> [cit. dňa 3. marca 2016]
- BEŇA, Jozef. *Kontinuita v práve a právna kontinuita ČSR*. In Právny obzor, ročník ,1981, č. 4.
- BEŇA, Jozef. *Slovensko a Benešove dekréty*, Bratislava : BELIMEX, 2002, s. 15.
- BEŇA, Jozef. *Vývoj slovenského právneho poriadku*, Banská Bystrica : UMB, 2001.
- DURČANSKÝ, Ferdinand: *Biela kniha*, sv. prvý, Buenos Aires : Slovenský oslobodzovací výbor, 1954
- ĎURICA, S. Milan. *Dejiny Slovenska a Slovákov v časovej následnosti faktov dvoch tisícročí*. Bratislava : Lúč, 2013.
- BENEŠ, Edvard: *Pamäti: Od Mníchova k nové válce a k novému vítězství*. Vyd. Orbis, Praha, 1947
- HART, Herbert Lionel Adolphus. *Pojem práva*, Praha : Prostor, 2004.
- HALBWACHS, Maurice: *Kolektivní paměť*, Praha : SLON, 2004.
- HORÁK, Ondřej. *Konfiskační dekrety prezidenta republiky. Spor o jejich interpretaci jako výraz kontinuity a diskontinuity. Časopis pro právní vědu a praxi*, 2013, roč. 21, Supplementum (Spory a jejich řešení v proměnách věků), s. 275–282. Dostupné na [online] : <https://www.law.muni.cz/dokumenty/24392> [citované dňa 25. januára 2017].
- JECH, Karel – KAPLAN, Karel: *Dekrety prezidenta republiky 1940-1945. Dokumenty I*, Brno : Ústav pro soudobé dějiny, 2002.
- KANT, Immanuel, *Logik*. s. 135 Dostupné na [online] <https://archive.org/details/logic00kantgoog> [citované dňa 20. januára 2017].
- KUKLÍK, Jan. *Dekrete des Prasidenten der Republik. Einige Annerkungen aus juristisch historischer Perspektive*. In: *Is das tschechische Rechtssystem bereits EU-konform*. Praha : Frits Ebert Stiftung, 2002, s. 109-135.
- KUKLÍK, Jan. *Vznik Československého národního výboru a prozatímního státního zřízení ČSR v emigraci v letech 1939- 1940*, Praha : KAROLINUM, 1996.
- LETZ, Róbert: *Aké si bolo povstanie?* In. *Slovensko*. - Roč. 17, č. 4 (1994).
- MULÍK, Peter: [Dni 14. marec 1939 a 29. august 1944 v historickej pamäti národa](http://snn.sk/news/dni14-marec-1939-a-29-august-1944-v-historickej-pamati-naroda) Dostupné na [online]: <http://snn.sk/news/dni14-marec-1939-a-29-august-1944-v-historickej-pamati-naroda/> [citované dňa 25. októbra 2016];
- NIŽŇANSKÝ, Eduard. *Volby do snemu Slovenskej krajiny v roku 1938*. Dostupné na [online]: <http://www.dejiny.sk/Whois/Nizn/Articles%2017.htm> [citované dňa 11. februára 2017]
- PODOLEC, Ondrej. 18. december 1938 – voľby do Snemu Slovenskej krajiny – prvého slovenského zákonodarného orgánu dostupné na [online]: <http://www.upn.gov.sk/sk/18-december-1938-%E2%80%93-volby-do-snemu-slovenskej-krajiny-%E2%80%93-prveho-slovenskeho-zakonodarneho-organu/> [citované dňa 11. februára 2017]
- RAŠLA, Anton. *Ľudové súdy v Československu po II. Svetovej vojne ako forma mimoriadneho súdnictva*, Bratislava : SAV, 1969.
- SCHWANOVÁ, *Gesine:Zamřčovaná vina*, Praha : Prostor, 2004.
- VNUK, František: *Neuveriteľné sprisahanie*. Trenčín : Vyd. Ivana Štelcera, 1993. Dostupné na [online]: http://www.29august1944.sk/dokumenty/frantisek-vnuk_neuveritelne-sprisahanie.pdf [citované dňa 25. októbra 2016];

Kontaktné údaje

JUDr. Alexandra Letková
alexandra.letkova@flaw.uniba.sk
Katedra právnych dejín a právnej komparatistiky
Právnická fakulta Univerzity Komenského
Šafárikovo nám. č. 6
810 00 Bratislava 1
Slovenská republika

THE GERMAN CONCEPT OF *VERWIRKUNG* AS A LEGAL REMEDY AGAINST POLITICAL EXTREMISM?¹

Jerzy Parchomiuk

Assistant Professor at the John Paul II Catholic University of Lublin

Abstract: A situation where an entity trying to destroy the foundations of a free democratic political system employs for this purpose the basic institutions of this system, namely guarantees of rights and freedoms of an individual, is a specific form of political extremism. The tragic historical experience, including in particular the history of the Weimar Republic, led to the creation of the concept of "militant democracy" capable of protecting the foundations of its existence, to defend against the abuse of rights and freedoms of an individual. The aim of the paper is to present a classical instrument in this field, which is an institution of *Verwirkung* (forfeiture of rights), regulated in the German Basic Law (*Grundgesetz*). The author also raises questions about the role of such instruments in modern, cultural changing and dynamic societies.

Key words: fundamental rights - abuse of rights – forfeiture of rights - "militant democracy" – Grundgesetz

1. Introduction

The historical experience, but also current developments, shows a specific form of "parasitism" of political extremism on democratic institutions. Those who attempt to destroy the foundations of liberal and democratic political order, themselves rely on the guarantees of individual freedom resulting from that system: freedom of speech, freedom of assembly and association. A moderate, contemporary form of this phenomenon includes the activity of political parties which are contesting the reason of the functioning of the EU institutions, while running for mandates in the European Parliament and even winning them. However, as we know from historical experience, this phenomenon can be much more dangerous. The mechanism of raise of National Socialism in the Weimar Republic was a tragic experience for the whole world. Using the benefits of democracy, the Nazis obtained through legal processes their democratic mandate which in consequence led to the destruction of all the foundations of democratic liberal legal system.

These tragic experiences led to attempts to find a legal instrument by which democracy could defend itself against this type of internal enemy. One of the best known instruments of this type was created in Germany, a country whose democratic foundations have become the victim of an "extremism parasitizing democracy." This instrument is the institution of forfeiture of basic rights (*Verwirkung*), regulated by Article 18 of the German Basic Law (*Grundgesetz*).

2. The axiological foundation of *Verwirkung* - the constitutional law image of an individual

Guarantees of fundamental rights form the foundation of modern democracy. However, at some point it was noticed, that fundamental rights have their "dark side", resulting from the fact that they may be subject to abuse². In such situations, a fundamental right ceases to serve its immanent purpose, and it becomes a perversely deployed tool used in the fight against other individuals or against the public order.

The institution of *Verwirkung* should be perceived in this context. It is a tool to combat the abuse of fundamental rights, especially in the political sphere. To properly understand the function

¹ The paper was prepared as part of the research project "Abuse of Rights in Administrative Law", financed from funds of the National Science Centre, Poland (Ref. UMO-2015/17/B/HS5/00430).

² SAJÒ, A., *Preface*, in: *Abuse: the dark side of fundamental rights*, ed. SAJÒ, A., Utrecht 2006, p. 4.

of this institution, one should see its axiological foundation - the way an individual is perceived in the constitution.

In this respect, opinions of the German Federal Constitutional Court (FCC, *Bundesverfassungsgericht*) are typical.

In its judgement of July 20, 1954, the FCC had under consideration the right to a free development of the personality (*Recht auf freie Entfaltung der Persönlichkeit*) expressed in Article 2.1 of the Basic Law. According to the Court, this provision is an expression of the general freedom of action (*Handlungsfreiheit*) of an individual. However, it should be noted that this freedom exists only as far as it does not infringe rights of other people or the legal system compliant with the Constitution, law or morals. The constitutional image of man does not depict an isolated sovereign individual (*das Menschenbild des Grundgesetzes ist nicht das eines isolierten souveränen Individuums*). The Basic Law resolves the tension between an individual and the society by applying social relatedness and social bonding of an individual (*der Gemeinschaftsbezogenheit und Gemeinschaftsgebundenheit der Person*), without violating human's own dignity. This means that the individual must subordinate to the limitations of freedom of action established by the legislature for the protection and promotion of coexistence in society, within limits that are necessary in view of the situation. The autonomy of the individual must be respected in the application of these limitations³.

In the slightly later judgement of December 20, 1960, FCC stressed that the Basic Law was a value-based order pointing to the protection of human freedom and dignity as the utmost aim of all rights. However, the image of man in the Constitution does not depict an "independent individual", but a personality functioning within the community and obligated towards this community in various ways⁴.

The idea of common good is the axiological justification for limiting fundamental rights of individuals and prevention their abuse. Common good is understood as a set of diverse conditions for integral development by people and their communities. The establishing of these conditions needs to sacrifice some extent of individualism in favour of human solidarity. While respecting individuality, modern constitutions require balance to be kept, limiting the expansion of freedom of the individual if the use of this freedom can threaten the fundamental rights of other individuals or interests of the community⁵.

3. *Verwirkung* as an instrument to counter the abuse of fundamental rights

The prohibition of abuse of fundamental rights and freedoms appeared as early as in the first act stipulating these rights – Article 11 of the French Declaration of the Rights of Man and of Citizen of 1789 expressing freedom of speech, writing and printing, provided that abuses of this freedom are to be sanctioned in cases specified in the legislations⁶.

Direct regulations prohibiting the abuse of fundamental rights are currently rather rare in modern constitutions. Examples of such a formulation include Article 25 of the Greek Constitution of

³ BVerfGE 4, 7 – *Investitionshilfe*: *Der Einzelne muß sich diejenigen Schranken seiner Handlungsfreiheit gefallen lassen, die der Gesetzgeber zur Pflege und Förderung des sozialen Zusammenlebens in den Grenzen des bei dem gegebenen Sachverhalt allgemein Zumutbaren zieht, vorausgesetzt, daß dabei die Eigenständigkeit der Person gewahrt bleibt*).

⁴ BVerfGE 12, 45 - *Kriegsdienstverweigerung I*: *Das Grundgesetz ist eine wertgebundene Ordnung, die den Schutz von Freiheit und Menschenwürde als den obersten Zweck allen Rechts erkennt; sein Menschenbild ist nicht das des selbtherrlichen Individuums, sondern das der in der Gemeinschaft stehenden und ihr vielfältig verpflichteten Persönlichkeit*.

⁵ Cf. STĘPKOWSKI, A., *Zasada proporcjonalności w europejskiej kulturze prawnej. Sądowa kontrola władzy dyskrecyjnej w nowoczesnej Europie*, Warszawa 2010, p. 382-383, 386.

⁶ It is noteworthy that the provisions of the Declaration are still deemed directly applicable in the French law as general principles of law (*principe général du droit*), pursuant to the Preamble of the Constitution of 1958: „The French people solemnly proclaim their attachment to the Rights of Man and the principles of national sovereignty as defined by the Declaration of 1789, confirmed and complemented by the Preamble to the Constitution of 1946, and to the rights and duties as defined in the Charter for the Environment of 2004.” ([see: TURPIN, D., *Droit constitutionnel*, Paris 1992, p. 92-95]).

June 9, 1975. This provision reflects the basic principle of guarantee of human rights, but in its paragraph 3 it stipulates that any abuse of the rights is prohibited. As indicated in the literature, the prohibition of abuse set out in this provision is a general limitation of human rights, which is necessary for the protection of public authority and freedoms of other individuals. Apart from it, there are specific limitations, rooted in constitutional provisions expressing individual fundamental rights⁷.

The prohibition of abuse of fundamental rights was also specifically expressed in the institution of forfeiture of basic rights (*Verwirkung*). According to Article 18 of the *Grundgesetz*: Whoever abuses the freedom of expression, in particular the freedom of the press (paragraph (1) of Article 5), the freedom of teaching (paragraph (3) of Article 5), the freedom of assembly (Article 8), the freedom of association (Article 9), the privacy of correspondence, posts and telecommunications (Article 10), the rights of property (Article 14), or the right of asylum (Article 16a) in order to combat the free democratic basic order shall forfeit these basic rights. This forfeiture and its extent shall be declared by the Federal Constitutional Courts⁸.

Basic Law regulation is supplemented by the provisions of the Federal Constitutional Court Law (§ 36-39 *Bundesverfassungsgerichtsgesetz*), that define procedural conditions and legal consequences of this institution.

The institution of forfeiture of rights under the Constitution is considered to be an instrument to counter the abuse of fundamental rights⁹ and protection of the free democratic basic order as such, including the whole axiological system it entails. At the core of this idea there is a necessity to put certain limits to individual freedom.

Freedom and equality can occur only within the fundamental order of a democratic constitutional state (*Grundordnung des demokratischen Verfassungsstaates*). This observation leads us to the conclusion that the defence of the constitutional order is a precondition for the guarantee of freedom and equality. It is, therefore, something more than the principle of self-preservation (*Prinzip der Selbsterhaltung*) that is inherent for every government system. Thus, if the claim for freedom is a natural law principle, so does the struggle for constitutional order of freedom and equality is a natural law imperative. Otherwise, the alternative to the democratic constitutional state model would be an absolutist system, completely eradicating freedom and equality, where the participation in power is a limited privilege available to few chosen ones. Those who strive for such a system without freedom and equality, may not invoke freedom and equality¹⁰.

4. *Verwirkung* as part of the concept of "militant democracy"

As already pointed out, the institution of *Verwirkung* was created in response to the tragic experience of the interwar period in Germany. More specifically, it was a response to the weakness of the Weimar constitutional system, which allowed the tragic development of National Socialism and legal power takeover by it. The Weimar constitutional system does not contain any defence mechanisms against the risk of the use of constitutional guarantees for the overthrow of the constitutional order itself. The greatest weakness of the Weimar system was neutrality or even axiological relativism, which reduced the essence of democracy to the mechanistic understanding of the majority rule. This resulted in absurd situations where the opponents of democracy successfully

⁷ Cf. ILIOPOULOS-STRANGAS, J., *Grundrechtsschutz in Griechenland*, Jahrbuch des Öffentlichen Rechts der Gegenwart, Band 52, ed. HÄBERLE, P., Tübingen 1983, p. 425.

⁸ *Wer die Freiheit der Meinungsäußerung, insbesondere die Pressefreiheit (Artikel 5 Abs. 1), die Lehrfreiheit (Artikel 5 Abs. 3), die Versammlungsfreiheit (Artikel 8), die Vereinigungsfreiheit (Artikel 9), das Brief-, Post- und Fernmeldegeheimnis (Artikel 10), das Eigentum (Artikel 14) oder das Asylrecht (Artikel 16a) zum Kampfe gegen die freiheitliche demokratische Grundordnung mißbraucht, verwirkt diese Grundrechte. Die Verwirkung und ihr Ausmaß werden durch das Bundesverfassungsgericht ausgesprochen.*

⁹ SCHMITT-GLAESER, W., *Mißbrauch und Verwirkung von Grundrechten im politischen Meinungskampf*, Bad Homburg 1968, passim; KRÜGER, H., *Mißbrauch und Verwirkung von Grundrechten*, Deutsches Verwaltungsblatt 68 (1953), no 4, p. 98; BRENNER, M., *Grundrechtsschranken und Verwirkung von Grundrechten*, Die Öffentliche Verwaltung 1995, no 2, p. 63.

¹⁰ KRIELE, M., in: *Handbuch des Verfassungsrechts der Bundesrepublik Deutschland*, eds. BENDA, E., MAIHOFFER, W., VOGEL, H.-J., Berlin-New York 1983, p. 164.

used the guarantees of fundamental rights to fight, slander, and finally to destroy the constitutional order.

As it was vividly put by Karl Loewenstein, considered the creator of the concept of "militant democracy"¹¹:

*„Democracy and democratic tolerance have been used for their own destruction. Under cover of fundamental fights and the rule of law, the anti-democratic machine could be built up and set in motion legally. [...] Democracy was unable to forbid the enemies of its very existence the use of democratic instrumentalities. Until very recently, democratic fundamentalism and legalistic blindness were unwilling to realize that the mechanism of democracy is the Trojan horse by which the enemy enters the city”*¹²

From these historical experiences a lesson was learned that not only a government could potentially jeopardize fundamental rights. Equally dangerous may be the phenomenon of terror of fundamental rights (*Grundrechtsterror*), resulting from their abuse and use contrary to the intentions of the legislature. These experiences led to the creation of a completely new type of democratic system known as "militant democracy" (*militante, streitbare Demokratie*), democracy capable to defend (*abwehrbereite Demokratie*) The same ideas were expressed by the following phrase: "no freedom for the enemies of freedom" (*keine Freiheit den Feinden der Freiheit*)¹³.

As the FCC puts it, the Federal Republic is a democracy, which expects that its citizens defend the liberal order, and rejects the abuse of fundamental rights for the conduct of the fight against this order¹⁴. Enemies of the Constitution, invoking the freedoms guaranteed by the Basic Law, should not be in a position to threaten, harm or destroy the constitutional order or the very existence of the state¹⁵. A liberal, democratic state governed by the rule of law may not give itself into the hands of those who wish to destroy it¹⁶.

According to the concept of "militant democracy", a prerequisite for the functioning of a genuine democracy is to equip it with "self-defence" instruments. A democratic system is forced to use mechanisms that will prevent its destruction (the ban on activities of political parties and other unions based on ideologies contradictory to the democratic system, prohibition of hate speech). The

¹¹ LOEWENSTEIN, K., *Militant Democracy and Fundamental Rights*, American Political Science Review, Vol. 31, Issue 3, June 1937, p. 417-432 (part I); Issue 4, August 1937, p. 638-658 (part II).

¹² LOEWENSTEIN, K., *op. cit.*, p. 424.

¹³ BECKER, J., *Die wehrhafte Demokratie des Grundgesetzes*, in: *Handbuch des Staatsrecht der Bundesrepublik Deutschland. Band VII. Normativität und Schutz der Verfassung – Internationale Beziehungen*, (eds.) ISENSEE, J., KIRCHHOF, P., Heidelberg 1992, p. 311-316; BRENNER, M., in: MANGOLDT, H., KLEIN, F., STARCK C. [eds.], *Kommentar zum Grundgesetz*, München 2010, p. 1728-1729; BUTZER, H., CLEVER, M., *Grundrechtsverwirkung nach Art. 18 GG. Doch eine Waffe gegen politische Extremisten?*, Die öffentliche Verwaltung 1994, no 8, p. 638; BULLA, E., *Die Lehre von der streitbaren Demokratie*, Archiv des öffentlichen Rechts 98 (1973), Heft 2, p. 341-346; DÜRIG, G., KLEIN, H. in: MAUNZ, T., DÜRIG, G., HERZOG, R., SCHOLZ, R., HERDEGGEN, M., KLEIN, H. (eds.), *Grundgesetz. Kommentar, Band. III. Art. 18*, München 2010, p. 11-13; GUSY, C., *Die „freiheitliche demokratische Grundordnung*, Archiv des öffentlichen Rechts 105 (1980), no 2, p. 280; KATZ, M., *Staatsrecht*, Heidelberg 2002, p. 322; LAMEYER, J., *Streitbare Demokratie*, Jahrbuch des Öffentlichen Rechts der Gegenwart, Band 30, ed. LEIBHOLZ, G., Tübingen 1981, p. 147-150; STERN, K., *Das Staatsrecht der Bundesrepublik Deutschland. Band I*, München 1984, p. 200.

¹⁴ Decision of February 18, 1970, BVerfGE 28, 36 (*Zitiergebot*): *Die Bundesrepublik Deutschland ist eine Demokratie, die von ihren Bürgern eine Verteidigung der freiheitlichen Ordnung erwartet und einen Mißbrauch der Grundrechte zum Kampf gegen diese Ordnung nicht hinnimmt.*

¹⁵ Judgement of December 15, 1970, BVerfGE 30, 1 [19-20], (*Abhörurteil*): *Verfassungsfeinde sollen nicht unter Berufung auf Freiheiten, die das Grundgesetz gewährt und unter ihrem Schutz die Verfassungsordnung oder den Bestand des Staates gefährden, beeinträchtigen oder zerstören dürfen.* Cf. also FCC's decision dated January 15th, 1969, BVerfGE 25, 88 [100] (*Berufsverbot II*), in the context of Article 21.2 of GG.

¹⁶ Judgement of May 22, 1975, BVerfGE 39, 334 [349] (*Extremistenbeschuß*): *Der freiheitliche demokratische Rechtsstaat kann und darf sich nicht in die Hand seiner Zerstörer geben.*

legislature decides to exclude from the market of ideas certain beliefs which could jeopardize the proper functioning of the democratic system. In representative democracy the minority must be given the opportunity to become a majority, but this should be done by peaceful means and in accordance with the law¹⁷.

In other words, the Constitution itself should include mechanisms for the defence of the constitutional order. The Constitution should list values that may not be violated even in the processes of democratic decision-making. This will allow the system to deprive or limit the political influence of those attacking the constitutional order, without depriving them of other fundamental rights and freedoms. As it was vividly described by Klaus Stern, the idea of "militant democracy" is an attempt to protect the political system against the "suicide" thereof (*Selbstmord*). Misunderstood freedom can serve to protect those who, when invoking their rights, in fact abuse them and turn against the liberal legal order. On the other hand, a weapon which is the institution of forfeiture must be entrusted to the body, which will not abuse it against the political opposition to the currently ruling group¹⁸.

In order to define the "enemies of democracy" and to apply legal sanctions against them, there must be a foundation in the form of a system of core values, agreed by appropriate consensus, unchallenged, and reasonably justified. There must be an axiomatic foundation of democracy, based on the "demonstrativeness of values" (*Wertbetontheit*)¹⁹. The condition for keeping internal and external peace in the country is the "basic consensus" (*Grundkonsens*) in respect of values and procedures which are fundamental for democracy²⁰. We cannot allow axiological relativism and laissez-faire attitude, which formed the weakness of the Weimar Republic. Relativism makes it impossible to prove the contradiction between values, as under relativism all axiological theses are equally reasonable. Therefore, one can easily undermine all the assumptions of the democratic system. On the other hand, "militant democracy" is still a democracy. The foundation of democracy is pluralism and axiological openness, particularly evident in increasingly complex societies. It is therefore necessary to find a balance between these two principles: the necessity of axiological foundation for democracy and maintaining its openness and pluralism in the axiological sphere²¹. According to a more metaphorical definition, the institution of *Verwirkung* is an attempt to find the path between "the Scylla of too much freedom" (*Scylla eines Zuviel von Freiheit*) and "the Charybdis of too little freedom" (*Charibdis eines Zuwenig*)²².

The institution of *Verwirkung* discussed here is one of elements of the constitution protection system in the strict sense (*System des Verfassungsschutzes im engeren Sinne*), in addition to the ban on the activities of associations (Article 9.2 of GG) and political parties (art. 21.2 of GG) that, by reason of their aims or the behaviour of their adherents, seek to undermine or abolish the free democratic basic order or to endanger the existence of the Federal Republic of Germany. These regulations form a comprehensive set of solutions to protect the constitutional order from citizens, and citizens from themselves²³. Thus, free democratic order becomes a basis for all political forces, and the primary determinant of their activity²⁴.

Unlike during the period of the Weimar Republic, where the Constitution defence mechanisms were of purely penal (consequential, repressive) nature, the idea by the creators of the

¹⁷ BENDA, E., *Frieden und Verfassung*, Archiv des öffentlichen Rechts 109 (1984), no 1, p. 2.

¹⁸ STERN, K., *op. cit.*, p. 201.

¹⁹ The necessity of axiological consensus, fundamental for democracy, has been invoked by FCC in the judgement of August 17, 1956 (BVerfGE 5, 85 (134), *KPD-Verbot*): *Wenn die Vielfalt der Weltanschauungen und Interessen nicht die Bildung eines einheitlichen Staatswillens überhaupt unmöglich machen soll, dann muß bei denen, die zur Mitwirkung an dieser Willensbildung berufen sind, wenigstens Einmütigkeit in der Bejahung der verfassungsrechtlichen Grundwerte bestehen.*

²⁰ BENDA, E., *op. cit.*, p. 4.

²¹ Cf. LAMEYER, J., *op. cit.*, p. 148-149, who refers to K. MANNHEIM (*Diagnose unserer Zeit. Gedanken eines Soziologen*, Zürich-Wien-Konstanz 1951, p. 17-18).

²² GUSY, C. (*op. cit.*, p. 281), who refers to F. A. VON DER HEYDTE.

²³ DÜRIG, G., KLEIN, H., in: MAUNZ, DÜRIG [et al.], *Grundgesetz*, p. 13; BRENNER, M., in: MANGOLDT, KLEIN, STARCK [eds.], *Kommentar zum Grundgesetz*, p. 1730; KATZ, M., *Staatsrecht*, Heidelberg 2002, p. 263; LAMEYER, J., *op. cit.*, p. 180.

²⁴ BULLA, E., *op. cit.*, p. 347-348; STERN, K., *op. cit.*, p. 217.

Grundgesetz was to nip in the bud activities of individuals and organizations that are detrimental to the democratic order. New mechanisms for the defence of the Constitution are to be preventive²⁵.

Article 18 of GG does not create the antinomy of values expressed in the fact that the Constitution takes away what it has guaranteed. If freedom, as an objective value, is to be duly protected against attacks questioning the constitutional order, this will be possible only when a restriction is enforced, which is necessary to ensure the implementation of this value²⁶. This provision is an expression of a conscious constitutional political will, striving to find means of solving extreme problems of free democratic system of state governance. The Basic Law allows for freedom of opinion against the free democratic order as long as it does not become endangered by it²⁷.

The institution of *Verwirkung* does not apply to all fundamental rights. Its aim is not to deprive anyone of civic capacity (*Entbürgerlichung*), but of political capacity (*Entpolitisierung*). It is not about total elimination from social life or calming down, but to eliminate particular individuals or groups from the political battlefield. The institution of forfeiture cannot serve as a tool for exclusion of the opposition or political opponents, or as a tool for the strengthening of the existing government. Its use must be based on due balancing the conflicting values. It is necessary to keep the possibility of conducting political struggle. The institution of *Verwirkung* may not serve to secure the primitive political homogeneity (*primitivste politische Homogenität*) in the area of political rivalry. It helps exclude from political life only those individuals or groups who, due to their aims or behaviour exclude themselves from a democratic, liberal legal order²⁸.

5. The conditions and procedure for applying of *Verwirkung*

The condition for is the application of *Verwirkung* is an activity of the individual that is directed against the constitutional order. In this concept, an abuse is manifested by the use of fundamental rights in order to harm or even destroy the free democratic legal order. The key is to define goals and directions of activity (*Zweckrichtung*)²⁹. Since Article 18 of GG is a regulation for preventive protection of the Constitution, it is to be applied when the existing behaviour leads to the conclusion that the entity concerned will continue to act contrary to the Constitution³⁰. The assessment of risk is based on the status as of the moment of adjudication and on future prospects, which respectively indicate a high probability of continued existence of that threat. Past behaviour must provide sufficiently reliable evidence as to the future behaviour (danger of repeatability – *Wiederholungsgefahr*)³¹.

²⁵ BRENNER, M., in: MANGOLDT, KLEIN, STARCK [eds.], *Kommentar zum Grundgesetz*, p. 1730; BULLA, E., *op. cit.*, p. 348 and 354; BUTZER, H., CLEVER, M., *Grundrechtsverwirkung*, p. 639.

²⁶ DÜRIG, G., KLEIN, H., in: MAUNZ, DÜRIG [et al.], *Grundgesetz*, p. 14.

²⁷ Judgement of FCC of August 17th, 1956, BVerfGE 5, 85 [139], (*KPD-Verbot*): *Das Grundgesetz hat also bewußt den Versuch einer Synthese zwischen dem Prinzip der Toleranz gegenüber allen politischen Auffassungen und dem Bekenntnis zu gewissen unantastbaren Grundwerten der Staatsordnung unternommen. Art. 21 Abs. 2 GG steht somit nicht mit einem Grundprinzip der Verfassung in Widerspruch; er ist Ausdruck des bewußten verfassungspolitischen Willens zur Lösung eines Grenzproblems der freiheitlichen demokratischen Staatsordnung, Niederschlag der Erfahrungen eines Verfassungsgebers, der in einer bestimmten historischen Situation das Prinzip der Neutralität des Staates gegenüber den politischen Parteien nicht mehr rein verwirklichen zu dürfen glaubte, Bekenntnis zu einer - in diesem Sinne - "streitbaren Demokratie"*.

²⁸ DÜRIG, G., KLEIN, H., in: MAUNZ, DÜRIG [et al.], *Grundgesetz*, p. 15-16; STERN, K., *op. cit.*, p. 201; BRENNER, M., in: MANGOLDT, KLEIN, STARCK [eds.], *Kommentar zum Grundgesetz*, p. 1730-1731. Likewise KATZ, M., *op. cit.*, p. 322.

²⁹ MAURER, H., *Staatsrecht. Grundlagen, Verfassungsorgane, Staatsfunktionen*, München 1999, p. 785. BRENNER, M., in: MANGOLDT, KLEIN, STARCK [eds.], *Kommentar zum Grundgesetz*, p. 1738-1739; DÜRIG, G., KLEIN, H., in: MAUNZ, DÜRIG [et al.], *Grundgesetz*, p. 24; J. Schwabe, *Probleme der Grundrechtsdogmatik*, Darmstadt 1977, p. 55-57; GALLWAS, H.-U., *Der Mißbrauch von Grundrechten*, 1967, p. 121; STERN, K., *op. cit.*, p. 202.

³⁰ Decision (Beschluss) of FCC of July 2nd, 1974, BVerfGE 38, 23, 24.

³¹ BECKER, J., *op. cit.*, p. 342-343; BULLA, E., *op. cit.*, p. 354-356; BUTZER, H., CLEVER, M., *op. cit.*, p. 641; DÜRIG, G., *Die Verwirkung von Grundrechten nach Artikel 18 des Grundgesetzes*, Juristenzeitung 1952, vol. 17, p. 517; STERN, K., *op. cit.*, p. 201; STETTNER, R.,

The subject of the protection by the institution of *Verwirkung* is free democratic order (*freiheitliche demokratische Grundordnung*). Key elements defining the content of this concept are an expression opposite to that of totalitarian state (*Gegensatz zum totalitären Staat*) as apolitical order that should not emerge. The concept of free democratic order is derived a *contrario* from what we absolutely rejected as a basis for political order because of our past experience³². In the most general terms, this concept describes the components governed in the Constitution, which are designed to organize and secure the free development of democracy in the community³³.

FCC has attempted to define this concept on the basis of the above-mentioned Article 21.2 GG³⁴, prohibiting parties to carry out activities detrimental to the democratic constitutional order. The Court pointed out that the free democratic order in the meaning of that provision is the system excluding every form of violence and arbitrary power, system of authority based on the idea of rule of law, self-determination of the people according to the will of the respective majority, freedom and equality. The fundamental principles of this order include at least: respecting human rights listed in the Constitution, especially the rights of an individual to life and free development of his/her personality, sovereignty of the people, separation of powers, the responsibility of the government, legality of administrative actions, independence of courts, multi-party system and equality of opportunity for all political parties, including the right to the establishment and action of the opposition under the Constitution³⁵.

It is emphasized, that the purpose of the institution of *Verwirkung* is not so much the protection of the state itself as the protection of such a social and political order, which guarantees the individual to freely act³⁶.

The institution of *Verwirkung* is a dangerous tool, so there must be legal and political safeguards so as uncomfortable political opponents be calmed down or eliminated from political life under the guise of protecting the freedom³⁷. The basic mechanism for protecting against too hasty or abusive use of the institution is the principle that the forfeiture is not by virtue of law, but requires to be established by FCC. FCC ruling is a constitutive judgement and shall be effective *ex nunc*³⁸. Entrusting FCC with the competence in this field was motivated by the intention to prevent abuse of this institution by the executive authorities to fight political opponents. The authors of the *Grundgesetz* have decided that in the state based on the rule of law, such a serious interference

Verfassungsdogmatische Erwägungen zur Grundrechtsverwirkung, Deutsches Verwaltungsblatt (90) 1975, no 20, p. 801.

³² DÜRIG, G., KLEIN, H., in: MAUNZ, DÜRIG [et al.], *Grundgesetz*, p. 28; likewise: BRENNER, M., in: MANGOLDT, KLEIN, STARCK [eds.], *Kommentar zum Grundgesetz*, p. 1737-1738; BULLA, E., *op. cit.*, p. 348; BECKER, J., *op. cit.*, p. 338-339.

³³ GUSY, C., *op. cit.*, p. 310.

³⁴ Judgement of BVerfG dated 23.10.1952 ((1 BvB 1/51; BVerfGE 2, 1, 12) – prohibition on the activity of the Socialist Party of the Reich (Sozialistische Reichspartei). The view repeated, among other things, in the case of the ban on activity of the Communist Party of Germany (1 BvB 2/51; Judgement of 17th August, 1956; BVerfGE 5, 85 (140)).

³⁵ *Freiheitliche demokratische Grundordnung im Sinne des Art. 21 II GG ist eine Ordnung, die unter Ausschluß jeglicher Gewalt und Willkürherrschaft eine rechtsstaatliche Herrschaftsordnung auf der Grundlage der Selbstbestimmung des Volkes nach dem Willen der jeweiligen Mehrheit und der Freiheit und Gleichheit darstellt. Zu den grundlegenden Prinzipien dieser Ordnung sind mindestens zu rechnen: die Achtung vor den im Grundgesetz konkretisierten Menschenrechten, vor allem vor dem Recht der Persönlichkeit auf Leben und freie Entfaltung, die Volkssouveränität, die Gewaltenteilung, die Verantwortlichkeit der Regierung, die Gesetzmäßigkeit der Verwaltung, die Unabhängigkeit der Gerichte, das Mehrparteienprinzip und die Chancengleichheit für alle politischen Parteien mit dem Recht auf verfassungsmäßige Bildung und Ausübung einer Opposition.*

³⁶ BULLA, E., *op. cit.*, p. 355.

³⁷ STEINBERGER, H., *Konzeption und Grenzen freiheitlicher Demokratie*, Berlin 1974, p. 599: ([...] *unter dem Vorwand, die Freiheit zu schützen, lediglich der unbequeme politische Gegner mundtot gemacht und aus dem politischen Prozeß eliminiert wird*). Likewise: HARTMANN, D. D., *Verwirkung von Grundrechten*, *Archiv des öffentlichen Rechts* 95 (1970), no 4, p. 567, 571, 576.

³⁸ MAURER, H., *op. cit.*, p. 785, DÜRIG, G., KLEIN, H., in: MAUNZ, DÜRIG [et al.], *Grundgesetz*, p. 38, GUSY, C., *op. cit.*, p. 281.

with fundamental rights should be determined by a court, and more specifically - the highest court in the hierarchy³⁹.

A legal effect of the forfeiture is the concerned entity's inability to invoke the fundamental rights specified in the judgement. Forfeiture applies only to certain fundamental rights, therefore does not lead to the deprivation of all rights and casting the individual "out of law"⁴⁰. When determining the size of the forfeiture, FCC should be guided by the principles of necessity and proportionality (*Erforderlichkeit und Verhältnismäßigkeit*)⁴¹.

The institution of *Verwirkung* rarely appears in jurisprudence. Only three cases were proceeded so far, and in all of them the requests to impose *Verwirkung* were dismissed⁴². Despite the negligible practical importance of this provision, its important role in the sphere of constitutional values is appreciated. The institution of *Verwirkung* is to stress certain fundamental values, which in turn are a determinant for the interpretation of all fundamental rights. The strength of purport of this regulation lies in the awareness of the truth, that freedom can be exercised and protected by a constitutional regulation only when certain restrictions are imposed on the exercise of fundamental rights⁴³.

6. *Verwirkung* in an ideologically changing society

The German *Grundgesetz* was created during a more "conservative" period than nowadays. The concept of militant democracy, and the institution of *Verwirkung* constituting one of its elements, came from the tragic experiences of that time. Their effect was to strive for the establishment of mechanisms to prevent abuse of political rights and freedoms through their use to overthrow the democratic system.

Modern societies are characterized – as it seems – by a much greater degree of complexity and variability in the sphere of outlook. The observation of contemporary political and social life indicates a very smooth border of the notion of political extremism. In many countries, even those enjoying long democratic traditions, strong social legitimacy is won by groups presenting radical social and political views. A question arises about the possibility of the effective operation of such mechanisms of preventive protection of the constitutional order in completely different socio-political circumstances than originally.

The concept of militant democracy has been criticized by some scholars. The criticism includes, on the one hand, the foundation of this concept – the notion of free democratic legal order. Some authors consider as erroneous to perceive this notion as a set of certain irrefutable dogmas, established once and for all. Historical changes, experience and theory of learning suggest that a political system based on the inviolable dogma is groundless in the rationally thinking world. This kind of dogma cannot be imposed institutionally, the citizen must be convinced by rational arguments as to the validity of these bases⁴⁴. The essence of democracy is not a constant, unquestionable order, but the historical process of progressive "democratization" (*fortschreitender Demokratiesierung*)⁴⁵.

Moreover, critics of the concept of militant democracy criticize it for certain "institutionalization" of the problem of the fight against political extremism. Critics believe that the concept of militant democracy focuses on formal instruments, including such as *Verwirkung*

³⁹ Cf. LAMEYER, J., *op. cit.*, p. 150, 165 and 183, who refers to the fragment of the report on the proceedings of the Constitutional Convent: *Über diesen schweren Eingriff in die Rechte des Einzelnen kann aber in einem Rechtsstaat nu ein Gericht, und zwar das höchste, entscheiden*. Likewise: BRENNER, M., in: MANGOLDT, KLEIN, STARCK [eds.], *Kommentar zum Grundgesetz*, p. 1729.

⁴⁰ BRENNER, M., *Grundrechtsschranken*, p. 62, 64.

⁴¹ MAURER, H., *op. cit.*, p. 786; STERN, K., *op. cit.*, p. 204-205; KRÜGER, H., *op. cit.*, p. 100-101.

⁴² Judgements of FCC: of July 25, 1960, (BVerfGE 11, 282); of 2nd July, 1974 (BVerfGE 38, 23, 24); of 30th July 1996 r. (2 BvA 1/92).

⁴³ BRENNER, M., in: MANGOLDT, KLEIN, STARCK [eds.], *Kommentar zum Grundgesetz*, p. 1733-1734; DÜRIG, G., KLEIN, H., in: MAUNZ, DÜRIG [et al.], *Grundgesetz*, p. 9. SCHLAICH, K., *Das Bundesverfassungsgericht. Stellung, Verfahren, Entscheidungen*, München 1994, p. 212; BUTZER, H., CLEVER, M., *op. cit.*, p. 639.

⁴⁴ LAMEYER, J., *op. cit.*, p. 190 and references cited there).

⁴⁵ HARTMANN, D. D., *op. cit.*, p. 577.

discussed here. This leads to the acceptance of the thesis that it is state institutions which are supposed to uphold democracy, while the role of citizens is wholly ignored. The idea of militant democracy is indeed a key idea behind the *Grundgesetz*, but it should be understood differently. It primarily entails the need to build the "democratic consciousness" (*demokratische Bewußtsein*). A statement that is crucial for militant democracy is that the best defence of the Constitution and freedoms is provided by "militant democrats" (*streitbaren Demokraten*). A nation with sufficiently firmly established democratic consciousness can abandon the concept of militant democracy perceived as a repressive instrument in the hands of the government⁴⁶.

On the other hand, it is noted that a liberal-democratic constitution cannot be deprived of the right to defend against enemies using legal instruments (*mit den Waffen des Rechtes*). One cannot require from a liberal-democratic Constitution to legalize its own suicide. Freedom is not, after all, synonymous with a lack of any bind. Such an approach means meaningless relativism and nihilism which, through ill-conceived freedom, leads *ad absurdum* and consequently to the destruction of freedom itself. The liberal democracy also requires certain restrictions on freedoms that are essential for the liberal democracy to exist and actually function⁴⁷. Tolerance is expressed not only by the recognition of freedom of each individual, but also the obligation to respect the rules of democracy, which guarantees this freedom⁴⁸. The concepts of "militant democracy" and *Verwirkung* arose as a result of the tragic historical experience, but the underlying social risks are not past. One can easily see them in the modern world.

Undoubtedly, the concept of militant democracy and its component – *Verwirkung*, brings us to the fundamental questions: when we are dealing with the abuse of freedom in political discussion and activity, and who should decide whether that democracy, for self-defence, should limit this freedom?⁴⁹ After all, political freedom is a fundamental element of democracy, the institution of *Verwirkung* and the whole concept of militant democracy are to serve to defend⁵⁰. In other words: how to distinguish between the critics and the enemies of democracy, when the dividing line seems not so clear⁵¹. Sanctions should be applied only against the enemy. The axiological system in a democracy cannot be fossilized, it must be open to new trends and ideas. The purpose of such institutions protecting the constitutional order is not to restrict the political discussion, but rather to ensure the freedom of exchange of political views by opposing to those who want to erase the freedom by destroying the free democratic order⁵². Some authors believe that the concept of militant democracy may adversely affect the "innovative capacity of society" (*Innovationsfähigkeit der Gesellschaft*) in the ideological sphere. This factor is necessary for the development of democracy⁵³. Social development would not be possible without a radical criticism undermining some foundations

⁴⁶ LAMEYER, J., *op. cit.*, p. 189 i 192.

⁴⁷ LEIBHOLZ, G., in the afterword (*Nachwort*) to the cited paper by LAMEYER, J., *Ibidem*, p. 195

⁴⁸ Cf. in a similar manner BENDA, B. (*op. cit.*, p. 3): *Das Toleranzgebot liegt der Verfassung in vielfältiger Weise zugrunde. Die Anerkennung jedes Menschen in seiner Würde ebenso wie die Verpflichtung auf demokratische Verfahrens- und Entscheidungsregeln sind Ausdruck dieser Toleranz*.

⁴⁹ Likewise JAHREIB, H. (*Demokratie. Selbstbewußtsein – Selbstgefährdung – Selbstschutz*, w: *Festschrift Richard Thoma*, Tübingen 1950, p. 88-89, cited after: LAMEYER, J., *op. cit.*, p. 149: *Wann wird aus dem Gebrauch der politischen Freiheit der Diskussion und der Koalition (...) Mißbrauch? Und wer entscheidet im gegebenen Fall (...) daß die Demokratie zu ihren Selbstschutz inkonsequent aufzutreten habe?*

⁵⁰ In their dissenting opinions to the above-mentioned judgement of FCC of 12.15.1970, judges GELLER, VON SCHLABRENDORFF and RUPP pointed out that militant democracy defends the existing constitutional order based on the rule of law, the integral part of which are, after all, fundamental rights": "(...) *die "streitbare Demokratie" verteidigt die bestehende rechtsstaatliche Verfassungsordnung, deren integraler Bestandteil die Grundrechte sind*".

⁵¹ LAMEYER, J., *op. cit.*, p. 165: "(...) *wer die Kritiker (also die Freunde) von der Feinden der Demokratie scheidet*". Likewise: HARTMANN, D. D., *op. cit.*, p. 571 i 574-575.

⁵² BULLA, E., *op. cit.*, p. 353

⁵³ LAMEYER, J., *op. cit.*, p. 178-179. E. BULLA points to a dangerous "ideological vulnerability" of the concept of "militant democracy" (*op. cit.*, p. 360).

of the existing order⁵⁴. Individuals fighting for guarantees of freedom of an individual, at some point, were seen as dangerous "extremists" trying to destroy the foundation of the existing political order.

The basic rule must include very careful balancing between the need to preserve the pluralism of political opinions and to protect the foundations of democracy. In this situation, not only political scientists and sociologists, but also lawyers will have to answer the questions: where is the limit of political freedoms and when it is trespassed, and – in the latter case, what should be the appropriate response of the applicable legal system. However, while the role of political scientists and sociologists can be limited to a discussion, not requiring clear judgements, whereas the role of lawyers is completely different. To apply legal sanctions against the activities considered a manifestation of political extremism, one must have the axiological basis, which will be the reference point for assessing these activities⁵⁵. However, one should be aware that the more diverse, multicultural and complex the society is, the harder is to find this axiological basis.

Bibliography:

- BECKER J., *Die wehrhafte Demokratie des Grundgesetzes*, in: *Handbuch des Staatsrecht der Bundesrepublik Deutschland. Band VII. Normativität und Schutz der Verfassung – Internationale Beziehungen*, (eds.) ISENSEE J., BENDA E., MAIHOFFER W., VOGEL H.-J. (eds.), *Handbuch des Verfassungsrechts der Bundesrepublik Deutschland*, Berlin-New York 1983.
- BENDA E., *Frieden und Verfassung*, *Archiv des öffentlichen Rechts* 109 (1984), no 1
- BULLA E., *Die Lehre von der streitbaren Demokratie*, *Archiv des öffentlichen Rechts* 98 (1973), Heft 2.
- BRENNER M., *Grundrechtsschranken und Verwirkung von Grundrechten*, *Die Öffentliche Verwaltung* 1995, no 2
- BUTZER H., CLEVER M., *Grundrechtsverwirkung nach Art. 18 GG. Doch eine Waffe gegen politische Extremisten?*, *Die öffentliche Verwaltung* 1994, no 8.
- DÜRIG, G., *Die Verwirkung von Grundrechten nach Artikel 18 des Grundgesetzes*, *Juristenzeitung* 1952, vol. 17.
- GALLWAS H.-U., *Der Mißbrauch von Grundrechten*, 1967.
- GUSY C., *Die „freiheitliche demokratische Grundordnung*, *Archiv des öffentlichen Rechts* 105 (1980), no 2
- HARTMANN D. D., *Verwirkung von Grundrechten*, *Archiv des öffentlichen Rechts* 95 (1970), no 4
- ILIOPOULOS-STRANGAS J., *Grundrechtsschutz in Griechenland*, *Jahrbuch des Öffentlichen Rechts der Gegenwart*, Band 52, ed. HÄBERLE P., Tübingen 1983.
- JAHREIB H., *Demokratie. Selbstbewußtsein – Selbstgefährdung – Selbstschutz*, in: *Festschrift Richard Thoma*, Tübingen 1950.
- KATZ M., *Staatsrecht*, Heidelberg 2002
- KRÜGER H., *Mißbrauch und Verwirkung von Grundrechten*, *Deutsches Verwaltungsblatt* 68 (1953), no 4
- LAMEYER J., *Streitbare Demokratie*, *Jahrbuch des Öffentlichen Rechts der Gegenwart*, Band 30, ed. G. Leibholz, Tübingen 1981
- LOEWENSTEIN K., *Militant Democracy and Fundamental Rights*, *American Political Science Review*, Vol. 31, Issue 3, June 1937, (part I); Issue 4, August 1937, (part II).
- MANGOLDT H., KLEIN F., STARCK C. [EDS.], *Kommentar zum Grundgesetz*, München 2010.
- MANNHEIM K., *Diagnose unserer Zeit. Gedanken eines Soziologen*, Zürich-Wien-Konstanz 1951.
- MAUNZ T., DÜRIG G., HERZOG R., SCHOLZ R., HERDEGGEN M., KLEIN H. (eds.), *Grundgesetz. Kommentar, Band. III. Art. 18*, München 2010.
- MAURER H., *Staatsrecht. Grundlagen, Verfassungsorgane, Staatsfunktionen*, München 1999.
- SAJÓ A. (ed.), *Abuse: the dark side of fundamental rights*, Utrecht 2006.
- SCHWABE J., *Probleme der Grundrechtsdogmatik*, Darmstadt 1977.
- SCHMITT GLAESER W., *Mißbrauch und Verwirkung von Grundrechten im politischen Meinungskampf*, Bad Homburg 1968.

⁵⁴ HARTMANN, D. D., *op. cit.*, p. 574-575.

⁵⁵ As HARTMAN, D. D., aptly noted, the application of Article 18 GG is not about a simple subsumption of clearly established facts to the legal norm, but largely depends on the variable political conditions and historical assessments (*op. cit.*, p. 575).

STEINBERGER H., *Konzeption und Grenzen freiheitlicher Demokratie*, Berlin 1974.

STĘPKOWSKI A., *Zasada proporcjonalności w europejskiej kulturze prawnej. Sądowa kontrola władzy dyskrecyjnej w nowoczesnej Europie*, Warszawa 2010.

STERN K., *Das Staatsrecht der Bundesrepublik Deutschland. Band I*, München 1984.

STETTNER R., *Verfassungsdogmatische Erwägungen zur Grundrechtsverwirkung*, Deutsches Verwaltungsblatt (90) 1975, no 20

TURPIN D., *Droit constitutionnel*, Paris 1992

Contact information:

Address for correspondence: The John Paul II Catholic University of Lublin; Faculty of Law, Canon Law and Administration; Department of Administrative Law; Al. Raclawickie 14; 20-950 Lublin; Poland.

e-mail: parchom@kul.pl

ON THE STABILITY THROUGH EXCLUSION IN JOHN RAWLS'S POLITICAL CONCEPTION OF JUSTICE

Pawel Polaczuk

University of Warmia and Mazury in Olsztyn, Faculty of Law and Administration

Abstract: The considerations presented in the article below relate to issues of stability in Rawls's political conception of justice, the lecture containing this issue was presented in a paper called 'Political Liberalism'. The stability of political order is based on the so-called public mind whose way of understanding is determined by Rawls, through a so-called partial consensus. The author of the article proves that in the comments devoted to the stability of the political order, Rawls argues for the exclusion of a section of views from public discourse. The idea of a public mind based on the idea of a partial consensus limits the legitimacy of some of the views in public discourse without a convincing reason. Therefore it generates tensions that pose a threat to the stability of the political order. The categories or ideas introduced by Rawls by which one recognizes fragments of social and political reality (eg. the idea of a society as a system of co-operation, the idea of rationality, etc.) cannot absorb real moral views. The result achieved by Rawls is far from real political and social conditions.

Key words: liberalism, stability, political order, the concept of justice, exclusion, public mind

1 INTRODUCTION

This discussion focuses on John Rawls's political conception of justice. A lecture devoted to it – with regards to the aspects that are of interest to me – was presented in his work entitled *Political Liberalism*¹. I intend to investigate the tension between the two planes of argumentation that has been noticed and commented on in relevant literature². Rawls argues that political power can be recognized as legitimate if it is executed in accordance with a commonly accepted conception of morality. In the part of argumentation relating to the legitimacy of political power Rawls assumes a clearly inclusive perspective³. Suffice is to say that his starting point is the sense of justice that is reflected in the principles of justice agreed upon by rationally thinking and acting individuals situated behind a veil of ignorance. These principles were devised for the so-called basic structure of society. Rawls understands this structure as a system of major social institutions that 'assign' fundamental rights and duties and shape the division of advantages that arises through social cooperation⁴. The basic structure includes political constitution, legally recognized forms of ownership, economic

1 Rawls J., *Liberalizm polityczny* [Political Liberalism], Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2012, p.1.

2 Besch T., *Über John Rawls' politischen Liberalismus. Zur Rolle des Vernünftigen in Rawls' Begründung einer politischen Gerechtigkeitstheorie*, Peter Lang Verlag, Frankfurt am Main 1998, p. 15.

3 *Ibidem*, p.15.

4 Rawls J., *Liberalizm polityczny*, p. 350 and further; See Polaczuk P., *Some Remarks on Reflective Equilibrium as Set Forth in John Rawls's Theory of Justice* in: Sitek B., Szczerbowski J., Bauknecht A., Dammacco G. (ed.) *Human Rights, Spiritual Values and Global Economy*, Ecko House Publishing 2011, p. 36-39; See also remarks on the basic structure in Rau Z.: *Umowa społeczna w Teorii sprawiedliwości Johna Rawlsa* [Social Contract in John Rawls's Theory of Justice] in: Rau Z., Chmieliński M. (ed.) *Umowa społeczna i jej krytycy w myśli politycznej i prawniczej* [Social Contract and Its Critics in the Political and Philosophical Thought], Wydawnictwo Naukowe SCHOLAR, Warszawa 2010, p. 220 and further.

markets and the nature of family⁵. The lecture indicates that the argumentation concerning the principles of justice, referring to the agreement of all rational individuals situated behind a veil of ignorance, is the first stage of the 'exposition' of justice as fairness that, according to the author, is a proper formula for the organization of society, fulfilling its assumed and enumerated aims (free, equal, pluralistic, stable and fair society)⁶. The second perspective, termed an ethical one, emerges from deliberations on the next stage of exposition, connected with the stability of political order. At this point Rawls refers to the virtue of reasonableness⁷. Stability of political order is based on public reason, the understanding of which Rawls determines through the so-called partial consent. At this point I will limit my discussion to the observation that the principle of public reason based on the idea of partial consent restrains the legitimacy of some arguments in public discourse. Only some citizens – those who represent the so-called reasonable doctrines – can assess the administration of power under the conditions of public order stability. Moreover, these assessments are subordinated to the values of political liberalism. Such a criterion is of an excluding nature. As concerns the plane of legitimacy, Rawls argues inclusively for the shaping of the basic structure of society according to the political conception of justice. But this political conception of justice is meant to be something more than just the set of criteria according to which a political order for the basic structure is shaped. Rawls would like it to be also a means of partial consensus of reasonable and comprehensive doctrines as well as an argumentative source in public discourse that thus becomes limited to a political conception of justice.

2 THE EXPLANATION OF THE THESIS ON THE STABILITY THROUGH EXCLUSION

I shall first address generally the potential reasons for the above-sketched tension.

First, it should be explained why issues referring to justice are linked with the argumentation for the legitimacy of political power. This is not so obvious after all. Political practice very often demonstrates an instrumental use of moral arguments⁸. Moreover, in a divided society moral arguments are frequently perceived as of a lesser significance than the ones relating to economic values or to citizens' egoism, if only because justifications of political views that expose the relationship with moral beliefs may not be credible or the social consequences of specific solutions are not made clear. Such political practice precludes the determination of the significance of moral argumentation in a political debate. Moral argumentation seems to be more relevant when the consequences of solutions supported by arguments referring to economic categories or modeled on them and those appealing to human egoism become apparent. Such arguments often turn out to be very hot. However, due to their possible consequences they are difficult to be accepted – as being harmful and unfair – by all except those for whom the economization of social relationships is advantageous. According to them, such an advantage is just and morally due. If it is assumed that a public debate serves to assess political institutions, it is possible to talk about the complexity of relationships between the criteria of such an assessment, even if specific positions were based on internally coherent criteria. Legitimacy arguments as a means of political practice frequently touch upon moral intuitions of the argumentation addressees. In this context Rawls writes about a sense of justice and refers to it in his *A Theory of Justice*, claiming that each person intuitively knows what is just and what is unjust. Thus it is asserted that in the culture that Rawls's conception addresses, searching for answers to questions referring to justice should be treated as identical with the issue of power legitimacy. In the case of key political debates – such as debates posing questions concerning constitution, established ruling practices and socially significant political institutions⁹ – I would assign less significance to citizens' moral intuitions. Debates on such topics are characterized by a certain degree of institutionalization, involving subjects, groups and authorities who are guided

⁵Rawls J., op.cit. p. 350-351.

⁶Ibidem, p. 195.

⁷Besch T., op. cit. p.15.

⁸Rinderle P., Politische Vernunft. Ihre Struktur und Dynamik, Verlag Karl Alber, Freiburg/München 1998, p.1 (f. 27): referring to moral ideals or beliefs, if a politician takes advantage of them in his political activity, often conceals his personal interest. For politicians, moral reasons or motives are merely means to be employed in their fight for power.

⁹Ibidem, p. 29.

by something more than only moral intuitions. Their voice in a public debate may be viewed as an example of the relationship between the question of legitimacy and comprehensive intuitions or moral arguments¹⁰.

It should be stressed that in the sphere of political practice adopted by the already shaped institutional structure of a political order, moral intuitions referring to justice seem to play a more important role than the ideas or doctrines they are derived from. Obviously it cannot be claimed that established moral beliefs concern issues undertaken in key political debates. The assessment formulated here relates to the fact that in political practice relationships between specific moral intuitions and ideas or doctrines are neither obvious nor consciously acknowledged by discourse participants. However, in debates of key importance for political order, one can determine associations between a specific view and a specific doctrine. Such correlations are revealed by discourse participants; they can be pointed out by the community or institution that a given individual represents; often discourse participants holding contrary views refer to such correlations.

The above explanation of the relationship between political legitimacy and justice as a virtue provides merely some aid in the understanding of Rawls's assumptions and argumentation.

I believe that such an explanation is important in order to realize the sources of tension characteristic for Rawls's argumentation regarding the principles of justice. Referring these findings to Rawls's thinking – which is actually justified by the author's idea to apply his conception to political reality¹¹ – it should be presumed that in that part of his argumentation focused on the justification of the mentioned principles and the shaping of the basic structure according to them, Rawls may argue inclusively assuming the criterion of a veil of ignorance as regards the actual living conditions of individuals. This formula does not embrace subjects, groups and authorities who introduce more than just moral intuitions into a factual, organized public discourse devoted to key political problems. Rawls attempts to prove or convince us that the scheme of social contract agreed upon behind a veil of ignorance contains the fundamental comprehensive moral doctrines of the culture that his conception addresses¹². This absorption of comprehensive doctrines at the level of the theoretical framework appears to be correct in a sense that it does not transfer the limitations stemming from specific positions or views and being parts of comprehensive doctrines to the core of this conception (i.e., the principles of justice). Thus the choice of the principle made behind a veil of ignorance remains a free and equal choice due to a lack of factual determinants and because of an equally rational strategy of risk minimization for everyone. I need to add that examples of intuitions regarding what is just and what is unjust provided by the author of *Political Liberalism* testify to the strength of intuitions of what is unjust. Thus it can be assumed that moral intuition is of a more negative than positive nature. This can also explain the need to make premises regarding rationality of individuals who agree upon the principles of justice and reasonable contract conditions. Inclusion would be impossible without premises that universalize decisive individuals and conditions in which decisions are made through categories and presumptions characteristic for the theory of social contract. However, argumentation for the scheme of agreement upon the principles of justice appears to be devised for the sake of the absorption of reasonable doctrines, and not for the negative attitudes of individuals who gain strength from resentments, phobias, greediness, etc. conditioned by their personal life situations.

Yet the situation changes in the argumentation concerning the stability of order based on the principles of justice agreed upon by individuals. Reflections on this topic must by necessity reveal a strong orientation towards social and political reality. Here the notion of a veil of ignorance and the construction of free and equal contract conditions lose their legitimacy. This is because stability is a derivative not only of mechanisms or structures in which debates on key political issues are organized, but it is also affected by individuals' claims of various origin as regards justice. It appears that the absorption of these doctrines and moral intuitions at the level of the justification of the argumentation scheme and contract conditions themselves will always be of a partial nature. The strategy of risk minimization and a veil of ignorance may not be able to manage individuals' claims

¹⁰ Besch T., op.cit., p.13.

¹¹See Rau Z., op.cit., p. 207-208.

¹² Besch T., op.cit., p.9: in reference to the notions of reason and reasonability, the author notices the universal dimension of the political conception of justice. Rawls assigns them with a post-metaphysical nature, referring to individuals' empirical features presented as their universal abilities.

conditioned by their position. The justification of the scheme of arriving at the agreement may not be able to respond to claims put forward from the level of comprehensive doctrines that allow for the use of state coercion to implement specific beliefs concerning justice. They can be merely part of a doctrine that articulates claims regarding social or political order as a whole and determines individuals' attitudes to a greater extent than their living conditions and economic success. I am not alleging that beliefs based on moral, religious and metaphysical doctrines are always revealed in the public sphere in such a complex manner, imposing a given 'vision of the world,' exclusion and a rigorous understanding of one's conception of the good. Frequently, claims for justice reflect the inability to protect a specific good by an individual or are connected with a deficient protection of this good by public order institutions and a disproportionate involvement in the protection of the social position held by others that one shall compare one's position to. Rawls seems not to notice this complexity by assuming that it is sufficient to neutralize individuals' negative attitudes, rooted in their factual living conditions, at the level of contract conditions and to absorb reasonable doctrines at the plane of deliberations concerning arriving at the agreement. The partial nature (incompleteness) that I have mentioned moves doubts as to the stability of order based on the conception of justice further and leads Rawls to construct a partial, incomplete consensus as the model for public reason.

The complexity of the relationship between political legitimacy and justice as a virtue can be also considered critically at the level of assumptions relating to the political culture of the West. I will stress again that the author of *Political Liberalism* aimed to design a realistic political conception in which what is philosophically desired will not be rejected due to political reality¹³. It seems that a realistic political conception combining the issues of legitimacy with justice should be derived from the investigations into the ethical foundations and sources of political legitimacy. To put it simply, it should indicate representative ideas or doctrines that are reflected in moral intuitions about justice. Such findings determine at least the frames of a conception of moral sensitivity that would be close to the social one. In other words, a broader approach to this issue should lead to the characterization of beliefs representative for a given society. These beliefs will most likely also embrace the ones connected with non-political values¹⁴. Rawls focuses, however, on political values representative for a specific tradition and turns them into assumptions concerning the political culture of the region that his conception is addressed to. To put it simply, Rawls does not present the mentioned analysis and limits potential features of political culture to one tradition only. These features do not determine the frame of the conception because they are absorbed much deeper, at the level of assumptions determining the subject of the conception itself. That is why one can consider to what extent Rawls – instead of analyzing the political and social reality of Western democracies – distances this reality from the political and social reality of Western constitutional democracies through referring to the tradition of political liberalism and intensifying the relationships

¹³See Rau Z., op.cit., p. 207-208.

¹⁴ Some remarks concerning the fact that Rawls's conception belongs to the theories of social contract should be added. The most frequently mentioned criterion is the scheme of arriving at the agreement upon the principles of justice for the basic structure. This refers to the procedure in which agreement on the content of the principles of justice is reached. A broader understanding of this criterion indicates that his conception belongs to the theories of social contract is proved by the leading thought of the conception of justice, according to which political institutions will be considered as just and will deserve recognition if they are shaped according to the notion of rationally acting citizens, adopted under hypothetical and reasonable contract conditions. Relevant literature indicates one more, supplementary or additional criterion. It is stated that Rawls's conception belongs to the theories of social contract because of the belief that the theory of political justice must be a means of conveying political liberalism. However – what is extremely important – it should refer to the historical tradition of modern constitutional democracies and cannot include or express premises referring to citizens' activities beyond the political sphere. I mention this so that there is no doubt that not each theory that copies the mentioned argumentation scheme must necessarily be a means of conveying political values of liberalism. Whether a given theory of social contract will be included into the historical tradition of modern constitutional democracies is a very complex matter and largely depends on the adopted perspective. For some researchers rights and liberties will be of key importance, for others majority rule, and for the rest the rule of law. See also Besch T., op.cit., p.9 and Rinderle P., op.cit., p. 25-34.

of his own conception with this tradition by means of premises elevated to the level of 'facts.' It is then justifiable to accuse Rawls's conception of privileging political values established in Western traditions and settling all doubts in favour of the political character of his conception (political values) and to argue that the privileging of political liberalism is not necessary¹⁵. This leads to the suggestion that it is possible to create theories constituting a model for an enduring organization of public order able to absorb in a public debate also those values that Rawls subordinates to political values¹⁶. It should be added that referring to political values established in the tradition of political liberalism opens Rawls's conception to the charge that their privileged status is derivative to the relationships with tradition (which has a negative effect on their assessment)¹⁷. Moreover, excessively strong links with political liberalism, or in simpler words, the absorption of the values of political liberalism at the level of a political conception of justice, is not questioned by the author. Rawls makes a reservation that the conception must be a means of conveying liberal values and refer to traditions of Western constitutional democracies. He does not avoid the term 'political liberalism' to label the conception of political or even social order based on the principles of justice as fairness. In *Political Liberalism* he states that his conception belongs to the family of political liberalism doctrines because of the questions that it poses. They are identical with questions that political liberalism seeks to answer: How a stable and just society is possible, whose members are free and equal and differ in their views? The second question concerns the foundations of tolerance in a pluralistic society. In Rawls's deliberations these questions are interconnected. Rawls is interested in how it is possible that there may exist over time a stable and just society as a system of cooperation of free and equal citizens profoundly divided by reasonable comprehensive doctrines they affirm¹⁸.

I have already mentioned that I am interested in the tension between the inclusive argumentation in favour of a conception of the basic structure of society founded on the principles of justice (moral conception that is commonly accepted and that guarantees legitimacy of power based on it), and the excluding nature of argumentation in which Rawls discusses the problem of political stability. I have explained the reasons why the issues of justice are interrelated with legitimacy of political power. It has appeared that a sense of justice that Rawls refers to is a significant source of argumentation in a public debate¹⁹. I have stated that contract conditions and the formula of a veil of ignorance result in an inclusion within the agreement scheme relating to the principles of justice. Rawls attempts to absorb argumentatively competing doctrines at the level of deliberations devoted to the scheme in which individuals agree upon the principles. I have indicated the extent to which

¹⁵ Besch T., op.cit., p.10.

¹⁶In Rawls's opinion, political values relate to a specific area because they create political relationships. Values that belong to the political sphere are difficult to overturn. This concerns political values that express a liberal ideal according to which power should be executed in such a manner as to reasonably expect that it will be approved of by all citizens (values referring to the basic structure, also in the sense that they are reflected in the principles of the basic structure). This proposition concerns also 'other' political values, that is values of public reason. They refer to the proper employment of the notions of judgment, drawing conclusions, proving, virtue of reason, fairness that find their expression in the principles of public research and determine the conditions of cooperation. Non-political values are derived from moral, religious and metaphysical doctrines. Rawls's argumentation in favour of political values over non-political ones is based, in my view, on the assumption that metaphysical, religious and moral doctrines are unreasonable. In other words, non-political values cannot be taken into consideration in the conflict with non-political values for analogical reasons that unreasonable doctrines cannot be affirmed. The recognition that non-political values can also derive from reasonable doctrines does not change much. The illogicality in the train of thought can be illustrated with the argumentation that begins with noticing that in the history of religion and philosophy there existed many reasonable ways with which to understand non-political values. They could support political values (determined by the conception of justice) or be in conflict with them. According to Rawls, in this sense history makes partial consent possible (it reduces the conflict between political and other values); see Rawls J., op.cit., p. 201- 203.

¹⁷ Besch T., op.cit., p. 10.

¹⁸Rawls J., op.cit.,p. 84, 88.

¹⁹The enigmatic nature of intuitions concerning justice in *A Theory of Justice* is a separate issue.

such argumentation remains incomplete, suggesting that it is not insignificant for the construction of partial consent and the idea of public reason that Rawls discusses in the section concerning the stability of political order based on his conception. The author of a political conception of justice unfolds an illusion that his conception is opened to other values (he declares correlations of his conception with political liberalism, refers to traditional values of political liberalism, characterizes the subject of his conception with two questions relevant for political liberalism). However, when formulating the conditions of stability in the context of real public debates, he excludes other moral, religious and metaphysical doctrines as representing non-political or unreasonable values.

Rawls assumes that culture in a democratic society is always characterized by a plurality of contradictory and incompatible religious, philosophical and moral doctrines. Political liberalism (Rawls's conception) "assumes ('a plurality of comprehensive doctrines', addition mine) to be an unavoidable long-run outcome of the work of human reason under enduring free institutions." Hence the idea of reasonable pluralism. It results from the activity of free institutions²⁰. Rawls states that some doctrines are reasonable and moreover they are completely reasonable in a sense that they do not assume or demand the employment of political power to impose a specific view on the most important elements of the constitution on others. Such a demand should be recognized as a proof for and criterion of the unreasonableness of doctrines, because political organization is based on the agreement between citizens as to the conception according to which political power is executed²¹. Considering the plurality of moral, metaphysical and religious doctrines it would be unreasonable to use sanctions against those who disagree with particular views²².

Rawls observes, however, that citizens are divided by comprehensive **reasonable** doctrines. Yet they are also tolerant with respect to religious differences, and do not put forward arguments in favour of persecution or slavery. Thus these established beliefs (including faith in tolerance) should be considered, making them reference points in deliberations over ideas and principles that are hidden behind these beliefs. They create political culture as "the shared fund of implicitly recognized basic ideas and principles"²³.

The mentioned 'public political culture' is not homogenous. Rawls notices that it can also divide people. Yet, he marks as significant only those disputes within public political culture that stem from differences in the conceptions of freedoms and equalities²⁴. Differences between citizens that reveal a plurality of comprehensive doctrines have no political weight in this argumentation. Rawls states that comprehensive doctrines belong to the so-called background culture, that is the culture of social sphere, everyday life, societies, churches, clubs, teams, etc. This is not culture of a political sphere²⁵. Hence a political conception of justice is to refer to the organization of the principles of freedom and equality in society understood as a system of social cooperation of free and equal individuals. This would mean that in political practice there are no disputes resulting from religious beliefs, philosophical visions of the world and dissimilar conceptions of the good. It does not seem that such an assertion actually matches reality and is anything but a presumption of political liberalism that expresses a preference for political values, and is actually turned against non-political values. For Rawls, conflicts between political and non-political values are a premise for the idea of rational justification as a practical matter (rather than a metaphysical or epistemological one)²⁶. The question then does not concern what kind of society people would like to live in, but how they would like to understand society as a fair system of cooperation²⁷. This is the consequence of

²⁰Rawls J., op.cit., p. 32.

²¹Ibidem, p. 200

²²Ibidem, p. 200: a compromise does not determine the truthfulness of doctrines, whereas the fact or intention to use violence in cases of disagreement does not prove the falsity of the doctrine the sanctions were used to protect. Rawls observes that a proposition according to which the imposition of some doctrine is unreasonable does not necessarily mean that it is erroneous. This is about an unreasonable use of a doctrine in order to impose a specific comprehensive view, without judging whether the doctrine is true.

²³Ibidem, p. 38.

²⁴Ibidem, p. 39.

²⁵Ibidem, p. 45.

²⁶Ibidem, p. 85.

²⁷Ibidem, p. 87.

the exclusion – from implicitly recognized basic ideas and principles that create political culture – of moral, metaphysical and religious doctrines that are made private and pushed off to the mentioned background culture.

It should be added that religious, moral and metaphysical doctrines are not included in this shared fund of ideas and principles that links citizens at the level of political culture because they are, according to Rawls, a source of bitter conflicts²⁸. As I have mentioned, one may doubt whether beliefs based on moral, religious and metaphysical doctrines are revealed in the public sphere always in such a complex manner, inciting conflicts in which a specific 'vision of the world' is imposed. Often their argumentative presence is associated with a need to protect the good which is insufficiently protected. Moreover, I do not believe that it is legitimate to state that a doctrine that by its very rigorous nature appears to be oppressive in view of the mentioned plurality is immediately a source of relatively permanent and negative influences on the stability of political order. In other words, it is difficult for me to consent to the conviction, stemming from the assumption of plurality, that doctrines, for example critical ones, are per se hostile to political order or destabilize it by generating bitter conflicts. Rawls does not consider such cases. He is more interested in the conflict concerning the values of freedom and equality in fundamental civil rights and liberties that shaped a democratic tradition and in the fact that because of this conflict the history of thought has not formulated a sufficient and satisfactory answer to the question relating to the organization of cooperation of citizens that are treated as free and equal²⁹. Hence a political conception of justice refers to the organization of the principles of freedom and equality differently than was suggested thus far. To reconcile these two values he first refers to the organizing idea understood as the idea of society as a fair system of social cooperation. Within this idea one may attempt to combine the principles of freedom and equality by creating a system of fair social cooperation between free and equal citizens. In other words, in his second stage Rawls is no longer interested in social divisions stemming from a plurality of doctrines since society members tolerate differences that divide them. Pluralism then served him to reduce the notion of society to that of a system of social cooperation. Pluralism of views is of interest to Rawls only in the context of conflicting standpoints as regards the relationships of freedom and equality, being the values of political liberalism. Shortcomings of the hitherto propositions of how to agree upon two political values of liberalism (freedom and equality) turn out to be a drawback of the system of social cooperation, generating injustice or practices compromising a sense of justice. Hence the idea to reconcile two values of political liberalism, that is to settle the conflict of freedom and equality in the form known in the tradition of this train of thought. Justice as fairness allows for the settlement of this conflict because it suggests two principles of justice as guidelines for the organization of fundamental institutions that implement the values of freedom and equality³⁰. Rawls, however, argues that political liberalism, that is the conception presented in his *Political Liberalism*, is an attempt to find a formula to link free and equal citizens under **conditions of a stable and just society when citizens are divided by religious, philosophical and moral doctrines.**

In the context of these observations, moving beyond this stage of inclusive agreement on the principles of justice (the core of the political conception of justice) and argumentation at the second stage of 'exposition' that serves to prove that consented upon principles can be the foundation of a stable political agreement between citizens carries on the exclusion of moral, metaphysical and religious doctrines. Political agreement is based on the affirmation of the political conception of justice by citizens. Rawls claims that the mentioned agreement is of a reasonable nature, but one must not overlook the fact that this agreement concerns the values of political liberalism, according to which citizens are supposed to conceive their society as a system of cooperation. Secondly, the mentioned agreement is to express the shared public reason, whereas it concerns political values of liberalism the affirmation of which is possible on condition that doctrines do not transgress the categories and values of political liberalism. It should be added that Rawls actually seems to notice this exclusion and attempts to mitigate it in his further deliberations concerning the conception of public reason and its foundation. He states that to attain such a shared public reason, the established political conception must be "as far as possible independent of the opposing and

²⁸This does not prevent a claim that citizens are divided by reasonable comprehensive doctrines.

²⁹Rawls J., op.cit., p. 33.

³⁰ibidem, p. 9.

conflicting philosophical and religious doctrines that citizens affirm”³¹. It can be inferred then that the conception that forms the basis of the agreement expressing public reason does not renounce doctrines that are not representative of political liberalism. The condition, however, is that a particular doctrine should not be opposed by the representatives of other doctrines (!). This is obviously an apparently neutral clarification that instead of mitigating the exclusion will actually preserve, if not strengthen it under the conditions of a plurality of doctrines.

It should be observed that this reservation was designed as one that transfers pluralism and tolerance (that society members would apply to beliefs that they do not agree with) to the texture of the agreement on political order. In Rawls’s conception, a plurality of doctrines is morally accepted, on conditions that moral and philosophical doctrines are not endorsed by all citizens and cannot serve as a foundation for the organization of political order. This concerns also religious doctrines; the difference being that they used to be recognized as a ‘foundation of society’, but became substituted by the principles of constitutional rules supported by all citizens irrespective of their religious beliefs³². I am not sure whether the condition of the lack of popular support would be identical with the reservation concerning the political agreement being independent of comprehensive doctrines. If these are not identical conditions, and one should assume so because of the mentioned plurality (plurality excludes a situation when two opposing and conflicting religious or philosophical doctrines affirmed by citizens are supported by all the people) then a doubt arises whether a lack of popular support for comprehensive doctrines may condition an independence of a political agreement. Rawls answers this question affirmatively, yet with a reservation of the exclusiveness of a political conception of justice. Only a conception of justice can form a basis for political agreement whose content is exhausted by the conception itself. What then does a political value of tolerance refer to in the public sphere if it excludes comprehensive doctrines and values that are derived from them? This question is relevant because citizens who remove differences in viewpoints by becoming members of associations or communities based on common views, will express these views in a political sphere, using social bodies that they belong to. I should add that Rawls’s considerations do not clarify the sources of plurality and tolerance. These sources seem to be important not only for the period in which a peaceful co-existence of comprehensive doctrines in society was shaped. Social change that resulted in tolerance towards others cannot be explained solely by the fact that the state ceased to serve the role of a guard of a specific, oppressive doctrine. The explanation is likely in the change that occurred at the level of doctrines themselves that either ceased to put forward claims for the entire political order or lost qualities that generated common public support. Shortcomings with respect to establishing the sources of plurality and tolerance, covered by statements of the existence of plurality and tolerance, result in transferring comprehensive doctrines to the sphere of political culture and excluding values derived from these doctrines at the level of political agreement.

Such an understanding of tolerance for comprehensive doctrines is supposed to lead to a consensus that will reveal a proper, enduring, stable and acceptable for everyone view on the issues of justice of political institutions. Due to the above reasons, Rawls employs the term partial consensus to refer to this point of view³³. From the perspective of a stable, democratic and fair society, it would be desirable for tolerated doctrines to relent in a debate on fundamental political questions and public life. The idea of public reason would then determine the rules of reasoning.

It should be additionally noted that if Rawls’s deliberations concerning the existence of plurality and tolerance are combined with remarks on the so-called background culture, then it can be assumed that plurality and tolerance towards different viewpoints have become a social fact essentially because citizens sharing particular views could create and join associations or communities based on common views, just as they consented to the agreement concerning political values of liberalism. If, however, such an assumption concerning sources of tolerance and plurality is accepted, combining – as Rawls did – ideas of freedom and equality of citizens with the conception of comprehensive doctrines belonging to social culture, everyday life, societies, churches, clubs and teams, then one can wonder: What else – apart from a fair division of advantages that arises through social cooperation – do freedom and equality refer to beyond the

³¹ibidem, p. 40.

³²ibidem, p. 40.

³³ibidem, p. s. 40.

sphere of social culture? Even if one assumes such sources of plurality and tolerance, then the mechanism of this phenomenon cannot be transferred by analogy to the level of political order as a whole in contemporary conditions. This would mean to expect that political order, entangled in international competition if only through the doctrine of human rights, is limited to a few established values, creating a closed catalogue.

3 CONCLUSION

It should be emphasized that a realistic conception of political liberalism is not exempted from stipulations concerning doctrines or ideas that citizens' moral intuitions are connected with. They cannot be substituted at any level of argumentation with a notion of moral power or categories of rationality and reasonability. The further one moves in such a conception from an argumentation scheme based on an identical fund of knowledge and thus objectified rationality, and so, especially at the stage of deliberations that approximate the obtained result to actual political and social conditions (e.g., by the subjectivization of rationality), the larger the doubt whether the stability of political order can be decided upon by the exclusion of views or standpoints shifted to a non-political sphere for no apparent reason. The categories or ideas introduced here that define fragments of social and political reality (idea of society as a system of cooperation, idea of reasonability, partial consensus etc.) may be unable to absorb correlations of moral beliefs with ideas or doctrines. In the reality of political order they may remain merely interesting ideas.

Bibliography:

- ADAM A.: *Despotie der Vernunft?*, Verlag Karl Alber Freiburg/München 1999, ISBN 3-495-47969-4, 301 pages
- BERGER P. L., LUCKMANN TH., *Modernität, Pluralismus und Sinnkrise. Die Orientierung des modernen Menschen*, Verlag Bertelsmann Stiftung, Gütersloh 1995, ISBN 3-89204-172-5, 82 pages
- BESCH Th. M., *Über John Rawls' politischen Liberalismus. Zur Rolle des Vernünftigen in Rawls' Begründung einer politischen Gerechtigkeitstheorie*, Peter Lang Verlag, Frankfurt am Main 1998 ISBN 3-631-32253-4, 153 pages
- RAWLS J., *Liberalizm polityczny*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2012, ISBN 9788301172190, 534 pages
- RAWLS J., *Wykłady z historii filozofii polityki*, Wydawnictwo Akademickie i Profesjonalne, Warszawa 2010, ISBN 978-83-61408-53-6, 608 pages
- RAU Z., *Umowa społeczna w Teorii sprawiedliwości Johna Rawlsa [in:] Z.RAU, M.CHMIELIŃSKI (ed.) Umowa społeczna i jej krytycy w myśli politycznej i prawniczej*, Wydawnictwo Naukowe SCHOLAR, Warszawa 2010, ISBN 978-83-7383-232-9, 441 pages
- HAHN L., *Zwei ethische Diskurse und das Problem ihrer Vereinbarkeit*, Mentis Verlag, Paderborn 2011 ISBN 978-3-89785-740-7, 232 pages
- MICHALITSCH G., *Die neoliberale Domestizierung des Subjektes. Von den Leidenschaften zum Kalkül*, Campus Verlag, New York/Frankfurt, 2006, ISBN 3-593-37510-9, 170 pages
- POLACZUK P., *Some Remarks on the Reflective Equilibrium as Set Forth in John Rawls's Theory of Justice [in:] B.SITEK, J.J. SZCZERBOWSKI, A.BAUKNECHT, G. DAMACCO (eds.) Human Rights, Spiritual Values and Global Economy*, ECKO House Publishing, South Jordan 2011, ISBN 978-1-4276-5324-6, 599 pages
- RINDERLE P., *Politische Vernunft. Ihre Struktur und Dynamik*, Verlag Karl Alber, Freiburg/München 1998, ISBN 3-495-47872-8, 344 pages
- SCHNÄDELBACH H., *Vernunft*, Philipp Reclam jun. Stuttgart 2007, ISBN 978-3-15-020317-0, 155 pages
- SEIBERT CH., *Politische Ethik und Menschenbild. Eine Auseinandersetzung mit den Theorieentwürfen von John Rawls und Michael Walzer*, Verlag W. Kohlhammer, Stuttgart 2004, ISBN 3-17-018366-4, 401 pages

Contact information:

First name and last name (academic titles including) Pawel Polaczuk, Ph.D.

e-mail pawel.polaczuk@uwm.edu.pl

Name of sending institution (home institution of the lecturer): University of Warmia and Mazury in Olsztyn, Faculty of Law and Administration

Address Warszawska 98
postal code city 10-710 Olsztyn
country Poland

ZMENY V MENŠINOVEJ POLITIKE NA SLOVENSKU PO ROKU 1938

Ondrej Podolec

Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta

Abstract: The article deals with the protection of individual rights of pregnant widow nascitur with respect to reservation of property rights by *curator ventris*.

Abstrakt: Autorka sa v článku venuje "strážcovi lona" a rezervácii majetkových práv v zmysle ochrany subjektívnych práv tehotnej vdovy a nascitura.

Key words: *curatela*, curatorship, *nasciturus*, widowship, protection.

Kľúčové slová: kurátor, kuratela, *nasciturus*, vdova, ochrana subjektívnych práv.

Abstrakt: The paper analyzes changes within the minority policy brought by the downfall of the democracy and the establishment of the authoritarian regime after the Munich Agreement in 1938. The study describes minorities that were still respected, as well as those that fall into the specific legal mode and find themselves outside the Constitution cover. The analyzes focuses on the legal changes at the frame of the topic and their real applications within the political practice.

Abstrakt: Príspevok analyzuje zmeny v národnostnej politike, ktoré priniesla zmena demokratického politického režimu na autoritatívny po mníchovskej dohode. Popisuje, ktoré z menšín boli naďalej rešpektované a ktoré sa ocitli v osobitnom právnom režime, resp. mimo ústavnej ochrany. Analýza sa zameriava na legislatívne zmeny v rámci popisovanej problematiky a ich reálnu aplikáciu v politickej praxi.

Kľúčové slová: Minorities, Czechoslovak Republic, Slovak State, Slovak Republic.

Kľúčové slová: národnostné menšiny, Československá republika, Slovenský štát, Slovenská republika.

Mníchovská dohoda znamenala zásadný prelom v politike na Slovensku.¹ Zmena v geopolitickom postavení česko-slovenského štátu predznamenala prechod z demokratického politického režimu na autoritatívny a zároveň bola aj katalyzátorom vývoja smerom ku konštituovaniu autonómie Slovenska. Tieto faktory zásadne ovplyvnili aj štátnu politiku voči menšinám. Zmena politického režimu znamenala ústup aj od ústavou garantovanej formálnej rovnosti všetkých občanov pred zákonom, bez ohľadu na národnostnú, či náboženskú príslušnosť. Ustupovalo sa aj od rovnakého prístupu štátu ku všetkým menšinám, ktorý medzivojnová Československá republika oficiálne deklarovala, hoci tomu politická prax vždy nezodpovedala. Štátoprávne vyčlenenie sa Slovenska do autonómneho celku zároveň znamenalo, že v národnostných otázkach sa stalo subjektom realizujúcou vlastnú politiku, na ktorú nadviazalo aj neskôr po vzniku samostatného štátu.²

Popri vyššie spomínaných faktoroch však boli viaceré zmeny v národnostnej politike podmienené aj objektívnymi okolnosťami, ktoré nezáviseli od rozhodnutia aktuálnych domácich politických elít. Štátoprávne a územné zmeny mali v prvom rade vplyv na početné zastúpenie

¹ Štúdia bola spracovaná v rámci projektu VEGA č. 1/0531/14 Vývoj notárstva, zodpovedný riešiteľ: doc. PaedDr. JCDr. Róbert Brtko, CSc.

² Bližšie pozri: BYSTRICKÝ, V. Od autonómie k vzniku Slovenského štátu, s. 163 – 183; GEBHART, J. - KUKLÍK, J. Druhá republika 1938 – 1939. Svár demokracie a totality v politickom, spoločenskom a kultúrnom živote, s. 36 – 122; PODOLEC, O. Genéza a úlohy Snemu Slovenskej krajiny v rokoch 1938-1939, s. 85-99

jednotlivých menšín, od ktorého sa potom odvíjala aj ich reálna „politická váha“. Okupácia národnostne zmiešaných území po prvej Viedenskej arbitráži a neskôr Malej vojne spôsobili, že sa percentuálne zastúpenie národnostných menšín v slovenskej spoločnosti výrazne zmenšilo. Postavenie menšín na Slovensku determinovali aj geopolitické zmeny v strednej Európe, ktorú spojenci Československa, demokratické veľmoci západnej Európy, prenechali nacistickému Nemecku. Jeho hegemonne postavenie, spolu s úzkymi spojeneckými vzťahmi s Horthyovským Maďarskom zásadne ovplyvňovali aj práva menšín, ktoré čoraz viac záviseli od vzťahu Slovenska k ich „patrónom“ (dobovo nazývaným „materským štátom“). Výsledkom postupného štátoprávneho osamostatnenia sa Slovenska bol aj vznik novej menšiny Čechov na Slovensku a faktické osamostatnenie sa Karpatských Nemcov, ktorí sa takto „emancipovali“ spod sudetonemeckého vedenia.

Ďalšie zmeny už záviseli od rozhodnutí predstaviteľov domácej politiky. V rámci uplatňovania zásady jeden národ – jedna strana, bolo zastúpenie národnostných menšín prísne inštitucionalizované v rámci politických strán. Od postavenie príslušnej politickej strany národnostnej menšiny sa odvíjalo aj postavenie príslušníkov menšiny, vrátane ich politického zastúpenia od obcí až po parlament.

V predchádzajúcom období, v rámci medzivojnovej ČSR, zákonodarca politické zastúpenie osobitne neupravoval, ponechával ho slobodný politický vývoj. U menšín, ktoré boli považované za potenciálne ohrozenie integrity štátu, bolo politické roztrieštenie politickej reprezentácie skôr vítané. V rámci najväčšej nemeckej menšiny sa vyformovala aj časť tzv. aktivistických síl, ktoré sa voči ČSR správali „štátotvorne“ a stali sa dokonca aj súčasťou vládnej koalície. V rámci politického zastúpenia maďarskej národnostnej menšiny nevznikli takéto strany, ktoré by sa vzdali iredentistickej politiky. Nevytvorenie osobitnej reprezentácie v rusínskom národnostnom prostredí tiež vyhovovalo hlavným vládnym stranám, ktoré sa tu plne etablovali.³

Diferenciácia prístupu štátu k menšinám sa po Mníchove značne zvýšila, navyše prostredníctvom legislatívy i vládnej propagandy dostala aj oficiálny ráz. Hlavný rozdiel bol medzi menšinami, ktorých existenciu štát oficiálne uznával a tými, ktorých existenciu formálne nereflektoval, či dokonca ich otvorene diskriminoval. Do prvej kategórie patrila privilegovaná národnostná menšina Karpatských Nemcov, rešpektované bolo postavenie maďarskej menšiny a „trpená“ bola existencia Rusínov, ktorým však nebolo umožnené kreovať si vlastnú politickú reprezentáciu v podobe samostatnej politickej strany. Na druhej strane štát nereflektoval existenciu českej menšiny a spod ústavnej ochrany vyčlenil Rómov a Židov, ktorých perzekúcia sa stala prímou súčasťou politického programu.

Menšinová legislatíva z čias ČSR síce bola formálne aj do nových pomerov recipovaná, no jej reálna vymožitelnosť už závisela od nových politických pomerov. Do prijatia novej Ústavy Slovenskej republiky v roku 1939 teda platila ústavná úprava z roku 1920. Vtedajšími zákonodarcami bolo upustené od demonštratívneho výpočtu menšín v texte ústavy – ako bolo pôvodne zamýšľané. Ústava v zásade rozpoznávala tri druhy menšín: národnostné, náboženské a rasové, pričom ako dištingtívne znaky, ktoré ich oddeľujú od väčšiny označovala ústava náboženstvo (resp. vieru a vierovyznanie) i jazyk.⁴ Bolo teda ponechané na každom občani, nech si zvolí ktorý aspekt (znak) je preňho dôležitý, t.j. či sa sám zadefinuje podľa jazyka, rasy, či národnosti. Osobitným problémom pri príprave medzivojnovej ústavy totiž bolo (ako sa výslovne uvádza v dôvodovej správe), ako legislatívne „uchopiť“ Židov, čo napokon viedlo k vyššie opísanému spôsobu právnej úpravy.

Formálne bola recipovaná aj legislatíva v „najcitlivejších“ oblastiach národnostnej politiky – používaní menšinových jazykov v úradnom styku a národnostnom školstve. U štátom uznávaných menšín bol aj z väčšej časti zachovaný medzivojnový štandard, snád s výnimkou prijatého princípu recipacity, ktorý mohol byť reálne aplikovaný len na maďarskú národnostnú menšinu.⁵

Zásadným pokusom o zmenu národnostnej legislatívy krátko pred Mníchovskou konferenciou bolo vypracovanie návrhu národnostného štatútu. Predstavoval formu navrhovaných ústupkov Sudetským Nemcom a bol výsledkom nátlaku spojencov Československa (predovšetkým

³ LIPTÁK, Ľ. Politické strany na Slovensku 1860-1989, s. 204 – 210

⁴ Ústavný zákon č.121/1920 Sb. z. a n.; porov.: PEKÁR, P. Ethnic Minorities in Slovakia in the years 1918 – 1945, s. 54 – 121

⁵ Ústavný zákon č. 185/1939 Sl. z

Veľkej Británie), ktorí sa snažili takto uspokojiť nemecké požiadavky a vyhnúť sa vojnovému konfliktu. Napríklad jazyky národností boli úplne zrovnoprávnené so štátnym jazykom. Široká autonómia menšín siahala „až na hranu“ zvrchovanosti štátu. Nešlo pritom o všeobecnú právnu úpravu, ale vzťahovať sa mala len na taxatívny výpočet „privilegovaných“ národností – nemeckej, poľskej, ruskej (maloruskej) a maďarskej, pričom sa nespomínali Židia ani Rómovia. Slováci boli v tomto právnom rámci považovaní za štátotvorný národ (návrh na rozdiel od dovtedajšej legislatívy nehovorí o „Čechoslovákoch“ ale Čechoch a Slovákoch).⁶

Všeobecný legislatívny rámec politického zastúpenia národnostných menšín sa v nových podmienkach formoval len postupne. Rámcová právna úprava v ústave teda predpokladala popri fungovaní štátnej strany, prostredníctvom ktorej sa mali „zúčastniť na politickej moci“ príslušníci väčšinového (štátotvorného) národa, aj politické strany národnostných menšín.⁷ Všeobecným predpisom pre ich vznik a fungovanie bol osobitný zákon z 15. 5. 1940, na ktorý ústava odkazovala. Zakotvoval mimoriadne zložité administratívny proces vzniku národnostnej strany, ktorý mal zabrániť pluralite politických strán v rámci jednej národnosti. Povolenie novej strany malo znamenať zánik starej, t.j. registrácia novej politickej strany obligatórne spojená s výmazom starej strany menšiny z registra,⁸ „...aby sa boj medzi vznikajúcou a zanikajúcou stranou obmedzil na dobu čo najkratšiu.“⁹ Na základe neho potom výkonná moc, predstavovaná ministerstvom vnútra, povoľovala prostredníctvom aktu registrácie činnosť konkrétnej národnostnej politickej strany.¹⁰

Samotnú registráciu politickej strany vykonalo ministerstvo vnútra na základe uznesenia vlády. Kladné vybavenie žiadosti o registráciu nebolo nárokové ani po splnení všetkých podmienok – záviselo od rozhodnutia vlády, ktoré bolo konečné, keďže zákon vylučoval možnosť obvyklého opravného prostriedku – sťažnosti na Najvyšší správny súd. Aby sa žiadosťou mohla vláda meritórne zaoberať, musela obsahovať obligatórne náležitosti. Patril medzi ne podpis vedúceho funkcionára strany a najmenej 500 príslušníkov národnostnej skupiny, ktorí dosiahli aspoň 21. rok veku a boli slovenskými štátnymi občanmi. K žiadosti tiež bolo potrebné pripojiť organizačný štatút strany a zároveň preukázať problematiku dokázateľný fakt, že sú splnené predpoklady § 59 Ústavy, t. j. že strana podľa pravdepodobného počtu členov a podľa organizačného štatútu sa môže sa pokladať za „...nosiťku politickej vôle celej národnostnej skupiny.“¹¹ V prípade zamietnutia žiadosti o registráciu z dôvodu nesplnenia vyššie spomínaných zákonných náležitostí sa mohli osoby podpísané pod návrhom pokúsiť o podobnú aktivitu až po uplynutí dvoch rokov.

Osobitná podmienka registrácie, či fungovania strany vyplývala z princípu reciprocity. V tomto prípade neplatila dvojročná lehota a proces registrácie tak mohol pokračovať hneď po odpadnutí prípadných zákonných prekážok. Právna úprava tým dávala vláde možnosť operatívne reagovať na vývoj vzťahov s materským štátom menšiny.

Zákon dával tiež vláde možnosť zasahovať do činnosti národnostných strán aj po ich úspešnej registrácii. Legislatívu 1. ČSR v oblasti fungovania politických strán ako celok derogoval, keďže po zániku politického pluralizmu stratila opodstatnenie.¹² Recipoval len reštriktívne paragrafy, umožňujúce zastavenie, či rozpustenie politických strán.¹³

Legislatíva teda dávala do rúk vlády viaceré ústavné „poistky“, ktorými mala možnosť zasahovať do činnosti národnostných strán:

⁶ Blížšie pozri: KUKLÍK, J. – NĚMEČEK, J. Od národného státu ke stétu národností? Národnostní statut a snahy o řešení menšinové otázky v Československu v roce 1938

⁷ Ústavný zákon č. 185/1939 Sl. z.

⁸ Spoločná Česko-Slovenská Digitálna parlamentná knižnica. Snem Slovenskej republiky 1 (1939 - 1945). Parlamentná tlač č. 167 Dostupné na internete: <<http://www.nrsr.sk/dl/>>

⁹ Spoločná Česko-Slovenská Digitálna parlamentná knižnica. Snem Slovenskej republiky 1 (1939 - 1945). Parlamentná tlač č. 156. Dostupné na internete: <<http://www.nrsr.sk/dl/>>

¹⁰ Zákon č. 121/1940 Sl. z.

¹¹ Ústavný zákon č. 185/1939 Sl. z.

¹² Spoločná Česko-Slovenská Digitálna parlamentná knižnica. Snem Slovenskej republiky 1 (1939 - 1945). Parlamentná tlač č. 156. Dostupné na internete: <<http://www.nrsr.sk/dl/>>

¹³ Zákon č. 121/1940 Sl. z.; porov.: zákon č. 201/1933 Sb. z. a n.; zákon č. 269/1934 Sb. z. a n.; zákon č. 132/1936 Sb. z. a n., zákon č. 317/1936 Sb. z. a n.; vládne nariadenie č. 355/1938 Sb. z. a n.; vládne nariadenie č. 4/1939 Sl. z.

1. zastavenie činnosti, mohla vláda nariadiť za pomerne vágne formulovaných podmienok (strana napríklad porušovala „verejný klud, poriadok alebo verejnú bezpečnosť alebo iné dôležité záujmy štátu...“).
2. rozpustenie strany bolo možné za taxatívne stanovených podmienok – zároveň automaticky spôsobovalo stratu verejných funkcií jej nominantov
3. obmedzenie činnosti strany bolo možné na základe princípu reciprocity.¹⁴

Na základe zákonov i politickej praxe prislúchali stranám národnostných menšín, podobne ako HSLŠ, viaceré úlohy z oblasti štátnej správy. Najdôležitejšou z nich bolo delegovanie do správnych orgánov - na posty, vyhradené pre zástupcov národnostných menšín. Z najvyšších štátnych orgánov to bola predovšetkým Štátna rada, z miestnych orgánov štátnej správy išlo o župné a okresné výbory. Na úrovni obecnej správy participovali národnostné strany na menovaní vládnych komisárov, ktorými boli v rámci „*mimoriadnych opatrení o dočasnej správe obcí*“ nahradené pôvodné volené orgány. Tento faktický stav recipovala a zákonom úplne legalizovala až reforma obecnej správy na prelome rokov 1943/1944. Zákon č. 171/1943 z 22. decembra 1943 o zmenách v samospráve obcí zakotvoval presný mechanizmus nominácie obecných funkcionárov politickými stranami, vrátane rozdelenia mandátov v národnostne zmiešaných obciach.¹⁵

Priamym následkom prípadného rozpustenia národnostnej politickej strany bola strata verejných funkcií jej nominantov. Najcitelnejšie by sa to prejavilo práve v správnych orgánoch obcí. Na rozdiel od poslaneckých mandátov v sneme, o ktorých odňatí rozhodovala Štátna rada, k strate postu vo verejnej správe (napríklad starostu obce) prichádzalo po rozpustení politickej strany ex offo.

Národnostná menšina Karpatských Nemcov zaznamenala po roku 1938 najzásadnejšiu zmenu vo svojom postavení, keď sa z pozície akejsi „piatej kolóny“ stala privilegovanou skupinou. Mníchovským aktom sa totiž nemecké menšiny (resp. ich postupne nacifikované politické reprezentácie) v dotknutom stredoeurópskom priestore postupne menili z destabilizujúceho faktora na významného mocenského činiteľa a nástroj nemeckej geopolitickej dominancie v jednotlivých krajinách, vrátane autonómneho Slovenska, ktoré bolo v tom čase ešte súčasťou decentralizovanej Česko-Slovenskej republiky. Neskoršie privilegované postavenie nemeckej národnostnej menšiny bolo odrazom vzťahu Slovenska k jej domovskému štátu – Veľkonemeckej Ríši - dominantnému hegemonovi v geopolitickom priestore strednej Európy, ktorý považovalo za súčasť životného priestoru (Lebensraum) nemeckého národa.

Politická reprezentácia Karpatských Nemcov nepredstavovala dovtedy na Slovensku relevantnú politickú silu – nemecká národnostná menšina totiž nebola početne ani hospodársky významná. Podobne ako ostatné národnosti bola tiež obeťou maďarizačnej politiky Uhorska pred rokom 1918. Nemecké osídlenie sa koncentrovalo do troch hlavných sídelných enkláv – okolie Bratislavy (podľa sčítania obyvateľstva v roku 1930 sa tu k nemeckej národnosti hlásilo cca 60 000 obyvateľov), „Hauerland“ (Horná Nitra a okolie Kremnice – cca 45 000) a Spiš (cca 45 000).¹⁶ Podľa sčítania ľudu z roku 1941 tak žilo na území Slovenska (zmenšenom Viedenskou arbitrážou) 129 000 Nemcov (čo tvorilo 5% populácie), pričom interné odhady nemeckého veľvyslanectva hovorili o čísle 140 000.¹⁷

Pre ambiciózneho vodcu Karpatských Nemcov Franza Karmasina vytvorila slovenská autonómia (a neskôr aj samostatný štát) vlastné „politické ihrisko“ a tým aj možnosť vymaniť sa z tútorstva sudetských Nemcov. Jeho prvoradou snahou bolo zjednotenie celej komunity pod politickou egidou jeho strany a zároveň jej podriadenie nacistickej ideológii. Asi najväčšou prekážkou Karmasinových snáh teda bolo promaďarské ctenie nemeckých obyvateľov spišského sídelného ostrova ako produktu historického vývoja i asimilačnej národnostnej politiky Uhorska,¹⁸ keďže tamojšia nemecká komunita bola maďarizáciou osobitne silne zasiahnutá. Počas obdobia

¹⁴ Spoločná Česko-Slovenská Digitálna parlamentná knižnica. Snem Slovenskej republiky 1 (1939 - 1945). Parlamentná tlač č. 167. Dostupné na internete: <<http://www.nrsr.sk/dl/>>

¹⁵ PODOLEC, O. Postavenie samosprávy na Slovensku v rokoch 1938 – 1945, s. 647-668

¹⁶ HOENSCH, J. K. Slovensko a Hitlerova východná politika. Hlinkova slovenská ľudová strana medzi autonómiou a separatizmom 1938 – 1939, s. 106n

¹⁷ Bundesarchiv Berlin, fond R70 Slowakei, k. 66

¹⁸ Auswärtiges Amt Berlin, Politisches Archiv, fond Gesandtschaft Pressburg, k. 38; prov.: SCHVARC, M. Nádeje a sklamania. Spišskí Nemci medzi autonómiou a 14. marcom, s. 303

autonómie Slovenska v rámci Druhej Česko-Slovenskej republiky sa teda politické zastúpenie nemeckej menšiny pod egidou Deutsche Partei (DP) tvorilo len postupne, pričom sa nestihlo celkom legislatívne ani inštitucionálne doformovať. Zaradením kandidátov na jedinú kandidátnu listinu štátnej strany – Hlinkovej slovenskej ľudovej strany – Strany slovenskej národnej jednoty, pri voľbách do novoutvoreného slovenského zákonodarného zboru - Snemu Slovenskej krajiny, získala nemecká menšina v tomto období aj parlamentné zastúpenie.¹⁹

Pôsobenie karpatonemeckých poslancov pritom bolo aj prostriedkom priamej kontroly nad slovenským zákonodarným zborom. Nemecký konzul Ernst von Druffel to v správe do Berlína komentoval nasledovne: „*Praktická hodnota dvoch mandátov a celého krajinského snemu nemôže byť príliš vysoká. Jednako ponúkajú možnosť dozvedieť sa o dianí v tejto inštitúcii. Absencia by nemala žiadny význam a znamenala by zbytočné zrieknutie sa možnosti ovplyvňovania.*“²⁰ Ďalšie osudy DP sa už rozvíjali v rámci nových špecifických podmienok, ktoré pre menšiny vytváral ústavný systém samostatného Slovenského štátu (resp. neskôr Slovenskej republiky), ktorý vznikol pod silným nemeckým tlakom 14. marca 1939.

Na základe zákona o politických stranách národnostných skupín z roku 1940²¹ sa mohla po registrácii ministerstvom vnútra plne legalizovať existencia DP ako jedinej politickej strany „*nemeckej národnej skupiny*“. Registráciu potvrdilo ministerstvo vnútra vyhláškou č. 48 zo 14. októbra 1940.²² Na úrovni najvyšších orgánov štátnej správy menovala DP svojich zástupcov do Štátnej rady, v oblasti miestnych orgánov verejnej správy zástupcov do župných výborov a správnych orgánov obcí. Do roku 1944 išlo o navrhovanie kandidátov na vládnych komisárov a členov jeho poradného zboru, ktorými boli nahradzované orgány obecnej samosprávy, kreované ešte za 1. ČSR. Po reforme obecného zriadenia na prelome rokov 1943/1944 získali strany nominačné právo na kandidátov na pozície starostu a členov obecnej rady. V národnostne zmiešaných obciach sa pomer štátnej, resp. národnostných strán určoval podľa údajov národnostného katastra. Pre nemeckú národnostnú menšinu, ktorá ťažila viac zo svojho privilegovaného postavenia ako zo svojej reálnej početnosti, znamenal zákon zrealizovanie jej neprimeraného zastúpenia v obecnej správe. Nemecké vyslanectvo v Bratislave interpretovalo vo svojich správach do Berlína reformu obecnej správy ako prostriedok „slovakizácie“ obcí.²³

Podmienkou registrácie bolo aj predloženie stanov strany. Prehnané mocenské ambície predstaviteľov menšiny sa však v tomto období nezhodovali s koncepciou nacistickej politiky. Prvá verzia Karmasinových stanov DP musela byť preto prepracovaná paradoxne kvôli nesúhlasu ríšskych kruhov, keďže obsahovala viaceré ustanovenia nezlučiteľné so suverenitou slovenského štátu a dohodami medzi ríšskoneemeckou a slovenskou vládou. Politickým cieľom nacistického vedenia totiž bolo udržiavanie obrazu vzorového štátu („Musterstaat“) pod ochranou Nemecka, ktorý navonok javil všetky znaky štátnej suverenity. Predstavitelia DP ani ich nemeckí protektori však nemali veľký záujem na presnom právnom zakotvení postavenia svojej menšinovej komunity.²⁴ Viac im vyhovoval stav, keď mohli na slovenskú vládu vyvíjať nátlak, vyplývajúci so submisívneho postavenia Slovenska voči „ochrannej veľmoci“ a stanovovať „ad hoc“ rôzne požiadavky. Legislatívne zakotvenie vzťahov, t.j. stanovenie hraníc vplyvu, by ich teda skôr obmedzovalo a v praxi by slúžilo viac na ochranu suverenity Slovenskej republiky.

DP bola podľa vzoru nacistickej NSDAP od začiatku budovaná na dôsledne vodcovskom princípe, na rozdiel od HSL'S, ktorá sa k tomuto modelu prepracovávala (prinajmenšom v legislatívnej podobe) len postupne. F. Karmasin bol doživotne zvoleným predsedom (vodcom národnej skupiny) s právom menovať svojho nástupcu a v rámci strany disponoval absolútnymi právomocami. Fakticky podliehal len orgánu iného štátu - Ústrední nemeckých menšín (Volksdeutsche Mittelstelle - VoMi).²⁵

¹⁹ PODOLEC, O. Genéza a úlohy Snemu Slovenskej krajiny v rokoch 1938-1939, s. 85-95

²⁰ SCHVARC, M. - SCHRIFFL, D. (eds.). „Tretia ríša“ a vznik Slovenského štátu, s. 139-141

²¹ Zákon č. 121/1940 Sl. z.

²² SCHVARC, M. Organizačná štruktúra Deutsche Partei 1938-1945, s. 101-118

²³ PODOLEC, O. Postavenie samosprávy na Slovensku v rokoch 1938 – 1945, s. 663

²⁴ KLIMKO, J. Tretia ríša a ľudácky režim na Slovensku, s. 134; porovnaj: SCHVARC, M. Vývoj a zmeny organizačnej štruktúry Deutsche Partei.

²⁵ SCHVARC, M. Organizačná štruktúra Deutsche Partei 1938-1945, s. 101-118

V rámci DP sa organizovala aj celá sieť pridružených polovojenských organizácií. Obdobou Hlinkovej gardy a mládežníckej organizácie Hlinkova mládež bola polovojenská organizácia Freiwillige Schutzstaffel (FS) a jej dorast – Deutsche Jugend (DJ). V júli 1944, najmä v súvislosti s partizánskymi akciami proti nemeckým civilistom sa vedenie DP rozhodlo založiť organizáciu na báze domobrany – Heimatschutz, ktorá sa začala reálne formovať v septembri, až po vypuknutí Slovenského národného povstania. Z množstva stavovských, kultúrno-osvetových, či športových organizácií boli najvýznamnejšie Arbeitsfront der Volksdeutschen (robotnícka odborová organizácia) a Zentral Verband der deutschen Genossenschaften in der Slowakei (Ústredný zväz nemeckých družstiev).²⁶ K pôsobeniu politickej strany v tomto období patrila aj stranícka tlač – v prípade DP to bol denník Grenzbote a týždenník Deutsche Stimmen.

Nad rámec všeobecného právneho postavenia menšín išlo aj vytvorenie funkcie štátneho tajomníka, pre záležitosti nemeckej menšiny, nariadením vlády z 12. októbra 1938.²⁷ Vodca nemeckej menšiny F. Karmasin sa tak stal aj súčasťou štruktúr výkonnej moci.

Vedenie DP sa vo viacerých oblastiach snažilo o dosiahnutie exteritoriálneho postavenia svojich členov, no narážalo pritom na zásadný odpor slovenskej vlády. Jediným „výdobytkom“ v tomto smere bolo umožnenie rukovania Karpatských Nemcov ako slovenských občanov do nemeckých ozbrojených síl. Za týmto účelom boli vytvorené špeciálne jednotky Einsatzgruppen (ET), ktoré sa postupne stali súčasťou SS. Aspoň čiastočne si tak kompenzovali sklamanie s nesplnených ambícií byť priamou súčasťou Nemeckej ríše a získať podobne ako v Protektoráte ríšske občianstvo.²⁸

Slovenská politická reprezentácia sa naopak snažila klásť odpor voči nemeckým požiadavkám a poskytnúť nadštandardné podmienky len po nevyhnutnú mieru, vyplývajúcu z politickej reality. Jasné legislatívne vymedzenie pravidiel postavenia národnostných menšín v štáte považovala za posilnenie slovenskej suverenity.

Na postavení maďarskej národnostnej menšiny na Slovensku po roku 1938 sa podpísali dva kľúčové faktory: vzťahy medzi dvoma susednými štátmi a správanie sa maďarskej štátnej správy k tamojšej slovenskej menšine (predovšetkým vzhľadom na princíp reciprocity, zakotvený v slovenskej ústave). Hoci išlo formálne o spojenecké štáty, slovensko – maďarské medzištátne vzťahy boli obdobím rokov 1938-1945 charakterizované trvajúcimi latentnými konfliktmi.

Oficiálnym predstaviteľom maďarskej národnostnej menšiny, ktorej podiel na obyvateľstve Slovenska sa po Viedenskej arbitráži výrazne zmenšil, bol poslanec Snemu Slovenskej republiky János Esterházy. Zastupoval približne 67 000 obyvateľov v úlohe predsedu Zjednotenej maďarskej strany, s ktorou sa počítalo ako so súčasťou autoritatívneho politického systému zakotveného Ústave Slovenskej republiky z roku 1939. Jeho zaradenie na jednotnú kandidátnu listinu bolo chápané ako ústretové gesto v súvislosti s proklamovaným princípom reciprocity, slovenská strana totiž očakávala, že podobne bude postupovať aj maďarský štát v otázke parlamentného zastúpenia niekoľkonásobne väčšej slovenskej menšiny.²⁹

Princíp reciprocity bol pre slovenskú stranu jediným efektívnym prostriedkom ako držať na uzde maďarské štátne orgány, ktoré najmä na okupovaných územiach, pomocou rôznych prostriedkov perzekúcie prenasledovali príslušníkov slovenskej národnostnej menšiny. Esterházy teda stál na čele komunity, ktorá sa ocitla v úlohe rukojemníkov, pričom existovala reálne hrozba, že konfrontácia sa bude naďalej stupňovať.³⁰ V praxi bol princíp reciprocity uplatňovaný tak, že po každej oficiálnej žiadosti predstaviteľov slovenskej menšiny, bola slovenskému (do marca 1939 ešte česko-slovenskému) vyslanectvu v Budapešti adresovaná úloha, aby zistilo, ako sa požadované právo uplatňuje z hľadiska Slovákov v Maďarsku.³¹ Kvôli neochote budapeštianskej vlády stroškotal aj pokus o recipročné vytvorenie úradov národnostných štátnych tajomníkov (analogicky ku Karmasinovmu úradu štátneho tajomníka), pričom v rámci slovenskej vlády sa ním mal stať práve

²⁶ LIPTÁK, Ľ. Politické strany na Slovensku 1860-1989, s. 233

²⁷ SCHVARC, M. Organizačná štruktúra Deutsche Partei 1938-1945, s. 101-118

²⁸ Štátny archív Bratislava, fond Župný úrad Bratislava III. - Prezídium, kr. 54; pozri tiež: Slovenský národný archív (ďalej SNA), fond „S“, 428-4; SNA, fond Ministerstvo vnútra (ďalej MV), kr. 706; SNA, fond Národný súd (ďalej NS), Tnľud 31/45; SNA, NS, Tnľud 46/45

²⁹ SNA, fond Snem slovenskej republiky (ďalej SSR), k. 16

³⁰ SNA, SSR, k. 6

³¹ Archiv Ministerstva zahraničných vecí Praha, fond Politické správy, k. 255

Esterházy. Ako prípady keď princíp reciprocity z hľadiska slovenskej vlády pôsobil efektívne možno uviesť napríklad podmienenie možnosti existencie maďarského kultúrneho spolku SZEMKE povolením Spolku sv. Vojtecha v Maďarsku, ktoré nakoniec na príslušných miestach v Budapešti vybavoval osobne Esterházy³² alebo analogický postup v súvislosti s registráciou Maďarskej strany na Slovensku a Strany slovenskej národnej jednoty v Maďarsku.³³

Rusínom sa počas existencie Slovenskej republiky (1939 – 1945) nepodarilo dosiahnuť ani len povolenie registrácie vlastnej politickej strany. Ich politické zastúpenie preto zostalo až do zániku štátu v stave akéhosi provizória, keď dvaja predstavitelia tejto národnostnej menšiny boli poslancami snemu.³⁴ Tieto poslanecké mandáty pochádzali ešte z doby, keď politické zastúpenie národnostných menšín ešte nebolo právne konštituované. Chýbajúcu legislatívu nahradilo kooptovanie zástupcov národností na stranícku kandidátnu listinu HSL'S. Neexistencia rusínskej národnostnej strany problematizovala aj mechanizmus kreovania nových správnych orgánov obcí na jar 1944, ktorý bol po reforme obecného zriadenia založený na delegovaní zástupcov legálnych politických strán.³⁵

Vytvoreniu politickej reprezentácie Rusínov, ktorá mohla byť v rámci politického systému Slovenskej republiky inštitucionalizovaná v národnostnej strane, bránili objektívne ťažkosti vo vnútri národnostnej komunity ako aj slovakizačné ambície niektorých predstaviteľov štátnej správy.

Kľúčovým problémom v rámci rusínskej komunity, ktorého prejavy možno pozorovať dodnes, bola jej heterogennosť, ktorá sa prejavovala národnostnej, náboženskej i politickej rovine. Z hľadiska problematiky etnickej sebaidentifikácie prebiehal počas sledovaného obdobia zápas viacerých skupín, pričom nedošlo ani k vyjasneniu základných pojmov – názvu komunity a jazyka.

Najpočetnejšia bola skupina považujúca sa za Rusov (Rusínov) a hovoriaca ruským (rusínskym) jazykom. Prechodne sa aktivizovala aj proukrajinská skupina, ktorej aktivity vyhovovali najmä nemeckým geopolitickým plánom v súvislosti s účelovou podporou ukrajinského nacionalizmu. Určitá časť tendovala aj veľkourohorským snahám zjednotenia rusínskeho národa pod ochranou svätoštefanskej koruny. Zjednotiť jednotlivé skupiny sa predstaviteľom komunity nikdy celkom nepodarilo. S legislatívnym „uchopením“ tejto národnostnej menšiny, resp. obyvateľstva obývajúceho územie Podkarpatskej Rusi mali problém aj legislatívci medzivojnovej ČSR. Problém s identifikáciou miestneho jazyka napokon vyriešili pojmom „domáci jazyk“...³⁶

Zo strany slovenských štátnych orgánov panovala voči rusínskej komunite značná nedôvera. Boli zväčša považovaní za prvok maďarónstva, t.j. za predĺženú ruku politiky Maďarska na Slovensku a neskôr aj za prívržencov komunizmu. Splnenie požiadaviek rusínskych memoránd z mája a septembra 1938, t.j. vymedzenie etnického územia Rusínov pripojením veľkého počtu východoslovenských obcí k Podkarpatskej Rusi, by znamenalo podporu ďalšej maďarskej agresii po anektovaní podkarpatsko-ruského územia. Maďarská strana už totiž vystupovala v pozícii ochrancu práv Rusínov a v ich mene sa dožadovala ďalších území na východnom Slovensku. Spochybnenie „administratívnej“ slovensko – rusínskej hranice bolo pritom aj jedným z jej hlavných argumentom pri rozpútaní Malej vojny v marci 1939.³⁷

Nedôvera vláducej garnitúry mala aj politické korene. HSL'S sa ani v minulosti nepodarilo výraznejšie uchýtiť u rusínskeho obyvateľstva. Počas dvadsaťročia 1.ČSR získavali v rusínskom prostredí hlasy najmä miestne pobočky celoštátne pôsobiacich politických strán.³⁸ Vykonávateľmi slovakizačných snáh štátnej správy Slovenskej republiky boli najmä najvyšší úradníci Šarišsko-zemplínskej župy, keďže rusínske obyvateľstvo spadalo do jej územnej pôsobnosti. Župan Štefan Hašík bol dôsledným presadzovateľom koncepcie poslovenčenia, pričom na túto politiku do istej miery nadviazal aj jeho nástupca Andrej Dudáš. V praxi sa jej uplatňovanie prejavovalo najmä

³² SNA, SSR, k. 19

³³ SNA, SSR, k.16, 26, 29; pozri tiež: LIPTÁK, L. Politické strany na Slovensku 1860 - 1989, s. 248

³⁴ K postaveniu rusínskej menšiny v Slovenskej republike 1939 – 1945 tiež pozri: KONEČNÝ, S. Rusínska otázka v období prvej Slovenskej republiky, s. 174-180

³⁵ PODOLEC, O. Postavenie samosprávy na Slovensku v rokoch 1938 – 1945, s. 661

³⁶ PEKÁR, P.: Ethnic Minorities in Slovakia in the years 1918 – 1945. Prešov: UNIVERSUM-EU 2011, s. 54-121

³⁷ DEÁK, L. Agresia Maďarska proti Slovensku v marci 1939, s. 19; POTEMLA, M. Sobranecký kraj za maďarskej okupácie v rokoch 1939 – 1944, s. 80

³⁸ LIPTÁK, L. Politické strany na Slovensku 1860 -1989, s. 204

v oblasti školstva, či prístupu ku spolkovým a kultúrnym aktivitám komunity a gréckokatolíckej cirkvi.³⁹

Osoby českej národnosti neboli novou štátnou mocou považované za autochtónnu národnosť menšinu, ale za pozostatok zamestnávateľskej politiky bývalého československého štátu. Ich prítomnosť bola teda chápaná ako problém v oblasti zamestnanosti, ktorý bol riešený prostredníctvom ich núteného odchodu zo Slovenska.⁴⁰

Postavenie Židov nebolo ponímané v rovine práv národnostnej menšiny, ale ich prítomnosť na území štátu bola vládnucim režimom vnímaná ako „problém“, ktorý bolo potrebné „riešiť“. Ich perzekúcia na rasovom a náboženskom princípe sa stala oficiálnou súčasťou štátnej politiky, pričom ju zakotvovala osobitná legislatíva – rasové zákonodarstvo. Postupne zakotvilo až tri definície skupiny obyvateľov, ktoré boli vyčlenené zo všeobecnej ústavnoprávnej ochrany menšín – vládne nariadenie č. 63/1939 Sl. z., tzv. Židovský kódex (nariadenie č. 198/1941 Sl. z.) a ústavný zákon č. 68/1942 Sl. z. Ako rozlišovacie kritérium spočiatku prevládalo náboženské kritérium, neskôr podľa vzoru norimberských zákonov viac prevládalo „rasové“ hľadisko. Tragickým vyvrcholením perzekúcie bolo násilné vyvezenie príslušníkov židovskej menšiny mimo hraníc štátu (spojené s pozbavením štátneho občianstva a majetku), kde boli vystavení masovému systematickému vyvražďovaniu.⁴¹

Čiastočne boli z ústavnoprávnej ochrany vyčlenení aj Rómovia. Legislatíva Slovenskej republiky z rokov 1939 – 1945 tým čiastočne nadviazala na zákon č. 117/1927 o potulných Cigánoch zo 14. júla 1927. Ten ich identifikoval viac na základe spôsobu života ako na etnickom princípe. Mali pod neho spadať Cigáni (ale len tí, čo „z miesta na miesto sa túlajúci“) ale aj „iní túláci práce, ktorí žijú po cigánsky“. Československý štát ich vyčlenil do osobitného právneho režimu (spojeného s určitými obmedzeniami - napr. v oblasti nosenia zbraní...) a na základe súpisu ich vybavil osobitnými legitimáciami.

Neskorší samostatný slovenský štát túto prax prevzal a zintenzívnil, pričom začal pripravovať aj nový zákon, ktorý mal nahradiť právnu úpravu z roku 1927. Napokon zostala táto problematika regulovaná väčšinou normami nižšej právnej sily – väčšinou vyhláškami ministerstva vnútra, resp. župných úradov. Najvýraznejší diskriminačný ráz mali opatrenia v oblasti pracovnej povinnosti - pracovné tábory (napr. nariadenie s mocou zákona č. 130/1940 Sl. z.) alebo zaradenie do osobitných zborov v rámci brannej povinnosti.⁴²

Menšinovú politiku povojnového Československu ovplyvnili najmä predvojnové udalosti, pričom dve najpočetnejšie menšiny boli považované za prostriedok vtedajšej agresie voči integrite štátu. Legislatívna úprava ani politická prax sa tak nevrátila k štandardom medzivojnovej ČSR.

Použitá literatúra:

BYSTRICKÝ, V.: Od autonómie k vzniku Slovenského štátu. Bratislava: Prodama, 2008, s. 163-183. ISBN 678-80-969782-5-0.

BYSTRICKÝ, V.: Vyst'ahovanie českých štátnych zamestnancov zo Slovenska v rokoch 1938 – 1939. In: Historický časopis 45, 4, 1997, s. 596-611.

DEÁK, L.: Agresia Maďarska proti Slovensku v marci 1939. In: DEÁK, L. (ed.): Malá vojna (Vojenský konflikt medzi Maďarskom a Slovenskom v marci 1939). Bratislava: vydavateľstvo neuvedené, 1993, s. 19. ISBN 80-88750-02-4.

GEBHART, J. - KUKLÍK, J.: Druhá republika 1938 – 1939. Svár demokracie a totality v politickém, spoločenském a kultúrnm životě. Praha – Litomyšl: Paseka, 2004, s. 36-122. ISBN 80-7185-626-6.

³⁹ KONEČNÝ, S. Rusínska a ukrajinská menšina po vzniku prvej Slovenskej republiky, s. 294

⁴⁰ V období od Mnichova do 30. 6. 1939 muselo Slovensko nútene opustiť necelých 18 000 štátnych zamestnancov českej národnosti, čo spolu s rodinnými príslušníkmi znamenalo asi 50 000 osôb. Bližšie pozri: BYSTRICKÝ, V. Vyst'ahovanie českých štátnych zamestnancov zo Slovenska v rokoch 1938 – 1939, s. 596-611

⁴¹ Táto problematika presahuje rámec tejto štúdie. Z prác venovaných problematike holokaustu na Slovensku pozri najmä: KAMENEC, I. Po stopách tragédie; NIŽŇANSKÝ, E. – KAMENEC, I. (eds.), Holokaust na Slovensku 2. Prezident, vláda, Snem SR a Štátna rada o židovskej otázke (1939 – 1945)

⁴² K perzekúcii Rómov v rokoch 1939 – 1945 pozri: NEČAS, C. Nad osudom českých a slovenských Cikánů v letech 1939 – 1945; JANAS, K. Perzekúcie Rómov v Slovenskej republike (1939-1945).

- HOENSCH, J. K.: Slovensko a Hitlerova východná politika. Hlinkova slovenská ľudová strana medzi autonómiou a separatizmom 1938 – 1939. Bratislava: VEDA, 2001, s. 106. ISBN 80-224-0693-7.
- JANAS, K.: Perzekúcie Rómov v Slovenskej republike (1939-1945). Bratislava: Ústav pamäti národa, 2010. ISBN 978-80-89335-30-5.
- KAMENEC, I.: Po stopách tragédie. Bratislava 1991. ISBN 80-7115-015-0.
- KLIMKO, J.: Tretia ríša a ľudácky režim na Slovensku. Bratislava: Obzor, 1986, s. 134. ISBN 65-044-86.
- KONEČNÝ, S.: Rusínska a ukrajinská menšina po vzniku prvej Slovenskej republiky. In: ŠMIGEL, M. – MIČKO, P. (eds.): Slovenská republika 1939 – 1945 očami mladých historikov IV. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela Banská Bystrica, 2005, s. 286n. ISBN 80-8083-147-5
- KONEČNÝ, S.: Rusínska otázka v období prvej Slovenskej republiky. In: BOBÁK, J. (ed.): Slovenská republika (1939 – 1945). Bratislava – Martin: Matica Slovenská, 2000, s. 174-180. ISBN 80-7090-576-X.
- KUKLÍK, J. – NĚMEČEK, J.: Od národného štátu ke štátu národností? Národnostní statut a snahy o řešení menšinové otázky v Československu v roce 1938. Praha: Karolinum, 2013. ISBN 978-80-246-2377-1.
- LIPTÁK, Lubomír (ed.): Politické strany na Slovensku 1860-1989. Bratislava: Archa, 1992, s. 204-210. ISBN 80-7115-029-4.
- NEČAS, C.: Nad osudem českých a slovenských Cikánů v letech 1939 – 1945. Brno: Univerzita J.E. Purkyně v Brně, 1981.
- NIŽNANSKÝ, E. – KAMENEC, I. (eds.): Holokaust na Slovensku 2. Prezident, vláda, Snem SR a Štátna rada o židovskej otázke (1939 – 1945). Dokumenty. Bratislava: Nadácia Milana Šimečku - Židovská náboženská obec, 2003. ISBN 80-968662-2-2.
- PEKÁR, P.: Ethnic Minorities in Slovakia in the years 1918 – 1945. Prešov: UNIVERSUM-EU 2011, s. 54-121. ISBN: 978-80-555-0442-1.
- PEKÁR, M.: Rusínska otázka na Slovensku v rokoch 1939 – 1945 a alternatívy jej riešenia. In: ŠMIGEL, M. – MIČKO, P. (eds.): Slovenská republika 1939 – 1945 očami mladých historikov IV. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela Banská Bystrica, 2005, s. 294. ISBN 80-8083-147-5.
- PODOLEC, O.: Genéza a úlohy Snemu Slovenskej krajiny v rokoch 1938-1939. In: CSÉFALVAY, F. – PÚČIK, M. (eds.): Slovensko a druhá svetová vojna. Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie v Bratislave 29.-31. mája 2000 organizovanej Vojenským historickým ústavom a Historickým ústavom SAV. Bratislava: Ministerstvo obrany SR, 2000, s. 85-95. ISBN neuvedené.
- PODOLEC, Ondrej. Postavenie samosprávy na Slovensku v rokoch 1938-1945. In: Historický časopis, 51, 4, 2003, s. 647-668.
- POTEMRA, M.: Sobranecký kraj za maďarskej okupácie v rokoch 1939 – 1944. In: DEÁK, L. (ed.): Malá vojna (Vojenský konflikt medzi Maďarskom a Slovenskom v marci 1939). Bratislava: vydavateľstvo neuvedené, 1993, s. 80. ISBN 80-88750-02-4.
- SCHVARC, M.: Organizačná štruktúra Deutsche Partei 1938-1945. In: ŠMIGEL, M. – MIČKO, P. (eds.): Slovenská republika 1939 - 1945 očami mladých historikov IV. Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie Banská Bystrica 14. - 15. apríla 2005. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela Banská Bystrica, 2005, s. 101-118. ISBN 80-8083-147-5.
- SCHVARC, M. - SCHRIFFL, D. (eds.): „Tretia ríša“ a vznik Slovenského štátu. Dokumenty II. Bratislava: Ústav pamäti národa 2010, dok. č. 20, s. 139-141. ISBN 978-80-89335-38-1.

Kontaktné údaje:

Mgr. et Mgr. Ondrej Podolec, PhD.
Ondrej.Podolec@flaw.uniba.sk
Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta
Šafárikovo nám. č. 6
P.O.BOX 313
810 00 Bratislava
Slovenská republika

TLAČOVÁ POLITIKA V ROKOCH MERUÔSMICH¹

Michal Považan

Právnická fakulta, Univerzita Komenského v Bratislave

Abstrakt: Článok sa zaoberá spojitosťou viacerých javov: hranicami slobody slova, cenzúrou a extrémizmom. Tieto pojmy demonštruje na období rokov 1848 až 1849 v Uhorsku, kedy dochádzalo k zásadným zmenám uhorskej tlačovej politiky a uvoľneniu cenzúry. V tejto súvislosti bolo redefinované zo strany štátu to, čo bolo považované za extrémne a teda pre štát či jeho spoločnosť nebezpečné. Článok ukazuje premeny v chápaní podstaty extrémizmu v historickom vývoji.

Kľúčové slová: Uhorsko, tlačová politika, cenzúra, sloboda slova, extrémizmus

Abstract: The article deals with by the connection of several phenomena: the boundaries of freedom of speech, censorship and extremism. These concepts are demonstrated for the period 1848 to 1849 in Kingdom of Hungary, where there was a fundamental change of the Hungarian press policies and relaxation of censorship. In this context, it was redefined by the state what was considered extreme and therefore dangerous for the state or its society. The article shows the transformation in the understanding of the nature of extremism in the historical development.

Key words: Kingdom of Hungary, press policies, censorship, freedom of speech, extremism

Tlačová politika, sloboda slova a cenzúra spolu úzko súvisia. Pod tlačovou politikou chápeme celkovú vládnu politiku voči médiám a šíreniu informácií, ktorá v sebe zahŕňa garancie slobody slova resp. cenzúry. Obvykle sú prítomné obidve zložky.

Sloboda slova a cenzúra sú úzko spojené s ďalším pojmom: bojom s extrémizmom. Dnes sa extrémizmus definuje ako neštandardné správanie, prípadne [ideológia](#), ktoré sa významným spôsobom odlišujú od všeobecne akceptovaných a zaužívaných stanov. Extrémizmus nemusí automaticky znamenať kriminálne konanie, často mu však je pripisované popieranie či porušovanie [etických](#), [právnych](#) alebo iných významných spoločenských štandardov. Extrémizmus býva často spájaný s [rasovou](#), [národnostnou](#), prípadne [náboženskou](#) neznášanlivosťou.

Ako vidíme definícia extrémizmu je veľmi široká a z historickej perspektívy umožňovala za extrémistické považovať aj myšlienky a hnutia, ktoré sa v neskoršom období plne etablovali ako relevantné mainstreamové smerovanie. Príkladom môže byť abolicionistické hnutie v Spojených štátoch 19. storočia, ktoré v podstate vyzývalo aj na protiprávnu činnosť v podobe pomoci ušľachtilým otrokom. Dnes by sa taká pomoc zrejme považovala za ušľachtilý čin.

Pri definovaní toho, čo je z historickej perspektívy extrémistické je potrebné si uvedomovať, čo sa v danom období považovalo za záujem štátu či spoločnosti, čo boli hodnoty, ktoré vtedajšia vládna moc akcentovala ako základ štátne fungovania.

V predkladanom článku sa budeme zaoberať tlačovým právom v rokoch 1848 až 1849, teda v rokoch maďarskej revolúcie, ktorá sa považuje za liberálnu revolúciu-

I.

Téma tlačové práva nie je v slovenskej historiografii a už vôbec nie právnej histórii plne spracovaná. Problematike sa venovalo iba niekoľko autorov, ktorí zákonite nemohli spracovať tému v plnosti a preto ako celok tlačová politika stále čaká na svoje spracovanie.

Autori venovali svoju pozornosť hlavne výskumu cenzúry. Významným priekopníkom v tejto oblasti bol Daniel Rapant², ktorý zameraný svoju prácu hlavne na jozefínsku cenzúru. Ďalšími autormi, ktorí sa už po druhej svetovej vojne zaoberali tlačovou politikou boli Ľuboš Šefčák³ a Leonard Bianchi⁴.

¹ Táto práca bola podporená grantom VEGA 1-0283-14.

² Napr: RAPANT, D.: O cenzúre novín za Jozefa II. In Prúdy. VIII, 1924, č. 5-6; Rapant, D.: Slovenské povstanie roku 1848-1849. I. 1. -IV, Bratislava-Martin, 1937 - 1963

³ ŠEFČÁK, Ľ.: Počiatky vzťahu štátu k tlači. In Otázky žurnalistiky, 1966

Obidvaja sa zamerali viac na právne uchopenie problematiky, ale ich výskum ostal limitovaným. Významný prínos predstavuje práca Jána Mišianikas, ktorý sa zaoberal hlavne knižnou cenzúrou do roku 1848 a v mnohom nadviazal na Daniela Rapanta. Širšie sa problematike tlačovej politiky venoval Eduard Chmelár⁶, a to najmä obdobie medzi rokmi 1848 až 1918.

II.

Snaha štátu o ovplyvňovaní toku informácií je stará zrejme ako štát sám. Každopádne v európskom kontexte môžeme ako významný stanoviť rok 1479, keď pápež Sixtus IV. Odporučil vykonávať dozor tlačiarňami a ich publikáciami⁷. Tento rok môžeme považovať za začiatok štátom organizovanej kontroly tlače. Už teda nešlo len o zásahy voči individuálnym publikáciám. Išlo o systematický predbežný dohľad nad tým, čo bude vydávané.

Tu je dôležité rozlíšiť dva základné typy dohľadu nad tlačou – cenzúrou:

1. Následná cenzúra – obvykle realizovaná pred vynájdéním kníhtlače a týkajúca sa zabavenia konkrétnych publikácií a
2. Predbežná cenzúra – postavená na systéme povinných výtlakov, ktoré pred samotným uvedením na trh boli preštudované a prípadne rozhodnuté o ich úpravách či o úplnom zákaze.

V moderných obdobiach silného štátu s agilným štátnym aparátom sa skôr realizovala predbežná cenzúra a následnú cenzúru možno chápať ako zlyhanie tohto systematického prístupu.

Postupne od konca 15. storočia sa predbežná kontrola presadila naprieč Európou. Podobne ako v iných krajinách bola prijatá aj v Uhorsku.

V prvých obdobiach zavedenia cenzúry v Uhorsku išlo o decentralizovanú politiku, ktorú vykonávali rôzne orgány. Jej centralizácia a zefektívnenie prebehla za vlády Márie Terézie v polovici 18. storočia. Hlavným cieľom cenzúry v tomto období zabezpečenie „pravdivosti“ publikácií a ich náboženskej nezávadnosti. Tieto pojmy však boli veľmi široké a boli často zneužívané⁸.

Po uvoľnení cenzúry za Jozefa II bol 6. augusta 1790 vydaný Leopoldom II. nový cenzúrny poriadok, ktorý zavádzal prísnu cenzúru. Prísna cenzúrna politika zo strany panovníka bola podporená aj uhorskými stavmi na sneme konanom v rokoch 1790 až 1791. Smer, ktorý získala táto politika koncom 18. storočia bol umocnený v prvej polovici 19. storočia za vlády Františka I. a Ferdinanda V.

V septembri 1810 bol vydaný nový cenzúrny predpis, ktorý bol účinný až do roku 1848 – *Vorschrift für die Leitung des Censors-Wesens und für das Benehmen der Censoren*. Išlo o veľmi prísny dozor nad tlačou a to nielen nad knižnou, ale aj nad periodickou. Základnou črtou dohľadu nad periodickou politickou tlačou bol monopol vládnych novin *Wiener Diarium* nad obsahom a interpretáciou politických správ. Ostatné publikácie mohli iba preberať obsah *Wiener Diarium*. O istej nespokojnosti uhorských stavov s touto politikou dvora bola snaha vydávať snemové noviny a nákup vlastných tlačiarenských strojov zo strany snemu a ich zhabanie cenzorskými orgánmi. Nakoniec v istých obdobiach boli vydávané aj snemové noviny aj iné politické noviny. Pravda, cenzorské zásahy boli veľmi silné a viacerí novinári či vydavatelia skončili v žalári.

Neuspokojivá cenzúrna politika vyvolala aj silnú nevôľu snemu, keď väčšina dolnej tabule snemu v roku 1840 navrhla prijať účelné opatrenia a zaviesť slobodu tlače⁹.

Pod vplyvom tohto vývoja došlo k určitému zmierneniu cenzorskej praxe a viaceré periodiká získali povolenie na vydávanie¹⁰. Medzi takéto periodiká patrili aj Štúrove Slovenské národné noviny, ktoré

⁴ BIANCHI, L. – kol.: *Dejiny štátu a práva na území Československa v období kapitalizmu I*. Bratislava: SAV, 1971

⁵ MIŠIANIK, J.: *Pohľady do staršej slovenskej literatúry*. Bratislava: VEDA, 1974

⁶ CHMELÁR, E.: *Uhorská tlačová politika (so zreteľom na slovenské novinárstvo)*. Nitra: Filozofická fakulta Univerzity Konštantína Filozofa, 1998, 138 s.

⁷ ŠEFČÁK, L.: *Počiatky vzťahu štátu k tlači*. In *Otázky žurnalistiky*, 1966, s. 115

⁸ CHMELÁR, E.: *Uhorská tlačová politika (so zreteľom na slovenské novinárstvo)*. Nitra: Filozofická fakulta Univerzity Konštantína Filozofa, 1998, s. 33

⁹ KENEDI, G.: *A magyar sajtó jog ugy amint életben van*. Budapest, 1903, s. 43. Citované podľa CHMELÁR, E.: *Uhorská tlačová politika (so zreteľom na slovenské novinárstvo)*. Nitra: Filozofická fakulta Univerzity Konštantína Filozofa, 1998, s. 67

počas svojej existencie sa slobode tlače venovali výrazne a to hlavne publikovaním článkov ohľadne situácie v iných krajinách v danej problematike a postupujúcej liberalizácii pomerov naprieč Európou.

III.

Veľké očakávania týkajúce sa liberalizácie tlačového práva boli vkladané do zasadnutia uhorského krajinárskeho snemu, ktoré sa začalo 7. novembra 1848 v Bratislave. Už na začiatku jeho rokovania prišiel poslanec Bartolomej Szemere s vlastným návrhom tlačového zákona. Tento však ostal nasledujúce mesiace bez povšimnutia snemu a nedostal sa na rokovania.

Situácia v sneme sa postupne menila vplyvom revolučných udalostí, ktoré sa čoraz viac blížili Bratislave. Aj pod vplyvom tohto vývoja, snemová dolná tabuľa pod vedením Ľudovíta Kossutha sformulovala svoje požiadavky voči panovníkovi. Sloboda tlače však medzi nimi nebola. Na to reagovali študenti práva petíciou požadujúcou jej pripojenie k požiadavkám dolnej tabule. Ich petícia bola pridelená petičnému výboru, čím sa fakticky ignorovala¹¹.

Napriek ambivalentnému postojovi uhorského snemu, revolučné udalosti prinútili panovníka Ferdinanda V. vydať 14. marca 1848 dekrét rušiaci predbežnú cenzúru vo všetkých krajinách monarchie. Zároveň sa zaviazal, že v blízkej dobe bude vydaný nový tlačový zákon.¹²

Reagujúc na konanie panovníka Ľudovít Kossuth navrhol snemu prijať urýchlene Szemereho návrh tlačového zákona s cieľom udržať situáciu pod kontrolou.¹³

Snem sa stotožnil s Kossuthovým návrhom a vykonal opatrenia smerujúce k prijatiu tlačového návrhu. Návrh dolnej tabule sa nestretol s podporou v hornej tabuli. To už však revolučné udalosti v Pešti zásadne menili politickú situáciu. Revolucionári v Pešti si od dočasného predsedu miestodržiteľskej rady vymohli rozpustenie všetkých cenzorských orgánov v Uhorsku a zároveň vydanie dočasného predpisu upravujúceho tlačové právo obsahujúce oprávnenie periodickej i neperiodickej tlače vychádzať bez predbežnej cenzúry.

Revolučná situácia tlačila aj na snem, ktorí začal prerokúvať 21. marca 1848 návrh tlačového zákona Bartolomeja Szemereho.

Návrh bol postavený na koncepte návratu k pôvodnému stavu slobody tlače a vychádzal z tohto princípu. Samotný návrh sa delil na 4 časti: I. O priestupkoch tlače, II. Sudcovské konanie, III. O časopisoch, IV. O tlačiarňach a kníhkupectvách.

Paragraf 1 ustanovoval právo každého svoje myšlienky slobodne oznamovať a slobodne šíriť. V §2 bol definovaný pojem tlač. Tlač bola vymedzená ako "každé oznámenie, ktoré sa alebo slovom alebo obrazmi, tlačou, kameňotlačou a rezbárstvom uskutočňuje a ktorého uverejnenie sa či zdarma rozdávaním, či predávaním výtlačkov už začalo". Zákon teda ponechal akúsi časovú medzeru medzi zhotovením tlačoviny a jej distribúciou pre realizáciu cenzúry, ktorá už teda nebude predbežná, ale následná (taká výslovné zrušená nebola).

Oddiel I. sa zaoberal sankciami za zneužitie tlačového práva. Zákon zavádza trestnú zodpovednosť autorov, vydavateľov či tlačiarov za obsah tlače. Policajným orgánom bola zverená pôsobnosť dozoru nad výkonom tlačového práva. Osobitným tlačovým deliktom bolo nabádanie na porušenie územnej celistvosti Uhorska v §6. Samotný paragraf hovoril o priestorovej úplnej jednote krajiny, čo sa dalo vykladať aj široko proti federalizácii krajiny.

Zároveň bol zavedený kaskádový princíp zodpovednosti za tlačové delikty. Jeho podstatou bolo, že za článok je zodpovedný jeho autorov, ak ten nemôže byť určený, je ním vydavateľ. Ak ani to nie je možné, zodpovedným je tlačiar.

Paragraf 14 stanovoval, že uverejnenie znenia snemovej rozpravy v plnom znení napriek tomu, že jej obsah by bol na základe iných paragrafov tlačového zákona trestný, sa považovala za beztrestné.

Oddiel II. sa týkal súdneho procesu v prípade bránenia sa na súde proti zverejnenej informácii. Obvinený bol v zjavne nevýhodnej situácii keďže na rozdiel od navrhovateľa nemal právo predvolať

¹⁰ CHMELÁR, E.: Uhorská tlačová politika (so zreteľom na slovenské novinárstvo). Nitra: Filozofická fakulta Univerzity Konštantína Filozofa, 1998, s. 70

¹¹ Tamže, s. 72

¹² CHMELÁR, E.: Slováci a prvý uhorský tlačový zákon. In Otázky žurnalistiky, XXXVII, 1994, č. 2, s. 144

¹³ RAPANT, D.: O cenzúre novín za Jozefa II. In Prúdy. VIII, 1924, č. 5-6, s. 20

vlastných svedkov a teda jeho obranou bol samotný článok. Oddiel zavádzal povinnosť odsúdeného uverejniť rozsudok súdu na vlastné náklady.

Široko diskutovaným bol Oddiel III. Venujúci sa časopisom. Najmä §30 vyvolal vlnu nevôle keďže obsahoval kauciu splatnú pred začatím vydávania periodík (denníky 20000 zlatých, nedenníky 10000 zlatých). Takéto vysoké kaucie vyvolali dokonca nepokoje. Odpor bol taký silný, že zasiahol predseda vlády gróf Batthyány v prospech zmiernenia návrhu¹⁴. Navrhol zníženie kaucie na 10000 a 5000 zlatých a možnosť splatiť kauciu nehnuteľnosťou. Snem sa stotožnil s návrhom na zníženie kaucie, ale odmietol splatenie nehnuteľnosťou.

Paragraf 30 zároveň zrušil licenčný systém vydávania periodík a zaviedol deklaračný systém, teda ten, kto chcel periodikum vydávať mal povinnosť toto oznámiť úradom a splatiť kauciu. Prípadná pokuta za vydavateľskú činnosť sa neskôr sťahovala z tejto kaucie, pričom vydavateľ mal povinnosť rozdiel v kaucii doplatiť. Návrh ponechával v platnosti povinnosť odovzdávať povinný výtláčok miestnej vrchnosti.

Návrh zavádzal právo na odpoveď osoby, ktorá bola publikovaným článkom priamo dotknutá či oslovená. Takáto odpoveď mohla byť dvojnásobne dlhšia ako prvý článok. Ak bola viac ako dvojnásobne dlhšia, rozdiel sa považoval za inzerciu a bol splatný.

Oddiel IV sa týkal tlačiarň. Stanovoval kauciu za otvorenie tlačiarne a to vo výške 5000 zlatých. Tlačiar mal tiež povinnosť nahlasovať miesto tlačiarne a viesť si zapečatenú knihu s podrobnými údajmi o mieste, množstve, čase, zadávateľovi a obsahu vytlačených tlačovín.

V prípade neperiodickej tlače sa stanovovali dva povinné výtláčky. Jeden musel tlačiar odovzdať miestnej vrchnosti a druhý zaslať Národnému múzeu v Pešti.

Tlačový zákon bol schválený ako posledný marcový zákon pod číslom 18 z roku 1848 a platil až do roku 1914 s výnimkou bachovského obdobia, keď sa celé tlačové právo stalo súčasťou trestného práva.

Tlačový zákon nadobudol účinnosť 11. júna 1848. Už predtým však vláda vydala právny predpis, ktorý naznačoval, že v prechodnom období sa nebude tolerovať zneužívanie slobody tlače.

Samotné tlačové právo spolu so slobodou vierovyznania ostalo až do zániku monarchie jediných ľudským právom v Uhorsku, ktoré získalo komplexnú právnu úpravu a teda aj garanciu hoci pod dozorom.

Naviac v máji 1848 vznikli na základe nariadenia ministra vnútra porotné sudy, ktoré prejednávali tlačové veci. Členmi poroty boli 12 mužů, 1 sudca a jedenásti nesudcovia losovaní pred pojednávaním zo zoznamu mužů zapísaných do voličského zoznamu pre voľby do orgánov obcí¹⁵.

Ustanovenia tlačového zákona, najmä tie o kaucii sa stretli s vlnou kritiky. Osobitne zraniteľné sa stali hlavne nemaďarské národy, ktoré stratili možnosť odvolať sa na ústredné orgány vo Viedni.

Odpor k tlačovému zákonu je vyjadrený aj v mikulášskych Žiadostiach slovenského národa z 10. mája 1848/, kde sa požaduje sloboda tlače bez tlačového zákona, sloboda vydávania novín a časopisov bez kaucie.

Dôsledkom tlačového zákona bol okamžitý zánik Slovekých národných novín a neskorší zánik Lichardových Novín pre hospodárstvo, remeslo a domáci život.

Trestné procesy taktiež nedali na seba dlho čakať. Už na jeseň bol Štefan Marko Daxner obvinený na základe §9 zákona z buričstva, ktorého sa dopustil dňa 1. mája 1848 na zhromaždení v Rimavskej Sobotě.

IV.

Z uvedeného vyplýva, že v danom období došlo k výraznému posunu v tlačovom práve na našom území. Minimálne právna úprava prešla vývojom od všeobecnosti a neurčitosti k istej cizelizácii a presnejšiemu pomenovaniu hodnôt, ktoré mala chrániť.

Z ustanovení tlačového zákona jasne vidíme, že hodnotou bol poriadok. Nerušený výkon štátnej moci a jednota krajiny. Inými slovami hlavnou hodnotou, hodnou ochrany bol status quo dosiahnutý na jar 1848.

Dôraz sa presmeroval z ochrany mravov, morálky či katolíckeho náboženstva, ktorý stále dominoval v 18., ale aj v prvej polovici 19. storočia na ochranu politickej moci. Konanie nesúhlasiace so

¹⁴ Tamže, s. 35

¹⁵ MALÝ, K. - SIVÁK, F.: Dejiny štátu a práva v Československu do roku 1918. Bratislava: Obzor, 1992, s. 283

základnými ideami uhorského štátu sa dostávajú na okraj a sú vnímané ako extrémistické a ako také ohrozujúce jednotu a bezpečnosť štátu a teda nutne postihnutelné trestným právom. Kým v dávnejšej minulosti bolo extrémistickým konaním napr. vyznávanie inej formy kresťanstva ako katolicizmu, počas roku 1848 sa dôraz presúva na ochranu politiky vyjadrenej vtedajšími elitami. Tu už vidíme zárodky dnešného chápania extrémizmu ako niečoho čo odporuje hlavnému prúdu politiky a ohrozuje základy štátneho a sociálneho konsenzu.

Použitá literatúra:

- MALÝ, K. - SIVÁK, F.: Dejiny štátu a práva v Československu do roku 1918. Bratislava: Obzor, 1992
CHMELÁR, E.: Uhorská tlačová politika (so zreteľom na slovenské novinárstvo). Nitra: Filozofická fakulta Univerzity Konštantína Filozofa, 1998
CHMELÁR, E.: Slováci a prvý uhorský tlačový zákon. In Otázky žurnalistiky, XXXVII, 1994, č. 2
RAPANT, D.: O cenzúre novín za Jozefa II. In Prúdy. VIII, 1924, č. 5-6
Rapant, D.: Slovenské povstanie roku 1848-1849. I. 1. -IV, Bratislava-Martin, 1937 - 1963
ŠEFČÁK, L.: Počiatky vzťahu štátu k tlači. In Otázky žurnalistiky, 1966
BIANCHI, L. – kol.: Dejiny štátu a práva na území Československa v období kapitalizmu I. Bratislava: SAV, 1971
MIŠIANIK, J.: Pohľady do staršej slovenskej literatúry. Bratislava: VEDA, 1974
KENEDI, G.: A magyar sajtójog ugy amint életben van. Budapest, 1903

Kontaktné údaje:

Mgr. Michal Považan, PhD.
michal.povazan@flaw.uniba.sk
Právnická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave
Šafárikovo nám. 6
81101 Bratislava
SR

PREJAVY KORPORATIVIZMU V ÚSTAVNOM PRÁVE FRANKISTICKÉHO ŠPANIELSKA

Ján Puchovský

Univerzita Komenského, Právnická fakulta, Katedra právnych dejín a právnej komparatistiky

Abstrakt: Corporatism was typical ideology for several right-wing dictatorships in Europe in the 20th century, which is also close to some far-right extremist circles in the contemporary period. This contribution is focused on manifestations of corporatism in constitutional law of Francoist Spain - specifically within the regulation contained in the Fundamental Laws (*Leyes Fundamentales*) fulfilling the function of constitution of Spain during the Francoist dictatorship.

Abstrakt: Korporativizmus bol ideológiou typickou pre viaceré pravicové diktátorské režimy v Európe v 20. storočí, ktorá je blízka aj niektorým krajne pravicovým extrémistickým kruhom v súčasnom období. Tento príspevok je zameraný na prejavy korporativizmu v ústavnom práve frankistického Španielska – konkrétne v rámci právnej úpravy obsiahnutej v Základných zákonoch (*Leyes Fundamentales*), plniacich funkciu ústavy Španielska v období frankistickej diktatúry.

Kľúčové slová: corporatism, Spain, Francoist dictatorship, constitutional law

Kľúčové slová: korporativizmus, Španielsko, frankistická diktatúra, ústavné právo

1 ÚVOD

S termínom korporativizmus sa možno v rámci vedeckého skúmania právnych dejín najčastejšie stretnúť v historickom kontexte medzivojnového obdobia a doby druhej svetovej vojny, keď sa táto ideológia uplatňovala v organizácii štátu a spoločnosti v rámci viacerých pravicových diktatúr vtedajšej Európy. Ako ozvena z tejto historickej epochy sa objavil v minulom desaťročí pojem stavovský (teda korporatívny štát) v slovenských médiách v súvislosti s jednou krajne pravicovou politickou stranou, ktorá sa otvorene hlásila k tejto ideologickej koncepcii, čo bolo aj jedným z dôvodov pre jej rozpustenie rozsudkom Najvyššieho súdu Slovenskej republiky.¹ Idey korporativizmu v jeho krajne pravicovom variante teda nie sú len záležitosťou európskej histórie 20. storočia, ale majú aj svoju aktuálnu súčasnú dimenziu. Z tohto pohľadu považujem za užitočné priblížiť si fenomén korporativizmu na príklade štátu, v ktorom sa koncepcie tejto ideológie uplatňovali dlhé desaťročia od medzivojnového obdobia až do sedemdesiatych rokov 20. storočia. Takýmto štátom bolo (popri salazaristickom Portugalsku) Španielsko v dobe diktatúry generála Franca (1936/1939 – 1975). V mojom príspevku sa zameriam na prejavy korporativizmu v ústavnom práve frankistického Španielska – konkrétne v rámci právnej úpravy obsiahnutej v Základných zákonoch (*Leyes Fundamentales*), plniacich funkciu ústavy Španielska v období frankistickej diktatúry. Pri rozbere tejto problematiky v rámci môjho príspevku vychádzam primárne z originálneho španielskeho znenia jednotlivých ústavnoprávnych predpisov zaradených do spomínanej kategórie Základných zákonov ako aj zo španielskej vedeckej literatúry k tejto téme. Týmto konferenčným príspevkom by som chcel prispieť k skúmaniu jednej z ideologických koncepcií, ktoré rezonujú v krajne pravicových extrémistických kruhoch aj v našom storočí.

2 TEORETICKÉ A HISTORICKÉ VÝCHODISKÁ

Pojem korporativizmus je v politologickej a inej odbornej literatúre predmetom veľkého počtu definícií. Z etymologického hľadiska je odvodený od pojmu korporácia, označujúceho spoločné organizácie zamestnancov a zamestnávateľov toho istého odboru sprostredkujúce a reprezentujúce

¹ K tomu bližšie pozri článok: Prečo súd zakázal Kotlebovu Slovenskú pospolitost'? In *Teraz.sk*, 13. marca 2016 [cit. 27.9.2016]. Dostupné na internete: < <http://www.teraz.sk/slovensko/sud-zakazal-kotlebovu-slovensku-pospolitost/> >

záujmy v politickej sfére.² P. C. Schmitter v sedemdesiatych rokoch 20. storočia definoval korporativizmus ako „zastupiteľský systém, v ktorom sú jeho konštitutívne prvky organizované v rámci obmedzeného počtu jedinečných, povinných, nesúťaživých a hierarchicky riadených skupín, ktoré sú funkčne špecializované (od seba oddelené), štátom uznané alebo schválené (prípadne i vytvorené) a ktorým je zaručená autonómna monopolná reprezentácia v špecifických oblastiach.“³ V literatúre sa možno stretnúť tiež s chápaním korporativizmu ako „alternatívnej paradigmy k pluralizmu“ a s jeho vymedzením ako špecifickej formy sprostredkovania a uspokojovania záujmov, ktorá je založená na harmonizovaní záujmov korporáciami zamestnancov a zamestnávateľov združených podľa povolania a reprezentovaných svojimi delegátmi v parlamente.⁴ Korporativizmus v Európe 20. storočia mal predstavovať odmietnutie dvoch hlavných proti sebe stojacich politicko-hospodárskych ideových prúdov – liberalizmu a socializmu so snahou ponúknuť zároveň akúsi „tretiu cestu“.⁵ Po roku 1931, kedy pápež Pius XI. vydal encykliku *Quadragesimo anno*, sa idea stavovského systému stala tiež súčasťou sociálnej náuky Katolíckej cirkvi.⁶ To sa však zmenilo v druhej polovici 20. storočia, keď sa Katolícka cirkev v rámci náuky Druhého vatikánskeho koncilu (1962 – 1965) explicitne postavila na obranu práva zamestnancov združovať sa v odborových organizáciách ako o tom svedčí koncilový dokument *Gaudium et Spes*.⁷

Ideológia korporativizmu sa v medzivojnovom období v praxi viac či menej uplatnila vo viacerých európskych štátoch, a to v kombinácii s autoritatívnymi, prípadne priamo fašistickými režimami.⁸ Ako typické príklady možno uviesť Mussoliniho režim v Taliansku, dollfussovské Rakúsko, Salazarov Nový štát (*Estado Novo*) v Portugalsku a Francovu diktatúru v Španielsku. V posledných dvoch spomenutých štátoch pretrvali relikty korporativizmu až do demokratizácie v sedemdesiatych rokoch 20. storočia.

V tomto príspevku sa zameriame na prejavy korporativizmu v ústavnom práve frankistického Španielska. Frankistická diktatúra v Španielsku sa zrodila z povstania pravicových armádných síl proti ľavicovej vláde koalície Ľudový front, ktoré vo vtedajšej Španielskej republike vypuklo v júli 1936. Začala sa tak občianska vojna, trvajúca takmer tri roky, počas ktorej sa Španielsko rozdelilo na dve rozsiahle zóny – republikánsku pod kontrolou zákonnej vlády v Madride a nacionalistickú pod kontrolou pravicových vojenských povstalcov. Tí začali čoskoro svoju faktickú moc na nimi ovládanom území inštitucionalizovať. Na prelome septembra a októbra 1936 sa na čelo formujúceho diktátorského režimu ako hlava štátu dostal generál Francisco Franco Bahamonde (1892 – 1975). Po víťazstve pravicových povstalcov v občianskej vojne v apríli 1939 sa z Franca stal diktátorský vládca celého Španielska. Jeho diktatúra predstavovala od svojich počiatkov v roku 1936 až do smrti svojho zakladateľa v roku 1975 režim osobnej moci generála Franca, podľa ktorého získala prívlastok frankistická. K premene tohto diktátorského režimu na štandardnú demokraciu došlo až medzi rokmi 1975 – 1978 v rámci procesu demokratickej transformácie Španielska.⁹

Frankistické Španielsko sa vyznačovalo špecifickými pomermi v oblasti ústavného práva. Štát nemal monolegálnu písanú ústavu v podobe jedného dokumentu. Jej funkciu v španielskom ústavnom systéme tohto obdobia však prebrali tzv. Základné zákony (*Leyes Fundamentales*). Išlo o súbor ústavnoprávnych predpisov najvyššej právnej sily, plnaci funkciu ústavy obsiahnutej vo viacerých právnych aktoch. Tvorili ho Charta práce z roku 1938, Zákon o ustanovení Kortosov z roku 1942, Charta Španielov z roku 1945, Zákon o národnom referende z roku 1945, Zákon o nástupníctve hlavy štátu z roku 1947, Zákon o princípoch Národného hnutia z roku 1958 a Organický zákon štátu z roku 1967. Základné zákony obsahovali právnu úpravu ideologických

² Porovnaj RÍCHOVÁ, B.: Přejehled moderních politologických teorií, s. 177.

³ RÍCHOVÁ, B.: Přejehled moderních politologických teorií, s. 178.

⁴ Porovnaj RÍCHOVÁ, B.: Přejehled moderních politologických teorií, s. 179.

⁵ Porovnaj MALATINSKÝ, M.: Stavovské zriadenie a Slovenská republika (1939 – 1945), s. 86.

⁶ Porovnaj MALATINSKÝ, M.: Stavovské zriadenie a Slovenská republika (1939 – 1945), s. 87.

⁷ „Medzi základné práva ľudskej osoby treba zaradiť právo pracujúcich slobodne zakladať organizácie, ktoré by boli schopné skutočne ich reprezentovať a mať podiel na správnom usporadúvaní hospodárskeho života, ako aj právo slobodne sa zúčastňovať na činnosti týchto organizácií bez nebezpečenstva represálií.“ (Gaudium et Spes, 68)

⁸ Porovnaj BEŇA, J.: Súčasné dejiny práva krajín Európy, s. 140.

⁹ K tomu pozri vedeckú monografiu PUCHOVSKÝ, J.: Ústavnoprávne aspekty prechodu Španielska k demokracii. Kraków : Spolok Slovákov v Poľsku, 2015. 147 s. ISBN 978-83-7490-850-4.

princípov Francovho režimu, práv a povinností občanov ako aj systému štátnych orgánov Španielska. V rámci tohto príspevku sa zameriame na prejavy ideológie korporativizmu v jednotlivých ústavnoprávnych predpisoch zaradených do kategórie *Leyes Fundamentales*, a to v chronologickom poradí, v akom boli tieto predpisy prijaté.

3 CHARTA PRÁCE (1938)

Prvým zo skúmaných ústavnoprávnych dokumentov frankistického Španielska, ktoré sa inšpirovali ideológiou korporativizmu bola Charta práce (*Fuero del Trabajo*)¹⁰. Išlo o ústavnoprávny predpis, ktorý vydal Francisco Franco ako hlava štátu dekrétom z 9. marca 1938. Tvorcovia textu španielskej Charty práce (*Fuero del Trabajo*) sa sčasti inšpirovali Chartou práce (*Carta del Lavoro*) fašistického Talianska z roku 1927 a Národným pracovným štatútom (*Estatuto do Trabalho Nacional*) salazaristického Portugalska z roku 1933. Text *Fuero del Trabajo* tiež zodpovedal ideálom španielskeho falangizmu.¹¹ Pokiaľ ide o štruktúru tohto dokumentu, Charta práce sa začína preambulou a jej vlastný text tvorí 16 hláv, členených ďalej na články.

Úvodné ustanovenie preambuly znelo: „*Obnovujúc katolícku tradíciu sociálnej spravodlivosti a vysokého humánneho ctenia, ktoré formovali legislatívu nášho impéria, štát národný, pretože je totalitným nástrojom v službe integrity vlasti a syndikalistický, pretože reprezentuje reakciu proti liberálnemu kapitalizmu a marxistickému materializmu, preberá úlohu realizovať – v duchu vojenského, konštruktívneho a hlboko náboženského – revolúciu, na ktorú Španielsko čaká a ktorá má Španielom vrátiť raz a navždy vlasť, chlieb a spravodlivosť*“.¹² Už tu možno vidieť väzby na ideológiu korporativizmu. Charta sa negatívne vymedzila tak voči marxizmu, ako aj liberálnemu kapitalizmu a zdôrazňuje v tejto súvislosti syndikalistický charakter štátu, ktorý ďalej tvorcovia Charty rozpracovali v ustanoveniach o organizácii vertikálnych syndikátov. Napriek antikapitalistickej rétorike však tvorcovia Charty v čl. 1 dvanástej hlavy zdôraznili ochranu súkromného vlastníctva, ktoré uvedené ustanovenie Charty označuje za „*prírodný prostriedok pre plnenie individuálnych, rodinných a spoločenských úloh*“.¹³ Celkovo možno v tejto súvislosti skonštatovať, že Francov režim zachoval trhový ekonomiku a nedošlo k uskutočneniu sociálne zameraných ekonomických reforiem, ktoré by spôsobili významnejšie presuny vo vlastníckych vzťahoch v rámci krajiny. Táto skutočnosť logicky vyplýva z militantne antimarxistického zamerania frankizmu.

Pre korporativizmus typická snaha o sociálny zmier sa v Charte prejavila v zákaze štrajkov, ktoré boli v hlave 11, čl. 2 klasifikované ako zločin proti štátu.¹⁴ Najvýraznejším prejavom korporativizmu však boli ustanovenia o organizácii vertikálnych syndikátov, obsiahnuté v trinástej hlave Charty práce. Podstatu tohto systému možno v skratke vyjadriť tak, že odborové organizácie zamestnancov boli nahradené syndikátmi, združujúcimi zamestnávateľov aj zamestnancov s povinným členstvom.¹⁵ Úvodný článok trinástej hlavy vymedzuje, že národno-syndikalistická organizácia štátu sa bude inšpirovať princípmi jednoty, úplnosti a hierarchie.¹⁶ Článok 2 stanovoval, že všetci činitelia hospodárstva budú zaradení podľa odvetví výroby alebo služieb do vertikálnych syndikátov. Slobodné povolania a technické profesie sa mali organizovať podobným spôsobom s tým, že podrobnosti určia zákony.¹⁷ Vertikálny syndikát bol v článku 3 definovaný ako korporácia verejného práva, ktorá sa konštituuje integráciou všetkých prvkov, ktoré zasväcujú svoje aktivity

¹⁰ Preklad termínu *Fuero del Trabajo* ako Charta práce je len jeden z viacerých možných prekladov. Ďalšími sú napr. Pracovný kódex resp. Pracovný zákon. Odlíšnosti v preklade názvu tohto právneho predpisu sú spôsobené nejednotnosťou pri preklade špecifického španielskeho právnického termínu *fuero*. Tento termín, používaný v Španielsku od stredoveku, mal širokú škálu významov, v závislosti od kontextu. Mohol označovať kompiláciu zákonov, obzvlášť miestnych alebo regionálnych, prípadne skupinu právnych predpisov určených pre nejakú triedu alebo stav. Vzhľadom na obsah a zameranie *Fuero del Trabajo* z roku 1938 budeme v tomto príspevku používať z možných variantov jeho prekladu termín Charta práce.

¹¹ Porovnaj GONZÁLEZ-ARES, J. A.: *Las Constituciones de la España contemporánea*, s. 170.

¹² Texto íntegro del "Fuero del Trabajo", Preámbulo.

¹³ Texto íntegro del "Fuero del Trabajo", hlava 12, čl. 1.

¹⁴ Texto íntegro del "Fuero del Trabajo", hlava 11, čl. 2.

¹⁵ Porovnaj TORRES DEL MORAL, A.: *Constitucionalismo histórico español*, s. 241.

¹⁶ Texto íntegro del "Fuero del Trabajo", hlava 13, čl. 1.

¹⁷ Texto íntegro del "Fuero del Trabajo", hlava 13, čl. 2.

plneniu hospodárskeho procesu v rámci určitej služby alebo odvetvia výroby, do jednotného organizmu, usporiadaného hierarchicky pod vedením štátu.¹⁸ Vedenie syndikátov bolo zverené členom jedinej legálnej politickej strany FET y de las JONS.¹⁹ Jednotlivé syndikáty mali byť súčasťou národnej Organizácie syndikátov FET y de las JONS.²⁰ V zmysle článku 5 bol vertikálny syndikát nástrojom v službe štátu, prostredníctvom ktorého štát realizuje hlavne svoju ekonomickú politiku. Syndikátu prislúchala úloha prerokúvať problémy výroby a navrhovať riešenia, podriaďujúc ich národnému záujmu. Vertikálny syndikát tiež mohol intervenovať prostredníctvom špecializovaných orgánov do úpravy, dohľadu a plnenia pracovných podmienok.²¹

Uvedená úprava obsiahnutá v Charte práce prešla v roku 1967 určitými úpravami v dôsledku novelizácie uskutočnenej Organickým zákonom štátu. Syndikáty združujúce zamestnancov i zamestnávateľov však v Španielsku pretrvali ako relikv korporativizmu až do konca frankistickej éry – teda hlboko do sedemdesiatych rokov 20. storočia. Umelo sa tak vytvárala ilúzia sociálnej harmónie, pričom tento systém efektívne zamedzoval možnosť obrany práv zamestnancov prostredníctvom odborových organizácií.

4 ZÁKON O USTANOVENÍ KORTESOV (1942)

Ďalším ústavnoprávnym predpisom frankistického Španielska, v ktorom sa výrazne uplatnili idey korporativizmu, bol Zákon o ustanovení Kortosov (*Ley Constitutiva de las Cortes*), vydaný 17. júla 1942 Franciscom Francom na základe jeho zákonodarnej právomoci ako hlavy štátu. Štátny orgán s legislatívnymi funkciami, vytvorený týmto zákonom, bol pomenovaný v súlade so Španielskou historickou tradíciou ako Kortesy (*Cortes*), resp. Španielske Kortesy (*Cortes Españolas*). Preambula Zákona o ustanovení Kortosov dokonca zdôrazňovala, že Kortesy, ktoré sa ním vytvárajú tak svojim názvom ako aj zložením a kompetenciami nadväzujú na slávne španielske tradície. Článok 1. Zákona o ustanovení Kortosov definoval novovytvorený štátny orgán slovami: „Kortesy sú najvyšším orgánom participácie španielskeho ľudu na úlohách štátu. Hlavným poslaním Kortosov je príprava a vypracovávanie zákonov bez obmedzenia (ich) sankcie, ktorá prislúcha hlave štátu.“²² Kortesy teda v zmysle právnej úpravy obsiahnutej v pôvodnom znení Zákona o ustanovení Kortosov z roku 1942 neboli zákonodarným orgánom v pravom zmysle slova, ale len čiastočne participovali na výkone zákonodarnej moci, ktorá prislúchala Franciscovi Francovi ako hlave štátu.

Idey korporativizmu sa v skúmanom zákone výrazne uplatnili v rámci právnej úpravy kreácie a zloženia Kortosov. Tie zodpovedali frankistickej koncepcii organickej reprezentácie, označovanej v odbornej literatúre aj ako organicko-korporatívny model reprezentácie.²³ Podľa teoretickej koncepcie tvorcov Zákona o ustanovení Kortosov existovali v španielskej spoločnosti tri prirodzené jednotky (rodina, municípium a syndikát), predstavujúce nástroje, prostredníctvom ktorých sa prejavovala vôľa ľudu.²⁴ Tomu zodpovedalo zastúpenie syndikátov a inštitúcií miestnej správy (reprezentujúcich zároveň aj rodiny, keďže municípium (mesto/obec) bolo považované za

¹⁸ Texto íntegro del "Fuero del Trabajo", hlava 13, čl. 3.

¹⁹ Porovnaj Texto íntegro del "Fuero del Trabajo", hlava 13, čl. 4; TORRES DEL MORAL, A.: *Constitucionalismo histórico español*, s. 241; GONZÁLEZ-ARES, J. A.: *Las Constituciones de la España contemporánea*, s. 171. FET y de las JONS je skratka jedinej legálnej a zároveň vládnej politickej strany frankistického Španielska, ktorá vznikla 19. apríla 1937 na základe tzv. Dekrétu o zjednotení (*Decreto de Unificación*) integráciou všetkých politických sil podporujúcich Francovo povstanie proti vláde druhej Španielskej republiky do jednej organizácie. Jej pomerne komplikovaný názov znel „Španielska falanga tradicionalistická a júnt národno-syndikalistickej ofenzívy“ (*Falange Española Tradicionalista y de las Juntas de Ofensiva Nacional Sindicalista*) s už spomínanou skratkou FET y de las JONS. Nová organizácia bola skrátene nazývaná aj Hnutie (*Movimiento*) resp. Národné hnutie (*Movimiento Nacional*) alebo Strana (*Partido*), lebo vznikla ako jediný politický subjekt, vylučujúci existenciu iných politických strán a organizácií.

²⁰ Porovnaj FERNÁNDEZ-CARVAJAL, R.: *La Constitución Española*, s. 155.

²¹ Texto íntegro del "Fuero del Trabajo", hlava 13, čl. 3.

²² Ley de 17 de julio de creación de las Cortes Españolas, čl. 1.

²³ Porovnaj GONZÁLEZ-ARES, J. A.: *Las Constituciones de la España contemporánea*, s. 193; CAVERO LATAILLADE, I. – ZAMORA RODRÍGUEZ, T.: *Constitucionalismo Histórico de España*, s. 288.

²⁴ Porovnaj TOMÁS VILLAROYA, J.: *Breve historia del constitucionalismo español*, s. 153.

zoskupenie hláv rodín)²⁵ v Kortesochoch. Zastúpenie uvedených troch prirodzených jednotiek (rodina, municípium a syndikát) v Kortesochoch malo pripomínať členenie stredovekých španielskych Kortesoov na stavy. Cudzím elementom – inšpirovaným talianskym fašizmom – však v tomto systéme bolo zastúpenie členov Národnej rady FET y de las JONS v Kortesochoch.²⁶ V článku 2. Zákona o ustanovení Kortesoov bolo upravené zloženie Kortesoov. V zmysle tejto úpravy Kortesy boli zložené zo zástupcov (*procuradores*), rozdelených do niekoľkých skupín: 1) ministri; 2) členovia Národnej rady FET y de las JONS; 3) predsedovia Štátnej rady, Najvyššieho súdu a Najvyššej rady vojenskej justície; 4) reprezentanti národných syndikátov v počte nie vyššom ako tretina zástupcov; 5) starostovia 50 hlavných miest provincií, Ceuty a Melilly²⁷ a jeden reprezentant ostatných municípií každej provincie, vymenovaný prostredníctvom provinčného výboru; 6) rektori univerzít; 7) prezident Inštitútu Španielska, prezident kráľovských akadémií, ktoré ho tvorili a tzv. *Canciller de la Hispanidad*; 8) prezident Inštitútu civilných inžinierov, dvaja reprezentanti kolégií advokátov, po jednom reprezentantovi za kolégiu lekárov, farmaceutov, veterínarov, architektov, pričom boli volení dekanmi a prezidentmi príslušných oficiálnych kolégií; 9) osoby, ktoré s ohľadom na ich miesto v cirkevnej, vojenskej alebo administratívnej hierarchii, prípadne pre ich významné služby Španielsku vymenovala za zástupcov v Kortesochoch hlava štátu v počte nie vyššom ako 50 osôb.²⁸ Zástupcovia v Kortesochoch, ktorí túto funkciu vykonávali z titulu postu, ktorí zastávali, strácali funkciu zástupcu ak stratili príslušný post. Tí, ktorí boli vymenovaní hlavou štátu, strácali funkciu zástupcu v Kortesochoch odvolaním zo strany hlavy štátu. Ostatní zástupcovia boli členmi Kortesoov na trojročné funkčné obdobie, s možnosťou znovuzvolenia.²⁹ Predsedu, dvoch podpredsedov a štyroch tajomníkov Kortesoov menovala hlava štátu prostredníctvom dekrétu.³⁰

Celkovo možno skonštatovať, že frankistické Kortesy v zmysle ich právnej úpravy z roku 1942 nepredstavovali volený parlament, ale skôr zhromaždenie korporatívneho charakteru s limitovanými legislatívnymi funkciami.

Zloženie, ale aj postavenie aj právomoci Kortesoov prešli počas ďalších desaťročí trvania frankistického režimu v Španielsku viacerými zmenami. Novelizácia Zákona o ustanovení Kortesoov prijatá v roku 1946 rozšírila počet zástupcov municípálnej sféry v Kortesochoch o reprezentantov provinčných výborov a uskutočnila aj viaceré ďalšie čiastkové zmeny v zložení Kortesoov.³¹ Najväčšie zmeny pokiaľ ide o zloženie, postavenie aj právomoci Kortesoov priniesla novelizácia Zákona o ustanovení Kortesoov uskutočnená Organickým zákonom štátu z roku 1967. Kortesy sa ňou zmenili na skutočný zákonodarný zbor, ktorý schvaľoval zákony. Uvedená zmena sa odrazila hneď v novelizovanom znení článku 1. Zákona o ustanovení Kortesoov, ktorý znel: „*Kortesy sú najvyšším orgánom participácie španielskeho ľudu na úlohách štátu. Hlavným poslaním Kortesoov je vypracovávanie a schvaľovanie zákonov bez obmedzenia (ich) sankcie, ktorá prisúcha hlave štátu.*“³² Zmeny nastali aj v zložení Kortesoov, pričom však ostal zachovaný organicko-korporatívny model reprezentácie. Najvýznamnejšou zmenou, ktorú v tejto oblasti priniesla uvedená novelizácia z roku 1967, bolo začlenenie reprezentantov rodín do Kortesoov. Členmi Kortesoov sa tak stali dvaja reprezentanti rodín za každú provinciu, volení tými, ktorí boli zapísaní vo volebnom zozname hláv rodín a vydatými ženami.³³ Rodina ako jedna z troch prirodzených jednotiek španielskej spoločnosti vo frankistickom chápaní tak získala priame zastúpenie v Kortesochoch. Z ďalších zmien v zložení Kortesoov možno spomenúť napr. zníženie maximálneho počtu osôb, ktoré s ohľadom na ich miesto v cirkevnej, vojenskej alebo administratívnej hierarchii, prípadne pre ich významné služby vlasti mohla vymenovať za zástupcov v Kortesochoch hlava štátu z 50 na 25.³⁴

Aj po zmenách zavedených postupnými novelizáciami Zákona o ustanovení Kortesoov možno skonštatovať, že vzhľadom na absenciu všeobecného volebného práva do Kortesoov a nahradenie

²⁵ K tomu pozri FERNÁNDEZ-CARVAJAL, R.: *La Constitución Española*, s. 92.

²⁶ Porovnaj TOMÁS VILLARROYA, J.: *Breve historia del constitucionalismo español*, s. 153-154.

²⁷ Mestá Ceuta a Melilla sú španielske enklávy na pobreží Maroka.

²⁸ Ley de 17 de julio de creación de las Cortes Españolas, čl. 2.

²⁹ Porovnaj Ley de 17 de julio de creación de las Cortes Españolas, čl. 6.

³⁰ Porovnaj Ley de 17 de julio de creación de las Cortes Españolas, čl. 7.

³¹ K tomu pozri FERNÁNDEZ-CARVAJAL, R.: *La Constitución Española*, s. 93.

³² Ley Constitutiva de las Cortes de 1942, čl. 1.

³³ Ley Constitutiva de las Cortes de 1942, čl. 2., ods. I., písm. f).

³⁴ Ley Constitutiva de las Cortes de 1942, čl. 2., ods. I., písm. j).

politických strán uvedenými organickými resp. korporatívnymi jednotkami, predstavoval zákonodarný zbor frankistického Španielska v tretej štvrtine 20. storočia v Európe anomáliu – relikv konceptí, typických pre pravicové diktátorské režimy fašistického resp. korporatívneho zamerania, ktorých „zlatým vekom“ bolo medzivojnové obdobie a doba druhej svetovej vojny.

5 ĎALŠIE ZÁKLADNÉ ZÁKONY

Idey korporativizmu boli prítomné aj v ďalších ústavnoprávnych predpisoch zahrnutých do kategórie Základných Zákonov (*Leyes Fundamentales*).

V Charte Španielov (*Fuero de los Españoles*) zo 17. júla 1945, koncipovanej ako základný text definujúci práva a povinnosti Španielov a ochraňujúci ich garancie, možno v článku 10 nájsť ustanovenie, podľa ktorého: „*Všetci Španieli majú právo participovať na verejných funkciách reprezentatívneho charakteru prostredníctvom rodiny, municípa a syndikátu bez obmedzenia iných foriem reprezentácie, ktoré ustanovia zákony.*“³⁵

Zákon o národnom referende (*Ley del Referéndum Nacional*) z 22. októbra 1945 konštatuje v úvodnom ustanovení svojej preambuly, že je pre všetkých Španielov otvorená spolupráca na úlohách štátu prostredníctvom prirodzených organizmov, ktorými sú rodina, municípium a syndikát.³⁶

Zákon o nástupníctve hlavy štátu (*Ley de Sucesión en la Jefatura del Estado*) z 26. júla 1947 zohľadňoval v rámci vymedzenia personálneho zloženia Rady kráľovstva (*Consejo del Reino*) ako novozriadeného významného štátneho orgánu už spomenuté korporativizmom ovplyvnené členenie zástupcov v Kortesochoch. Tak získali zástupenie v Rade kráľovstva napr. reprezentanti zástupcov v Kortesochoch z radov syndikátov či miestnej správy.³⁷

Zákon o princípoch Národného hnutia (*Ley de Principios del Movimiento Nacional*) bol promulgovaný Franciscom Francom ako hlavou štátu v rámci výkonu jeho zákonodarnej právomoci 17. mája 1958.³⁸ Považuje sa za zhrnutie politickej ideológie FET y de las JONS, modifikovanej zahrnutím tradičných katolíckych konceptí.³⁹ Zákon pozostával z preambuly, dvanástich princípov a troch článkov. Aj v tomto ústavnoprávnom predpise nájdeme vplyvy korporativizmu. Šiesty princíp stanovoval, že prirodzenými entitami života spoločnosti sú: rodina, municípium a syndikát. V zmysle tohto princípu boli pokladané za základné štruktúry národného spoločenstva. Podľa ôsmeho princípu participácia ľudu na legislatívnych úlohách a ostatných funkciách všeobecného záujmu sa uskutočňuje prostredníctvom rodiny, municípa, syndikátu a ostatných korporácií s organickou reprezentáciou, ktorú uznávajú za týmto účelom zákony. Zároveň v ňom bolo stanovené, že každá politická organizácia akéhokoľvek charakteru mimo tohto reprezentatívneho systému bude považovaná za ilegálnu.⁴⁰

Organický zákon štátu (*Ley Orgánica del Estado*) bol promulgovaný 10. januára 1967 po tom, ako bol schválený v celoštátnom referende v decembri 1966.⁴¹ Išlo o siedmy a zároveň posledný zo základných zákonov prijatých ešte počas Francovej diktatúry. Nebol poňatý len ako ďalší zo základných zákonov, ale mal slúžiť na spresnenie a reformu už existujúcich.⁴² Modifikoval (novelizoval) väčšinu ostaných základných zákonov.⁴³ Napriek tomu zostali aj po tejto novelizácii zachované ako syndikáty, združujúce zamestnávateľov a zamestnancov, tak aj organicko-korporatívny model reprezentácie v rámci Kortesochoch, ktorý bol ešte dôslednejším spôsobom

³⁵ *Fuero de los Españoles* de 1945, čl. 10.

³⁶ Porovnaj *Ley de Referéndum* de 1945.

³⁷ Porovnaj *Ley de Sucesión en la Jefatura del Estado* de 1947.

³⁸ Porovnaj GONZÁLEZ-ARES, J. A.: *Las Constituciones de la España contemporánea*, s. 176.

³⁹ Porovnaj CAVERO LATAILLADE, I. – ZAMORA RODRÍGUEZ, T.: *Constitucionalismo Histórico de España*, s. 282.

⁴⁰ Porovnaj *Ley de Principios del Movimiento Nacional* de 1958.

⁴¹ Porovnaj GONZÁLEZ-ARES, J. A.: *Las Constituciones de la España contemporánea*, s. 180; TORRES DEL MORAL, A.: *Constitucionalismo histórico español*, s. 249.

⁴² Porovnaj GONZÁLEZ-ARES, J. A.: *Las Constituciones de la España contemporánea*, s. 180.

⁴³ Porovnaj CAVERO LATAILLADE, I. – ZAMORA RODRÍGUEZ, T.: *Constitucionalismo Histórico de España*, s. 282.

naplnený cez začlenenie reprezentantov rodín (ako tretej spomedzi prirodzených jednotiek španielskej spoločnosti vo frankistickom chápaní) do Kortesov.⁴⁴

6 ZÁVER

Idey korporativizmu boli prítomné vo všetkých siedmich *Leyes Fundamentales* vydaných postupne v dobe Francovej diktatúry. Najmarkantnejšie sa to prejavovalo v prvých dvoch predpisoch zaradených do tejto kategórie – Charte práce z roku 1938 a Zákone o ustanovení Kortesov z roku 1942. Charta práce regulovala v duchu korporativizmu vertikálne syndikáty ako verejnoprávne korporácie s povinným členstvom združujúce zamestnávateľov aj zamestnancov, organizované podľa odvetví výroby alebo služieb. Syndikáty boli usporiadané hierarchicky pod vedením štátu a vedené členmi jedinej legálnej politickej strany FET y de las JONS. Snaha o umelo nastolený sociálny zmier sa v Charte práce prejavila aj zákazom štrajkov. Zákon o ustanovení Kortesov z roku 1942 vytvoril Kortesy nie ako parlament volený na základe všeobecného volebného práva ale ako štátny orgán s legislatívnymi funkciami, budovaný na základe organicko-korporatívneho modelu reprezentácie. S tým súvisela koncepcia, podľa ktorej v španielskej spoločnosti existovali tri prirodzené jednotky (rodina, municípium a syndikát), predstavujúce nástroje, prostredníctvom ktorých sa prejavovala vôľa ľudu. To sa prejavilo v komplikovanom systéme, ktorým sa riadili kreácia a zloženie Kortesov. Aj v ďalších *Leyes Fundamentales* možno nájsť prejavy korporativizmu, i keď už v menšej miere. Osobitne silne je tu prítomná teória o rodine, municípiu a syndikáte ako o prirodzených entitách života spoločnosti. Korporativizmus v podobách, ktorým sme sa venovali v tomto príspevku, bol v španielskom ústavnom práve prítomný až do druhej polovice sedemdesiatych rokov 20. storočia, keď boli postupne jeho rezíduá odstránené v priebehu demokratizačného procesu, úspešne zavŕšeného prijatím demokratickej ústavy v roku 1978.

Použitá literatúra:

- BEŇA, J.: Súčasný dejiny práva krajín Európy. 2 vyd. Banská Bystrica : Právnická fakulta UMB, 2000. 349 s. ISBN 80-8055-143-X.
- CAVERO LATAILLADE, I. – ZAMORA RODRÍGUEZ, T.: *Constitucionalismo Histórico de España*. Madrid : Editorial Universitas S.A., 1995. 328 s. ISBN 84-7991-020-8.
- FERNÁNDEZ-CARVAJAL, R.: *La Constitución Española*. Segunda edición. Madrid : Editora Nacional, 1969. 182 s.
- Fuero de los Españoles de 1945. In *Constituciones hispanoamericanas* [online]. Alicante : Biblioteca Virtual Miguel de Cervantes, 2000 [cit. 28.7.2011]. Dostupné na internete: <http://bib.cervantesvirtual.com/servlet/SirveObras/67926282101469673765679/p0000001.htm#_I_0_>.
- Gaudium et Spes. [cit. 20.10.2016]. Dostupné na internete: <<https://www.kbs.sk/obsah/sekcia/h/dokumenty-a-vyhlasenia/p/druhy-vatikansky-koncil/c/gaudium-et-spes>>.
- GONZÁLEZ-ARES, J. A.: *Las Constituciones de la España contemporánea*. Santiago de Compostela : Andavira Editora S.L., 2010. 209 s. ISBN 978-84-8408-556-0.
- Ley Constitutiva de las Cortes de 1942. In *Constituciones hispanoamericanas* [online]. Alicante : Biblioteca Virtual Miguel de Cervantes, 2000 [cit. 28.7.2011]. Dostupné na internete: <http://bib.cervantesvirtual.com/servlet/SirveObras/79151622430248617422202/p0000001.htm#_I_1_>.
- Ley de 17 de julio de creación de las Cortes Españolas. In *Boletín Oficial de Ceuta*. Núm. 837 [online]. [cit. 15.8.2015]. Dostupné na internete: <<http://www.ceuta.es/ceuta/component/jdownloads/finish/1225-julio/6524-bocce-0837-30-07-1942?Itemid=534>>.
- Ley de Principios del Movimiento Nacional de 1958. In *Constituciones hispanoamericanas* [online]. Alicante : Biblioteca Virtual Miguel de Cervantes, 2000 [cit. 28.7.2011]. Dostupné na internete: <http://bib.cervantesvirtual.com/servlet/SirveObras/02449421981244052976613/p0000001.htm#_I_1_>.
- Ley de Referéndum de 1945. In *Constituciones hispanoamericanas* [online]. Alicante : Biblioteca Virtual Miguel de Cervantes, 2000 [cit. 28.7.2011]. Dostupné na internete: <

⁴⁴ Porovnaj Ley Orgánica del Estado, número 1/1967, de 10 de enero.

- http://bib.cervantesvirtual.com/servlet/SirveObras/01361697557806725311802/p0000001.htm#_1_>.
Ley de Sucesión en la Jefatura del Estado de 1947. In *Constituciones hispanoamericanas* [online]. Alicante : Biblioteca Virtual Miguel de Cervantes, 2000 [cit. 28.7.2011]. Dostupné na internete: <http://bib.cervantesvirtual.com/servlet/SirveObras/01478408877125628632268/p0000001.htm#_0_>>.
Ley Orgánica del Estado, número 1/1967, de 10 de enero. In Agencia Estatal Boletín Oficial del Estado [online]. Publicado en: BOE número 9 de 11/1/1967, páginas 466 a 477 (12 págs.) [cit. 8.8.2011]. Dostupné na internete: <www.boe.es/boe/dias/1967/01/11/pdfs/A00466-00477.pdf>.
MALATINSKÝ, M.: Stavovské zriadenie a Slovenská republika (1939 – 1945). In *Mílniky práva v stredoeurópskom priestore* 2014. 1. vyd. Bratislava : Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta, 2014. 866 s. ISBN 978-80-7160-371-9.
Prečo súd zakázal Kotlebovu Slovenskú pospolitost? In *Teraz.sk*, 13. marca 2016 [cit. 27.9.2016]. Dostupné na internete: < <http://www.teraz.sk/slovensko/sud-zakazal-kotlebovu-slovensku-pospolit/186579-clanok.html> >
PUCHOVSKÝ, J.: Ústavnoprávne aspekty prechodu Španielska k demokracii. Kraków : Spolok Slovákov v Poľsku, 2015. 147 s. ISBN 978-83-7490-850-4.
ŘÍCHOVÁ, B.: Přehled moderních politologických teorií. 2 vyd. Praha : Portál, 2006. 303 s. ISBN 80-7367-177-8.
Texto íntegro del "Fuero del Trabajo" In *La Vanguardia Española*, 10 de marzo de 1939 [cit. 17.10.2016]. Dostupné na internete: < <http://hemeroteca-paginas.lavanguardia.com/LVE07/HEM/1939/03/10/LVG19390310-003.pdf> >.
TOMÁS VILLAROYA, J. Breve historia del constitucionalismo español. Duodécima edición. Madrid : Centro de Estudios Constitucionales, 1997. 162 s. ISBN 84-259-0787-X.
TORRES DEL MORAL, A.: Constitucionalismo histórico español. Sexta edición. Madrid : Servicio de Publicaciones de la Facultad de Derecho de la Universidad Complutense de Madrid, 2009. 274 s. ISBN 978-84-8481-104-6.

Kontaktné údaje:

Meno a priezvisko so všetkými titulmi: JUDr. Ján Puchovský, PhD.

e-mail: jan.puchovsky@flaw.uniba.sk

Názov vysielajúcej organizácie (resp. pôsobiska): Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta, Katedra právnych dejín a právnej komparatistiky

Adresa – ulica: Šafárikovo nám. 6

PSČ Mesto: 810 00 Bratislava

Štát: Slovenská republika

VYŠETŘOVÁNÍ TRESTNÍCH ČINŮ Z NENÁVISTI JAKO PROJEVŮ EXTREMISMU A TERORISMU V MEZINÁRODNÍM KONTEXTU

Ivo Svoboda, Stanislav Šišulák

Vysoká škola regionálního rozvoje, Akadémia Policajného zboru v Bratislave

Abstract: The article deals with so-called hate crimes as specific manifestations of extremism and terrorism. The article mentions not only potential criminal sanctions, but also the legislative situation in the Czech republic and Slovak republic, international law implications of criminal sanctions for these specific crimes, and available options permitting this phenomenon to be criminally investigated. Last but not least, it touches upon judicature as a source of specific criminal investigation methods developed to examine manifestations of extremism and terrorism.

Abstrakt: Tento článek pojednává o problematice tzv. trestných činů z nenávisti jako konkrétních projevech extremismu a terorismu. V článku jsou zmíněny nejen možnosti trestního postihu této specifické trestné činnosti, ale i legislativní situace v České republice a v Slovenské republice, mezinárodně právní souvislosti postihu této specifické trestné činnosti a možnosti kriminalistického zkoumání tohoto fenoménu. V neposlední řadě je pojednáno i o judikatuře jako zdroji utvářejícímu specifické kriminalistické metody zkoumání projevů extremismu a terorismu.

Keywords: criminological investigation, extremism, terrorism, hate crimes, criminal sanction.

Klíčová slova: kriminalistické zkoumání, extremismus, terorismus, trestné činy z nenávisti, trestní postih.

1. ÚVOD

Problematika extremismu a terorismu je společensky sledovaný a aktuální fenomén současné doby. Terorismus je pak nutno chápat jako krajní nástroj extremismu a extrémních postojů. Specificky extremismus je však problémem nejen České republiky, ale je problémem obecným a celosvětovým. Projevuje se jak ve vnitrostátním hledisku, tak také v hledisku mezinárodním. Následky extremistických jednání jsou často fatální, což určuje vysokou společenskou nebezpečnost tohoto jevu.

Ke specifickým tohoto fenoménu pak lze zařadit latenci, stejně jako fakt, že pachatelé jsou často velmi mladí lidé. V neposlední řadě je nutno zdůraznit specifika v oblasti sběru a shromažďování informací, resp. jejich kriminalistické zadokumentování. Jde o problematiku nesmírně širokou. Souvisí se sdílením a akceptací základních demokratických hodnot, jakými jsou rovnost lidí v důstojnosti a v právech, právo na život, na zdraví, svoboda vyznání, ochrana menšinových práv. Jde o problémy vnímání a respektu k právům národnostních a jiných menšin, o práva národů na sebeurčení.

Obvykle se však extremismus chápe jako jakákoli ideologie nebo aktivita, která směřuje proti stávajícímu politickému systému jako takovému a klade si za cíl jeho likvidaci a následné nahrazení vlastní alternativou. O této alternativě se většinou předpokládá, že bude nedemokratická, diktátorská a že bude porušovat lidská práva.¹ Podle Mareše pak extremismus znamená antitezi právního státu.²

¹ CHARVÁT, J. *Současný politický extremismus a radikalismus*. Praha: Portál, 2007, s. 9-10.

² MAREŠ, M. *Úvod do problematiky pravicově extremistických hudebních produkcí na území ČR*. Brno: FSS (vstupní studie vědeckých a praktických poznatků), s. 4.

2. ÚSTAVNÍ A MEZINÁRODNĚPRÁVNÍ UKOTVENÍ POSTIHU PROJEVŮ POLITICKÉHO EXTREMISMU

Pojmem extremismus jsou většinou označovány vyhraněné ideologické postoje, které vybočují ze zákonných, ústavních norem, vyznačují se prvky netolerance, a útočí proti základním demokratickým ústavním principům, jak jsou definovány v českém ústavním pořádku (toto vymezení podávají např. Informace o stavu extremismu v ČR, které se zpracovávají tímto způsobem od roku 2006 a tvoří přílohu Zprávy o stavu vnitřní bezpečnosti a veřejného pořádku v ČR – před tímto rokem se jednalo o samostatnou Zprávu o stavu extremismu). Zajímavé je, že termín extremismus použila poprvé německá vláda v roce 1972, a to v souvislosti s označením některých teroristických aktivit skupiny RAF.³

Pokud bychom tedy hledali mezinárodněprávní souvislosti ochrany před tímto jevem, museli bychom předně zmínit základní obecně známé instituty ochrany lidských práv. Především je nutno zmínit problematiku aktivit Organizace spojených národů, a to zejména její dokumenty, mezi něž řadíme:

- Chartu OSN (č. 30/1947 Sb.),
- Všeobecnou deklaraci lidských práv,
- Mezinárodní pakt o občanských a politických právech (č. 120/1976 Sb.),
- Mezinárodní pakt o hospodářských sociálních a kulturních právech (č. 169/1991 Sb.),
- Úmluvu o zabránění a trestání zločinů genocidia (č. 32/1955 Sb.),
- Mezinárodní úmluvu o odstranění všech forem rasové diskriminace (č. 95/1974 Sb.),
- Úmluvu proti mučení a jinému nelidskému či ponižujícímu zacházení nebo trestání (č. 143/1988 Sb.), jakož i další dokumenty:
- Deklaraci OSN o právech osob příslušejících k národnostním, etnickým, náboženským a jazykovým menšinám.

Dále pak je možno odkázat i na činnost Komise pro lidská práva a její aktivity, rovněž tak na činnost Výboru pro lidská práva. Nelze však opomenout významnou činnost Rady Evropy, která zdůrazňuje nutnost ochrany lidských práv. Vedle Úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod (č. 209/1992 Sb.) je zapotřebí zmínit i Rámcovou úmluvu o ochraně národnostních menšin (č. 96/1998 Sb.) a Úmluvu o nepromlčitelnosti válečných zločinů a zločinů proti lidskosti (č. 53/1974 Sb.). Pro Českou republiku, jako členskou zemi Evropské unie, má pak velký význam rovněž Směrnice Rady Evropské unie č. 2000/43/EC ze dne 29. 6. 2000 provádějící zásadu rovného zacházení s osobami bez ohledu na rasový nebo etnický původ. Při pojednání o mezinárodněprávních souvislostech ochrany před projevy extremismu lze odkázat na aktivity Organizace pro bezpečnost a spolupráci v Evropě, která zřídila úřad Vysokého komisaře OSN pro národnostní menšiny, který plní v rámci OBSE mediační a kontrolní funkci.

Postavení mezinárodních dokumentů je v České republice ukotveno v čl. 10 (a čl. 10a) Ústavy České republiky, podle nichž vyhlášené mezinárodní smlouvy, k jejichž ratifikaci dal Parlament souhlas a jimiž je Česká republika vázána, jsou součástí právního řádu, přičemž stanoví-li mezinárodní smlouva něco jiného než zákon, použije se mezinárodní smlouva. Z pohledu vnitrostátního práva a ústavních základů právního řádu lze dále odkázat zejména na Ústavu České republiky (č. 1/1993 Sb.) a Listinu základních práv a svobod (č. 2/1993 Sb.), která je součástí ústavního pořádku České republiky. Podle úvodního článku Listiny jsou lidé svobodní a rovni v důstojnosti a právech. Listina vyjadřuje zákaz diskriminace podle pleti, jazyka, víry, náboženství, politického nebo jiného smýšlení, národního původu, sociálního původu, příslušnosti k národnostní nebo etnické menšině, majetku, rodu nebo jiného postavení. Listina tedy stojí na přirozenoprávní koncepci práv a na rovnosti lidí v právech. V Listině pak nacházejí své zakotvení i práva

³ Metodický materiál NSZ k problematice extremismu, z října 2009. K definici extremismu samotné viz dále v následujících kapitolách této práce.

národnostních a etnických menšin. Z Ústavních pramenů, resp. principů, které ukotvují postih projevů extremismu, tak jak je vnímá náš právní systém je možno uvést zejména:

Princip majority a ochrany práv menšiny⁴ spočívá v přijetí rozhodnutí na základě vyjádření souhlasu většiny rozhodujících, byť třeba prostřednictvím zvolených zástupců. Ochrana menšiny zajišťuje její právo na existenci a reálnou možnost stát se většinou na základě demokratického boje. Menšinami nelze rozumět jen menšiny jazykové, národnostní, etnické, náboženské a sociální, ale jakoukoli menšinu, byť definující se pouze podle jednoho společného znaku či názoru na určitou otázku. Menšinou může být i jednotlivec odlišující se svým názorem. Ochrana práv menšiny zároveň znamená, že s jejími právy nemůže nikdo disponovat, a to dokonce ani lid sám. Nelze, aby většina legálně zakotvila pro určitou menšinu restrikci práv (např. svobody projevu, sdružování atd.), a tak jí znemožnila dostat na svou stranu další osoby, a stát se tak většinou. Navíc ve omezení základních práv pro menšinu mohlo být v rozporu s principem rovnosti občanů ve státě.

Nezadatelnost a nezcizitelnost základních práv a svobod je založena na myšlence, že základními právy je člověk nadán již z podstaty své existence. Stát je tedy může garantovat, zabezpečovat, rozvíjet, ale nemůže je zrušit. Nezadatelnost lidských práv znamená, že se jich člověk nemůže vzdát. Nemůže je ani na jiného převést (nezcizitelnost). Listina základních práv a svobod v čl. 1 větě druhé přímo hovoří o nezadatelnosti, nezrušitelnosti, nepromlčitelnosti a nezcizitelnosti práv a svobod.

Česká republika je podle čl. 1 odst. 1 Ústavy stát založený na účtě k lidským právům a svobodám člověka a občana.

Tato nastíněná východiska nacházejí své vyjádření v jednotlivých zákonech a podzákoných právních předpisech. Ta se následně promítají i do úpravy trestního práva, které má povahu „ultima ratio“, tedy plní ve společnosti pomocnou úlohu. Zde se v současné době v platném trestním zákoníku⁶ v ust. § 12 uvádí ve věci **Zásady zákonnosti a zásada subsidiarity trestní represe**, že:

(1) Jen trestní zákon vymezuje trestné činy a stanoví trestní sankce, které lze za jejich spáchání uložit.

(2) Trestní odpovědnost pachatele a trestněprávní důsledky s ní spojené lze uplatňovat jen v případech společensky škodlivých, ve kterých nepostačuje uplatnění odpovědnosti podle jiného právního předpisu.

Je možno uvést, že v rovině sociologické a kriminologické lze extremismus vymezit jako souhrn určitých sociálně patologických jevů vytvářených více či méně organizovanými skupinami osob a příznivci těchto skupin, s dominujícím odmítáním základních hodnot, norem a způsobů chování platných v aktuální společnosti.⁷ Z policejního hlediska se extremismem rozumí převážně verbální, symbolické, grafické, násilné a jiné aktivity jednotlivců nebo skupin výrazně vybočujících z všeobecně uznávaných norem s výraznými prvky netolerantnosti, nesnášenlivosti a odmítavým postojem ke kompromisu, útočící na podstatu státu, život, zdraví nebo cizí majetek. Herczeg poukazuje na to, že nezřídka je velmi složité určit, kdo je extremistou a kdo pouze radikálem, který se pohybuje ještě v rámci daného ústavního systému.⁸

Lze tedy prohlásit, že problematika trestných činů s extremistickým podtextem je nejen charakteru multidisciplinárního a je třeba k němu přistupovat z interdisciplinárních pozic, ale je nutno

⁴ Čl. 6 Ústavy ČR, č. 1/1993 Sb.

⁵ Čl. 1 Ústavy ČR, č. 1/1993 Sb.

⁶ Zák. č. 40/2009 Sb., trestní zákoník s účinností od 1. 1. 2010.

⁷ KUČHTA, J., VÁLKOVÁ, H. a kol. *Základy kriminologie a trestní politiky*. Praha: C. H. Beck, 2005, s. 490.

⁸ HERCZEG, J. *Trestné činy z nenávisťi*. Praha: ASPI, 2008, s. 14.

použit kompetenci z mnoha různých vědních oborů, které zajistí objektivní a řádné kriminalistické hodnocení problematiky. Je nutno také použít specifické kriminalistické metody shromažďování důkazů a specifické metodologické metody k hodnocení získané materie. To vše dle potřeb orgánů činných v trestním řízení a dle konstrukce skutkové podstaty trestné činnosti. V závislosti na tom je třeba (ze strany orgánu činného v trestním řízení) volit i otázky pro případné znalecké zkoumání.

3. MOŽNOSTI TRESTNÍHO POSTIHU A KRIMINALISTICKÉHO ZKOUMÁNÍ PROJEVŮ EXTREMISMU V SLOVENSKÉ REPUBLICE

Absence legální definice v Slovenské republice byla laickou i odbornou společností vnímána jako nedostatek, a proto ústavněprávní výbor Národní rady Slovenské republiky navrhl v rámci připomínek k návrhu trestního zákoníku (zákon č. 300/2005 Z. z.), zavést do trestního zákoníku legální definice pojmů extremismus, extremist a extremistická skupina. Nakonec došlo (bohužel) jen k tomu, že v § 140a) slovenského trestního zákoníku se uvádí definice (v podstatě jen výčet) extremistických trestných činů (úprava byla s účinností od 1. 9. 2009 vložena novelou č. 257/2009 Z. z.).

Zde se hovoří v ustanovení § 140 a) **Trestné činy extrémizmu**: „Trestné činy extrémizmu jsou trestný čin podpory a propagace skupin směřujících k potlačení základních práv a svobod podle § 421 a § 422, výroby extremistických materiálů podle § 422a, rozšiřování extremistických materiálů podle § 422b, přechovávání extremistických materiálů podle § 422c, hanobení národa, rasy a přesvědčení podle § 423, podněcování k národnostní, rasové a etnické nenávisti podle § 424, podněcování, hanobení a výhrůžky osobám pro jejich příslušnost k některé rase, národu, národnosti, barvě pleti, etnické skupině anebo původu podle § 424a a trestný čin spáchaný ze specifického motivu podle § 140 písm. d) a f).

V ustanovení § 140 **Specifický motiv** je uvedeno, že **Specifickým motivem** se rozumí spáchání trestného činu

- a) na objednávku,
- b) z pomsty,
- c) v úmysle zakrýt anebo zahladit jiný trestný čin,
- d) **v úmyslu veřejně podněcovat k násilí anebo nenávisti vůči skupině anebo jednotlivci pro jejich příslušnost k některé rase, národu, národnosti, barvě pleti, etnické skupině, původu rodu anebo pro jejich náboženské vyznání, pokud je záminkou pro výhrůžky z předcházejících důvodů,**
- e) v úmyslu spáchat trestný čin terorismu a některých forem účasti na terorismu podle § 419,
- f) **z národnostní, etnické anebo rasové nenávisti anebo z důvodu barvi pleti,** anebo
- g) se sexuálním motivem.

Ve zvláštní části Slovenského trestního zákoníku (zákon č. 300/2005 Z.z.) pak ve dvanácté hlavě, oddíle prvním následuje (mimo další skutkové podstaty) výčet i extremistických trestných činů, přičemž však legální odborná definice extremismu absentuje, zejména taková, která by byla obecně přijata odbornou veřejností a explicitně pro potřeby trestního řízení určovala, co se extremismem rozumí. To následně činí nemalé obtíže při prokazování extremistických trestných činů, což dokumentuje i skutečnost, že do října 2010 nebyl pro extremistický trestný čin v Slovenské republice odsouzen jediný obviněný.⁹ Například je to markantní ve skutkové podstatě trestného činu dle § 422a) Výroba extremistických materiálů, dle § 422b) Rozšiřování extremistických materiálů a dle § 422c) Přechovávání extremistických materiálů.

⁹ Spoluautor článku byl v polovině června 2010 lektorem na školení Policejního prezidia Slovenské republiky k problematice extremismu, kde mu tato informace byla za přítomnosti podpředsedy krajského soudu v Košicích sdělena ředitelem odboru extremismu Policejního prezidia Slovenské republiky.

Faktická vágní a nekonkrétní odborná definice, nebo alespoň vymezení pojmu „extremismus“ v trestním zákoníku Slovenské republiky, absence obecně uznávané definice extremismu ve společnosti, spolu s neexistencí, respektive nejmenováním znalce (ani znaleckého ústavu) pro posuzování problematiky extremismu a následně pak logicky i poměrně malou erudici v posuzování problematiky extremismu pak v souhrnu znamená faktickou nerealizovatelnost obdobné trestné činnosti v Slovenské republice a faktické ochromení až znemožnění kriminalistického zkoumání při podezření na spáchání těchto trestných činů.

V současné době je aktuální klíčovou koncepcí boje proti extrémizmu v souvislosti s přijímáním systematických a komplexních opatření zaměřených na prevenci a eliminaci všech forem intolerance, právě dokument „Konceptia boja proti extrémizmu na roky 2015 až 2019“.

„Konceptia boja proti extrémizmu na roky 2015 – 2019“ představuje základní dokument definující strategické priority Slovenské republiky v oblasti předcházení a eliminace radikalizace, extrémizmu a s nimi spojené protispolečenské činnosti ohrožující základní práva a svobody osob a základy demokratického právního státu. Potřeba jejího přijetí a realizace v ní navržených opatření vyplývá jednak z důvodu ochrany těchto hodnot zakotvených v Ústavě Slovenské republiky, mezinárodních dohovorech v oblasti lidských práv, kterými je Slovenská republika vázaná, jako i z ostatních dokumentů strategické povahy v této oblasti. Zároveň je tato koncepce boje proti extrémizmu promítnutím úloh ze Strategie vnitřní bezpečnosti Evropské unie v oblasti předcházení násilnému extrémizmu a radikalizaci¹⁰.“ Důležitou strategií by mělo být soustřeďování a vyhledávání skupin obyvatelstva, které vykazuje největší společenskou zranitelnost. A v případě možného extrémizmu, se zaměřit na jeho eliminaci v samotném zárodku. Dále jsme vyjádřili myšlenku, že je to právě vzdělávání a zvyšování povědomí společnosti, kterých působení se jeví jako účinný nástroj na zamezení radikalizmu, který nemusí ale častokrát vést k samotnému extrémizmu jako takovému. Koncepce boje proti extrémizmu se obsahově nezaobejde bez zaměření pozornosti na aktuální problematiku, jako je stav bezpečnostní situace, i výše uvedené zvyšování povědomí společnosti, prevence, efektivní vzdělávání příslušníků bezpečnostních sborů a stejně i kooperace s okolitými státy.

Současně je potřeba připomenout, že cílem „Akčného plánu predchádzania a eliminácie rasizmu, xenofóbie, antisemitizmu a ostatných foriem intolerance na roky 2016-2018“ je předcházet vzniku předsudků, stereotypů a nenávistných projevů podmíněných národností, rasovou, etnickou, náboženskou a jinou obdobnou nesnášenlivostí, jako i zabránit vzniku a šíření postojů a aktivit směřujících k podpoře rasizmu, xenofobii a ostatních forem intolerance. Jde o realizaci systémových, preventivních a ochranných opatření včetně opatření v oblasti vzdělávání a zpřístupňování objektivních informací o historických zkušenostech, povaze, příčinách a důsledcích rasizmu, xenofobie a ostatních forem intolerance s cílem eliminovat zdroje takových postojů, jako i jejich projevů¹¹.

Struktura koncepce boje proti extrémizmu je rozčleněna jak na základě zřetele na vývoj extrémistické scény v Slovenské republice, tak i na základě poukázání na současnou situaci extrémizmu v Slovenské republice na čtyři hlavní strategické cíle. Za společný jmenovatel těchto čtyř strategických cílů možno považovat koncepty jako:

- snaha o předcházení a zamezení radikalizaci, která může vyústit v extrémismus,
- zvýšení kapacit a organizačních opatření vedoucích k efektivnímu odhalování a stíhání trestných činů extrémizmu.

¹⁰ Konceptia boja proti extrémizmu na roky 2015 – 2019, s. 2

¹¹ Akčný plán predchádzania a eliminácie rasizmu, xenofóbie, antisemitizmu a ostatných foriem intolerance na roky 2016-2018, podnet: Uznesenie vlády Slovenskej republiky č. 71 z 18. februára 2015, rezort: MV SR, predkladateľ: podpredseda vlády a minister vnútra, číslo materiálu: UV-42815/2015, č. Uznesenia: 12/2016, s.2

Posilnit odolnost komunit a jednotlivců vůči nedemokratickým ideologiím a extrémizmu. Obsahově se tento cíl zaměřuje na usměrnění toku informací takým způsobem, aby se dostali k adresátům, kteří získají důvěru vůči zodpovědným institucím. Tento cíl je sledovaný zejména zapojením více subjektů do procesu zvyšování odolnosti komunit. Dále je prostřednictvím dostupných nástrojů, například sběrem dat o obětech trestných činů extrémizmu, zvýšením důvěry obětí vůči Policejnímu sboru potřebné získávat informace o latenci tohoto druhu trestné činnosti a na jejich základě poskytnout společnosti ucelený pohled na stav trestných činů extrémizmu a rasovo motivovaných trestných činů¹².”

Dalším přetaveným cílem do struktury koncepce boje proti extrémizmu je úloha zvyšovat samotné povědomí jako o projevech extrémizmu a následcích které vyplývají z radikalizace, tak i zvyšovat samotné povědomí a s ním spojené společenské závažnosti. Tento cíl má být uskutečněn pomocí realizace vzdělávání v problematice radikalizace a extrémizmu. Rovněž je považované za rozhodující upozorňovat na opomenuté nebezpečnosti prostřednictvím masmediálních komunikačních kanálů. Neméně důležitý úkol je přikládán vzdělávání vybraných cílových skupin obyvatelstva v Slovenské republice.

Průřezová a širokospektrální implementace relevantních a potřebných opatření a mechanismů jako i jejich monitorování a vyhodnocování představuje neoddelitelnou součást zabezpečení efektivního, spolehlivého a fungujícího systému prevence a eliminace všech forem intolerance. Rovněž důležité jsou vzdělávací aktivity se zaměřením na vybrané profesní skupiny i systém formálního vzdělávání, jako aj zvýšení informovanosti široké veřejnosti o problematice rasizmu, xenofobie a ostatních forem nesnášenlivosti v rámci školského systému, celoživotního vzdělávání a osvěty pomocí médií a občanské společnosti¹³.”

Další dva strategické cíle koncepce boje proti extrémizmu jsou:

- Efektivně monitorovat a odhalovat trestné činy extrémizmu, stíhat jejich pachatele. Úlohy směřující k naplnění cíle sledují zejména zabezpečení efektivní výměny informací, analyzovat a zvážit potřebu aktualizace některých ustanovení trestněprávních kodexů, monitorovat míru radikalizace společnosti a extrémistickou činnost prostřednictvím zainteresovaných subjektů a v rámci jejich možnosti,
- vytvářet institucionálně a personálně kapacity pro státní orgány plnicí úlohy ve věcech ochrany ústavního zřízení, vnitřního pořádku a bezpečnosti státu. Obsahově jde o vytvoření účinných nástrojů po organizační stránce, vyčlenění specialistů a s tím spojené vzdělávání těchto osob, následně nastavení mechanismů, kterými se budou zabezpečovat úkoly související s ochranou ústavního zřízení, vnitřního pořádku a bezpečnosti státu. V podstatě jde o analýzu, zlepšení a zabezpečení efektivního fungování bezpečnostních složek¹⁴.”

Opomenuté čtyři základní strategické cíle koncepce boje proti extrémizmu jsou ve vzájemné komplementaritě, proto je srozumitelné, že jen jejich společným splněním je možné úspěšné docílit vymezený účel samotné koncepce. Jak vycházíme z povahy dokumentu koncepce boje proti extrémizmu je zřejmé, že samotné dosahování vytýčených cílů bude zabezpečováno především orgány veřejné správy a určenými specializovanými institucemi zřízenými zákonem.

¹² Koncepcia boja proti extrémizmu na roky 2015 – 2019, s. 6

¹³ Akčný plán predchádzania a eliminácie rasizmu, xenofóbie, antisemitizmu a ostatných foriem intolerance na roky 2016-2018, podnet: Uznesenie vlády Slovenskej republiky č. 71 z 18. februára 2015, rezort: MV SR, predkladateľ: podpredseda vlády a minister vnútra, číslo materiálu: UV-42815/2015, č. Uznesenia: 12/2016, s. 9

¹⁴ Koncepcia boja proti extrémizmu na roky 2015 – 2019, s. 6

4. MOŽNOSTI TRESTNÍHO POSTIHU A KRIMINALISTICKÉHO ZKOUMÁNÍ PROJEVŮ POLITICKÉHO EXTREMISMU V ČESKÉ REPUBLICE

V souvislosti s úvahami nad možnostmi trestního postihu a kriminalistického zkoumání projevů extremismu v České republice je na místě si připomenout, že v problematice politického extremismu rozlišujeme primární kritérium členění, a to primární politické orientace – na pravicový a levicový;¹⁵ sekundární politické orientace – na náboženský, národnostní (nacionalistický) a ekologický. Ve vztahu k prvnímu členění dále poukazuje na to, že koncepce popisu politického spektra (vycházející z tradičního rozdělení stran ve francouzském Národním shromáždění po Velké francouzské buržoazní revoluci (některé prameny dokonce hovoří o tom, že šlo již o uspořádání stavů v období předcházejícím této revoluci, když byly svolány) – tzv. pravo – levé osy.¹⁶

Namítá se však, že – byť z uvedeného členění vychází většina pramenů – že mezi socialisty, liberály a liberálními konzervativci se už uskutečnila rozsáhlá výměna myšlenek, takže váha takového rozlišení je značně zpochybněna. Černý se zabývá dále extremismem pravicovým (svoboda, právo jednotlivce na rozvoj, nepřipustnost zásahů do ekonomiky, nedotknutelnost vlastnictví, atd.) a levicovým (rovnost, sociální spravedlnost, solidarita a kolektivní zájmy) chápáním světa (vedle toho je zde ještě středová politická orientace).¹⁷ To je tzv. pojetí horizontální osy. Pokud jde o vertikální osu – tam jde o míru ortodoxnosti subjektů, které tyto názory zastávají, reprezentují a prosazují. Pojem extremismu se potom pojí ke krajně pravicovému či krajně levicovému umístění příslušného subjektu na pomyslné ose mající tvar kříže – nahoře je „konzervatismus“, dole „liberalismus“, vlevo „levice“ a vpravo „pravice“. Charvát¹⁸ charakterizuje pravicový a levicový extremismus tak, že:

Pravicový:

1. odmítá rovnost,
2. jednostranné vyš hodnocení vlastní národ, etnika, atd.,
3. zaměřuje se proti skupinám, které se odlišují,
4. má v popředí násilí,
5. zdůrazňuje roli státu – „etatismus“,
6. zaměřuje se proti demokratickému ústavnímu státu,
7. nekompromisně vystupuje proti krajní levici)

Levicový:

1. deklaruje určitou shodu s demokratickým ústavním státem, ale vyvozuje radikální až extremistické důsledky – absolutní rovnost,
2. deklaruje úzké sepětí s ideologiemi jako maoismus, trockismus, stalinismus, marxismus-leninismus, anarchismus,
3. zdůrazňuje chyby demokratického státu a vystupování proti němu – buď snaha o nahrazení diktaturou proletariátu, nebo anarchistickým pojetím neřízené společnosti,
4. souhlasí s násilím,
5. zdůrazňuje „antifašismus“

Nejvyšší státní zastupitelství vydalo **Pokyn obecné povahy poř. č. 1/2008, o trestním řízení**, účinný do konce roku 2009, který vymezoval v odkazu v čl. 72 následující výčet trestných činů spáchaných z nenávislné pohnutky, spočívající v rasové, národnostní, náboženské a jiné nenávisti [a to v souladu s úpravou účinnou ještě do konce roku 2009 – která ovšem vzhledem k

¹⁵ K pojmům „pravice“ a „levice“ blíže viz CHARVÁT, J. *Současný politický extremismus a radikalismus*. Praha: Portál, 2007, s. 13-16.

¹⁶ Tamtéž, s. 17, 18.

¹⁷ ČERNÝ, P. *Politický extremismus a právo*, Eurolex Bohemia, Praha 2005, s. 23 a n.

¹⁸ CHARVÁT, J. *Současný politický extremismus a radikalismus*. Praha: Portál, 2007, s. 17-20, 63-122 [pojmy „krajní pravice“ a „krajní levice“].

ustanovení § 2 odst. 1 trestního zákoníku č. 40/2009 Sb. bude aplikovatelná i po dni nabytí účinnosti nového trestního zákoníku:

- trestný čin násilí proti skupině obyvatelů a proti jednotlivci podle § 196 trestního zákona,
- trestný čin hanobení národa, etnické skupiny, rasy a přesvědčení podle § 198 trestního zákona,
- trestný čin podněcování k nenávisti vůči skupině osob nebo k omezování jejich práv a svobod podle § 198a trestního zákona,
- trestný čin vraždy podle § 219 odst. 1,2 písm. g) trestního zákona,
- trestný čin ublížení na zdraví podle § 221 odst. 1,2 písm. b) trestního zákona,
- trestný čin ublížení na zdraví podle § 222 odst. 1,2 písm. b) trestního zákona,
- trestný čin vydírání podle § 235 odst. 1,2 písm. f) trestního zákona,
- trestný čin poškozování cizí věci podle § 257 odst. 1, 2 písm. b) trestního zákona,
- trestný čin podpory a propagace hnutí směřujících k potlačení práv a svobod člověka podle § 260 trestního zákona,
- trestný čin podpory a propagace hnutí směřujících k potlačení práv a svobod člověka podle § 261 trestního zákona,
- trestný čin podpory a propagace hnutí směřujících k potlačení práv a svobod člověka podle § 261a trestního zákona.

Současně pak zmiňovaný pokyn obecné povahy stanovil v čl. 72, že z nenávistné pohnutky mohou být spáchány i jiné trestné činy, kde tato pohnutka není znakem skutkové podstaty.

V souvislosti s účinností nového trestního zákoníku¹⁹ vydalo Nejvyšší státní zastupitelství **Pokyn obecné povahy č. 8/2009, o trestním řízení**, v čl. 73, v poznámce pod čarou č. 297) uvádí tento výčet trestných činů spáchaných z nenávistné pohnutky, spočívající v rasové, národnostní, náboženské a jiné nenávisti:

- vraždy podle § 140 odst. 1 nebo 2, odst. 3 písm. g) tr. zákoníku,
- těžkého ublížení na zdraví podle § 145 odst. 1, 2 písm. f) tr. zákoníku,
- ublížení na zdraví podle § 146 odst. 1, 2 písm. e) tr. zákoníku,
- mučení a jiného nelidského a krutého zacházení podle § 149 odst. 1, 2 písm. c) tr. zákoníku,
- zbavení osobní svobody podle § 170 odst. 1, 2 písm. b) tr. zákoníku,
- omezování osobní svobody podle § 171 odst. 1, 3 písm. b) tr. zákoníku,
- zavlčení podle § 172 odst. 1 nebo 2, odst. 3 písm. b) tr. zákoníku,
- vydírání podle § 175 odst. 1, 2 písm. f) tr. zákoníku,
- porušení tajemství listin a jiných dokumentů uchovávaných v soukromí podle § 183 odst. 1, 3 písm. b) tr. zákoníku,
- poškození cizí věci podle § 228 odst. 1 nebo 2, odst. 3 písm. b) tr. zákoníku,
- zneužití pravomoci úřední osoby podle § 329 odst. 1, 2 písm. b) tr. zákoníku,
- násilí proti skupině obyvatelů a proti jednotlivci podle § 352 odst. 2 a 3 tr. zákoníku,
- hanobení národa, rasy, etnické nebo jiné skupiny osob podle § 355 tr. zákoníku,
- podněcování k nenávisti vůči skupině osob nebo k omezování jejich práv a svobod podle § 356 tr. zákoníku,
- urážky mezi vojáky podle § 378 odst. 1, 2 tr. zákoníku,
- urážky mezi vojáky násilím nebo pohrůzkou násilí podle § 379 odst. 1, 2 písm. d) tr. zákoníku,
- urážky vojáka stejné hodnosti násilím nebo pohrůzkou násilí podle § 380 odst. 1, 2 písm. c) tr. zákoníku,
- porušování práv a chráněných zájmů vojáků stejné hodnosti podle § 382 odst. 1, 2 písm. c) tr. zákoníku,

¹⁹ Zák. č. 40/2009 Sb., trestní zákoník.

- porušování práv a chráněných zájmů vojáků podřízených nebo s nižší hodností podle § 383 odst. 1, 2 písm. c) tr. zákoníku,
- genocidia podle § 400 tr. zákoníku,
- útoku proti lidskosti podle § 401 odst. 1 písm. e) tr. zákoníku,
- apartheidu a diskriminace skupiny lidí podle § 402 tr. zákoníku,
- založení, podpory a propagace hnutí směřujícího k potlačení práv a svobod člověka podle § 403 tr. zákoníku,
- projevu sympatií k hnutí směřujícímu k potlačení práv a svobod člověka podle § 404 tr. zákoníku a
- popírání, zpochybňování, schvalování a ospravedlňování genocidia podle § 405 trestního zákoníku.

V uvedeném dokumentu je dále uvedeno, že kriminalitou s extremistickým podtextem lze rozumět kriminalitu motivovanou rasovou, národnostní nebo jinou sociální nenávisť.

5. JUDIKATURA JAKO ZDROJ UTVÁŘEJÍCÍ SPECIFICKÉ KRIMINALISTICKÉ METODY ZKOUMÁNÍ PROJEVŮ EXTREMISMU

Od 1. ledna 2010 je v České republice účinný nový trestní zákoník,²⁰ který konstruuje (jak již bylo uvedeno výše) skutkové podstaty trestných činů „z nenávisťi“ formálně a dílem i obsahově poněkud odlišně, tedy vzhledem k časovému období, od účinnosti tohoto trestního zákoníku do doby zpracování této práce nebylo možno shromáždit dostatečné množství judikatury v této oblasti dle nové právní úpravy. Dosavadní judikatura, tedy judikatura vzniklá za účinnosti starého trestního zákoníku,²¹ tedy do 31. prosince 2009 však poskytuje dostatek materiálu k orientaci při hodnocení trestné činnosti s podezřením na extremistický motiv. Tato judikatura poskytuje dostatek informací jak pro orgány činné v trestním řízení (soudy, státní zástupce a orgány policie, zejména SKPV²², tak pro znalce a znalecké ústavy. Z judikatury lze též dovodit zejména rozsah a zaměření činnosti orgánů Policie ČR při zajišťování důkazů a podkladů ke kriminalistickému zkoumání a dokazování. Tyto doklady a důkazy pak jsou podkladovou materií pro znalce (či znalecký ústav) k vypracování znaleckého posudku či odborného vyjádření. Tato existující judikatura pak může být také jistým návodem k volbě kriminalistických metod a metodologie zkoumání předestřenému jevu či skutečnosti.

V neposlední řadě je nutno zdůraznit, že současná judikatura se v České republice opírá jak o sbírku nálezů Ústavního soudu, tak o rozhodnutí a usnesení Nejvyššího soudu, tak krajských soudů a v neposlední řadě i o rozhodnutí a usnesení Nejvyššího správního soudu.²³

Například ve Sbírce nálezů Ústavního soudu ČSFR ve věci zabránění podpory a propagace hnutí, která jsou založena na idejích rasismu, popřípadě xenofobie či antisemitismu apod. a propagaci těchto organizací a hnutí je uvedeno, že: **„Bezpečnost státu a bezpečnost občanů (veřejná bezpečnost) vyžadují, aby bylo zabráněno podpoře a propagaci hnutí, která bezpečnost státu a občanů ohrožují. Trestně právní zákaz podpory a propagace určitých ideologií, které svou doktrínou i praktickým postupem vylučovaly a vylučují šíření jiných ideologií, politických a jiných hnutí, nechrání pouze lidská práva a svobody, nýbrž i demokratické základy státu. Hnutí a ideologie prokazatelně směřující proti základům demokratického státu jako je záruka základních práv a svobod všem bez rozdílu musí být omezena a jejich zákonný zákaz je nezbytným opatřením k omezení základních práv a svobod.“**²⁴ Za hnutí se ve smyslu rozhodnutí Nejvyššího soudu považuje (dle ust. § 260 odst. 1 tehdy platného trestního zákona č. 140/1961 Sb.): **„...skupina osob alespoň částečně**

²⁰ Zák. č. 40/2009 Sb., trestní zákoník.

²¹ Zák. č. 140/1961 Sb., trestní zákon ve znění pozdějších předpisů.

²² Služba kriminální policie a vyšetřování.

²³ ... jak tomu bylo například ve věci rozpuštění Dělnické strany v r. 2010.

²⁴ Ústavní soud ČSFR. Pl. ÚS 5/92, Sb.n.u.ÚS ČSFR, 1992

organizovaná, byť treba formálne neregistrovaná, směřující k potlačení práv a svobod člověka nebo hlásající národnostní, rasovou, náboženskou či třídní zášť nebo zášť vůči jiné skupině osob. Pro naplnění znaků této skutkové podstaty je nutné, aby hnutí existovalo v době, kdy je pachatel podporoval či propagoval, a to být v jeho modifikované podobě (např. neofašistické nebo neonacistické hnutí apod.).“²⁵

V této souvislosti je pak také možno jako velmi inspirativní pro orgány činné v trestním řízení citovat část uvedeného rozhodnutí, kde se praví, že: „**..... každá forma organizace v sobě již zahrnuje i určitou strukturu hnutí, a proto ji není třeba zvlášť zdůrazňovat, a to i vzhledem k tomu, že u hnutí postačí i jen částečná organizovanost....**“²⁶.

Taktéž otázka, co se rozumí existujícím hnutím, je ošetřena v citovaném rozhodnutí, když je uvedeno, že: „**.....Existujícím hnutím tedy v tomto smyslu může být i takové hnutí, které navazuje v modifikované podobě na již neexistující hnutí (např. neofašistické nebo neonacistické hnutí apod.), pokud využívá např. ideologie, symbolů, pozdravů a dalších atributů již zaniklého hnutí...**“²⁷

Zejména významným a inspirujícím výrokem soudu pro orgány činné v trestním řízení, zejména pro ty, které shromažďují a zpracovávají podklady a důkazy v trestním řízení je v témže citovaném rozhodnutí to, že: „**.....Existenci takového konkrétního hnutí, identifikovatelného alespoň v hrubých rysech, v době, kdy je pachatel podporoval či propagoval, bude nutno v trestním řízení prokazovat prostřednictvím důkazů dokumentujících existenci nebo konkrétní činnost hnutí. Těmito důkazy mohou být vedle výpovědí svědků například letáky nebo jiné písemné materiály takových hnutí, jejich internetové stránky, videozáznamy či zvukové záznamy akcí hnutí nebo projevů jejich představitelů, ale také zprávy orgánů monitorujících jejich činnost, znalecké posudky apod.**“²⁸. Zde je zřetelná snaha soudu usměrnit kriminalistické zkoumání tak, aby výstupy z činnosti policejních orgánů (a i znalců a znaleckých ústavů) byly vůbec způsobilé prokázat trestnou činnost dle stávající legislativní úpravy.

V témže judikátu se dále ve věci „hanobení...“ (§ 198 tehdy platného trestního zákona) a „podněcování...“ (§ 198a tehdy platného trestního zákona) uvádí, že: „**Trestný čin podle § 198a odst. 3 písm. b) tr. zák. obsahuje tři formy spojení pachatelů činu se stoupající mírou organizovaností – skupinu, organizaci, sdružení. Za skupinu je třeba považovat seskupení nejméně tří osob, spojené cílem hlásat teze uvedené v § 198a odst. 3 písm. b) tr. zák. Nemusí mít žádnou organizační strukturu ani delší trvání, a proto se nebude jednat o hnutí ve smyslu § 260 odst. 1 tr. zák.**“

Jako velmi podnětný a pro praxi znalce a orgánů SKPV Policie ČR lze považovat i Rozhodnutí Nejvyššího soudu z roku 2008, kde se hovoří o prokazování antisemitského úmyslu pachatele. Zde se stanoví, že: „**Znaky trestného činu podle § 260 odst. 1 tr. zák. nenaplníje samotný projev antisemitismu jako takového, pokud jednání pachatele nemá nějakou vazbu na určitou skupinu osob, která antisemitismus hlásá či praktikuje a která představuje hnutí. Ve vztahu k hanobícím projevům, které takovou vazbu postrádají, lze uvažovat z toho hlediska, zda naplňují znaky trestného činu hanobení národa, etnické skupiny, rasy a přesvědčení podle § 198 tr. zák. nebo v závislosti na okolnostech konkrétního případu znaky jiného trestného činu podle páté hlavy zvláštní části trestního zákona.**“²⁸ Zde tedy soud jasně vyjádřil, že samotný postoj není trestným dle trestního zákona, avšak tento postoj musí být vázán na konkrétní současnou skupinu osob, která antisemitismus hlásá či praktikuje. Zde je opět zřetelný apel na orgány zajišťující podklady a důkazy a i pro orgány zpracovávající tyto předestřené důkazy, aby volily vhodnou metodu kriminalistického zkoumání k správnému vyhodnocení skutečností tak, aby bylo dosaženo účelu – tedy prokázat či vyvrátit, zda se trestný čin stal, či nikoli.

²⁵ Nejvyšší soud, Tpjn 302/2005, R 11 / 2007.

²⁶ Tamtéž.

²⁷ Tamtéž.

²⁸ Nejvyšší soud 7 Tdo 1472/2008.

Dále například ve věci prokazování naplnění skutkové podstaty trestného činu „hanobení národa, rasy, přesvědčení a podněcování k národnosti a rasové nenávisti rozhodl Ústavní soud tak, že: **„Stěžovatel byl rozsudkem Obvodního soudu pro Prahu 7 uznán vinným trestnými činy hanobení národa, rasy a přesvědčení a podněcování k národnosti a rasové nenávisti, za což mu byl uložen trest odnětí svobody v trvání 12 měsíců s podmíněným odkladem výkonu trestu na zkušební dobu 2 roků. Současně mu byl uložen trest zákazu činnosti vydavatele a šéfredaktora deníků s celostátní, krajovou a okresní působností na dobu 5 let. Šhora označeného jednání se stěžovatel dopustil tím, že jako vydavatel a šéfredaktor deníku "Š." v čísle ze dne 15.5.1999 rozhodl o zařazení a otištění článku nezávislého publicisty P. S. pod názvem "Vražedná aliance", v němž autor obviňuje židy, Kosovské Albánce, přistěhovalce, cizince a národnostní menšiny na území České republiky z negativního působení na politickou a ekonomickou sféru a vyvolává antipatie, intoleranci, nepřátelství a nenávist vůči těmto osobám, když s obsahem článku stěžovatel souhlasil. Ústavní soud souhlasil s právními závěry Evropského soudu pro lidská práva, když tento zdůrazňuje nezastupitelnou roli tisku v demokratické společnosti, jako "hlídacího psa", současně však připomíná i odpovědnost novináře za překročení především etických a morálních norem svého povolání. V takovém případě musí existovat zákonná sankce, která odpovídá jak svojí přiměřeností, tak i naléhavé společenské potřebě ochrany důležitých veřejných zájmů sledovanému legitimnímu cíli. Skutkové podstaty trestných činů dle ust. § 198 a § 198a trestního zákona plně odpovídají mezinárodním normám a závazkům České republiky v oblasti ochrany základních lidských práv a svobod. Závěrem považuje Ústavní soud za nutné znovu zdůraznit, že čl. 10 odst. 2 Úmluvy a rovněž čl. 17 odst. 4 Listiny uvádějí omezení těchto svobod zákonem jako nezbytnost demokratické společnosti, jež slouží k ochraně jejich zájmů.**”²⁹

Jako nikoli nepodstatnou se jeví v souvislostech s volbou a aplikací vhodné kriminalistické metody, resp. specifických kriminalistických metod při prokazování problematiky extremistického motivu trestné činnosti také ta skutečnost, že se ve skutkových podstatách „trestných činů z nenávisti“ objevovala (a i nadále objevuje) velká řada specifických výrazů, za kterými se však skrývá konkrétní specifická činnost, která si vyžaduje specifické metody zkoumání. Z pohledu praxe soudního znalce se pak jeví být rizikové zejména pojmy „podpora“, „propagace“ a „projev sympatií“. Vzhledem k tomu, že „projev sympatií“ je součástí skutkové podstaty trestného činu až spolu s účinností Nového trestního zákoníku, není tento pojem součástí jakékoli judikatury, nicméně pojmy „podpora“ a „propagace“ jsou, přičemž současně jsou namnoze úhelným kamenem prokazování možné trestné činnosti s extremistickým podtextem. **„Podpora hnutí směřujícího k potlačování práv a svobod může mít podobu materiální (např. poskytnutí finančních darů, technických prostředků apod.) nebo morální (např. získávání přívrženců, umožnění publikace jeho záměrů či ideologie atd.) a spočívá v jednání, které má takové hnutí posílit, popřípadě získat mu další přívržence“.**³⁰ **„Propagací se rozumí veřejné uvádění takového hnutí nebo jeho ideologie a záměrů ve známost, doporučování jim zastávaných či prosazovaných myšlenek a názorů. Propagace může být uskutečňována jak otevřeně, tak skrytě, např. prostřednictvím publikace názorů, prostřednictvím knih, obrazů či jiných uměleckých děl“.**

Přesto, že se termín „projev sympatií“ stal součástí skutkové podstaty nějakého trestného činu až spolu s účinností Trestního zákoníku od 1. ledna 2010, lze z dřívější judikatury dovodit, jaký je názor soudů na veřejný projev sympatií k hnutím (současným či zaniklým), které jsou postaveny na idejích rasismu, antisemitismu, xenofobii apod. To je zřetelné např. z textu rozsudku Nejvyššího soudu, ve věci trestné činnosti dle ust. § 261a)³¹ tehdy platného trestního zákona kde se praví, že: **„...Objektem tohoto trestného činu je ochrana základních lidských a občanských práv a svobod, rovnoprávnost lidí bez rozdílu rasy, národnosti, náboženské příslušnosti, sociální**

²⁹ Ústavní soud ČR II. 435/01.

³⁰ Nejvyšší soud 5 Tdo 337/2002.

³¹ Kdo veřejně popírá, zpochybňuje, schvaluje nebo se snaží ospravedlnit nacistické nebo komunistické genocidium nebo zločiny nacistů nebo komunistů proti lidstosti.

příslušnosti nebo původu. Především jsou to základní práva a svobody uvedené v Listině základních práv a svobod. Po subjektivní stránce se u něho vyžaduje úmysl...“ „Aby byl pachatel trestně odpovědný skutkovou podstatou tohoto trestného činu (provinění), musí jeho projevy sympatií směřovat k zaniklému hnutí, přičemž jsou postihovány pouze ty nejzávažnější projevy zásahů do sféry lidských práv (genocidium, zločiny proti lidskosti). Soud sice nedospěl k závěru, že by mladistvý jednoznačně podporoval stávající konkrétní pravicové extrémistické organizace; užíváním historických symbolů nacistického Německa, reprodukcí myšlenek rasové výlučnosti, nesnášenlivosti a zášti však jednoznačně vyjádřil sympatie k hnutím již zaniklým i k nejzávažnějším násilným projevům těchto hnutí. Odvolací soud tedy nepochybil, pokud jednání mladistvého kvalifikoval jako provinění podpory a propagace hnutí směřujících k potlačení práv a svobod člověka podle § 261a tr. zák.“³². Tento judikát tedy dokonce připouští, že propagací a projevy sympatií k zaniklému hnutí (organizaci) může za jistých okolností docházet k naplnění skutkové podstaty propagace a podpory hnutí směřujících k potlačení práv svobod člověka, pakliže však aktér propaguje ty (násilné) projevy takových historických a již zaniklých hnutí, které se výrazně vyznačovaly aktivitami v oblasti popírání přirozenoprávních práv člověka tak, jak to má na mysli civilizace, kterou sdílíme. V námi uvedeném případě se jednalo o aktivistu soudobé neonacistické scény, který propagoval a veřejně sympatizoval s historickými organizacemi a hnutími Hitlerovského Německa, které se aktivně podílely na holocaustu Židů, Romů, Slovanů a politických odpůrců, jakož i dalších ideových oponentů a odpůrců.

Je však nutno říci, že dílčí pozitivní rysy lze shledávat ve všech civilizacích a ideových proudech, tedy včetně nacistické a komunistické ideologie. Je však zřejmé, že tyto dílčí (a mnohdy pouze dočasné) úspěchy a pozitiva byly vyváženy (a „převáženy“) nezměrným utrpením milionů lidí. Nejvyšší soud se v jednom ze svých rozhodnutí dokonce podrobně vyjádřil i k tomuto fenoménu, který je zneužíván zejména soudobou neonacistickou scénou – tedy skutečnosti, že dílčí úspěchy by neměly být zástěrkou ke glorifikaci celého zločinného režimu, popřípadě ideologie či hnutí. Nejvyšší soud tak například konstatoval, že: **„Pokud by pak šlo o vyzdvihování některých pozitivních rysů tohoto hnutí (např. dočasný hospodářský růst) spojené s tvrzením, že tyto svým významem převážily negativní aspekty hnutí (například zřízení koncentračních táborů), jednalo by se o ospravedlňování těchto zločinů ve smyslu § 261a tr. zák. Naproti tomu pouhé konstatování některých dílčích pozitivní rysů hnutí za současného objektivního uvedení jejich souvislosti s dominujícími rysy negativními (např. hospodářsky rozvoj a zvýšení životní úrovně obyvatel Německa před druhou světovou válkou a v jejím úvodu, ovšem za cenu procesu arizace majetku a posléze i hospodářské exploatace násilně okupovaných zemí) nebude zjevně naplňovat znaky žádného trestného činu“**.³³

V této části článku je na místě poznamenat, že o specifických výrazech v souvislosti s extremismem, jsou součástí skutkové podstaty prakticky všech současně platných a účinných „trestných činů z nenávisli“. Jedná se o termíny „etnická skupina“, „hnutí“ či „antisemitismus“, o kterých současná judikatura pojednává toliko, že: **„Etnickou skupinou ...je historicky vzniklá skupina lidí, kterou spojuje společný původ, zvláštní kulturní znaky (jazyk), mentalita a tradice. Příslušníci určité etnické skupiny mají povědomí vzájemné sounáležitosti a zároveň odlišnosti od jiných společenství lidí a jsou spojováni názvem etnika nebo jménem, kterým je etnikum označováno. Etnická skupina žije zpravidla v početní menšině v rámci jiného společenství (např. v České republice romské etnikum)...Skutečnost, že zákonodárce neměl, jde-li o znak vymezený v ustanovení § 221 odst. 2 písm. b) tr. zák.³⁴, na mysli případ, kdy je jinému způsobováno ublížení na zdraví proto, že vystoupil na obranu osoby náležející k jiné rase, etnické skupině, národnosti atd. je zřejmá ze srovnání zmíněné skutkové podstaty s dalšími ustanoveními trestního zákona“**.³⁵

³² Nejvyšší soud, 8 Tdo 980/2008.

³³ Nejvyšší soud, Tpjn 302/2005.

³⁴ Zák. č. 140/1961 Sb., trestní zákoník v tehdejší platném znění.

³⁵ Nejvyšší soud, 6 Tdo 1252/2007.

Nejvyšší soud ve svém rozhodnutí též taxativně a explicitně provedl včet hnutí, které lze charakterizovat jako součást soudobé neonacistické scény, přičemž uvedl i důvody k takovému závěru. Tedy hnutí podle uznané Nejvyšším soudem jako hnutí směřující k potlačení práv a svobod člověka dle ust. § 260 trestního zákona³⁶ jsou „**Bohemia Hammer Skins, Blood & Honour, Národní odpor, Národní aliance**“.³⁷ Naopak Nejvyšší soud neuznal jako hnutí „**Fašismus, nacismus³⁸, historická, „mrtvá hnutí“, přičemž ale mohou být vázána na soudobý neonacismus či neofašismus**“, nebo „**Skinheads³⁹ „.... hnutí skinheads jako celek nelze označit za hnutí...podle § 260 odst. 1 tr. zák., neboť za takové hnutí lze zřejmě označit pouze některé vnitřní směry či skupiny existující v rámci hnutí skinheads**“, nebo antisemitismus. Dle názoru Nejvyššího soudu jde v případě antisemitismu o postoj a nikoli o hnutí.⁴⁰

V souvislostech s judikaturou nejsou jistě od zajímavosti ani usnesení Nejvyššího soudu **5 Tdo 337/2002** („Mein Kampf I“), **3 Tdo 1174/2004** („Mein Kampf II“), jakož i Nejvyššího správního soudu ve věci zrušení Dělnické strany (první návrh na zrušení Dělnické strany – zamítnuto) ze dne 4. března 2009, **Pst 1/2008 – 66** a ve věci zrušení Dělnické strany ze dne 17. února 2010 (druhý návrh na zrušení Dělnické strany zatím nepravomocně – Dělnická strany zrušena) **Pst 1/2009 – 348**, které jsou bohatým zdrojem informací pro orgány činné v trestním řízení k orientaci nad volbou vhodných specifických metod kriminalistického zkoumání a dokumentace trestné činnosti.

6. ZÁVĚR

Závěrem je možno konstatovat, že trestní postih zločinů z nenávisti v České republice odpovídá názoru té části demokratické společnosti, která odmítá projevy extremismu ve formě rasismu, xenofobie, antisemitismu, tedy pravicového politického extremismu, který je obecně nazýván konceptem neonacismu. Trestní postih je Ústavně ukotven, odpovídá mezinárodním zásadám a principům pro možnost trestního postihu.

Nutno též konstatovat, že legislativní rámec v České republice, který umožňuje postih projevů extremismu je na vysoké úrovni a je produktem zkušeností orgánů činných v trestním řízení a práce soudů, které byly zhmotněny do nového trestního zákoníku a jeví se být odpovídající svojí efektivitou přiměřeně čelit narůstajícím projevům extremismu. Odpovídá tomu jak kvalita a charakter konstrukcí jednotlivých skutkových podstat „trestných činů z nenávisti“, tak množství a charakter judikatury a dalších pramenů v odborné literatuře v oblasti trestněprávního postihu zejména projevů pravicového politického extremismu.

Jak bylo uvedeno ve výše uvedené v dílčí komparaci, na Slovensku je situace podstatně méně přehledná, a to jak v oblasti legislativy, tak judikatury. Za situace, kdy v České republice je jasnější a srozumitelnější legislativa, hojná publikační a vědecká činnost, přiměřená judikatura i činnost znalců a na Slovensku naopak zcela absentuje systematická znalecká činnost, judikatura prakticky neexistuje a publikační i vědecká činnost je sporadická, je pak logický důsledek ten, že zatímco na Slovensku dochází k nárůstu trestné činnosti s extremistickým, rasovým a xenofobním motivem, tak v České republice dochází naopak k útlumu, zejména činnosti skupin pravicového politického extremismu (koncerty, shromáždění, pochody apod.).

Nástrojem k správné volbě kriminalistických metod při prokazování trestné činnosti s extremistickým podtextem, tedy „trestných činů z nenávisti“ je pak jednak znalost standardních kriminalistických metod (dokumentace a záznamu trestné činnosti), tak zejména jejich vhodné kombinace, volby specifických kriminalistických metod umožňujících hodnocení předestřené materie znalcem (znaleckým ústavem), ale i průběžné doplňování a volba těchto metod na základě judikatury jako zpětné vazby ze strany pravomocných soudních rozsudků, resp. judikovaných rozsudků a usnesení soudů, zejména Ústavního soudu, nejvyššího soudu a Nejvyššího správního

³⁶ Zák. č. 140/1961 Sb., trestní zákoník v tehdejší platném znění.

³⁷ Nejvyšší soud Tpj 302/2005, NS 5 Tdo 79/2006

³⁸ Nejvyšší soud Tpj 302/2005

³⁹ Nejvyšší soud 5 Tdo 563/2004

⁴⁰ Nejvyšší soud 5 Tdo 337/2002

soudu. Bez zajímavosti nejsou též nejudikované rozsudky nižších stupňů soudní moci, které nabyly právní moci, i když v tomto případě se jedná o názor soudu, který je cenný zejména pro konkrétní policisty při zajišťování méně závažné trestné činnosti s extremistickým motivem. Takovým může být například rozsudek městského soudu v Brně č.j.: 3 T 179/2008 ze dne 5. listopadu 2008, ve věci pořádání demonstrace 1. května 2007 v Brně neonacistickou organizací Národní odpor.

Současná situace v Evropě však naznačuje, že extremismus bude na vzestupu, zejména ve vztahu k náboženství a náboženskému vyznání. Tedy trestná činnost páchaná v souvislosti s náboženským vyznáním. Náboženství pak může být signifikantním znakem trestné činnosti, a to jak u subjektů tak objektů trestných činů z nenávisti. Jelikož extremismus a terorismus je charakteru multidisciplinárního (mimo oblast práva se jedná zejména o psychologii, historii, sociologii, pedagogiku ad.) je na místě zdůraznit nutnost interdisciplinárního přístupu k řešení tohoto společenského fenoménu, tedy extremismu a terorismu jako trestných činů z nenávisti.

Použitá literatura:

ČERNÝ, P. Politický extremismus a právo, Eurolex Bohemia, Praha 2005.

HERCZEG, J. Trestné činy z nenávisti. Praha: ASPI, 2008.

CHARVÁT, J. *Současný politický extremismus a radikalismus*. Praha: Portál, 2007.

KUCHTA, J., VÁLKOVÁ, H. a kol. *Základy kriminologie a trestní politiky*. Praha: C. H. Beck, 2005.

MAREŠ, M. *Úvod do problematiky pravicově extremistických hudebních produkcí na území ČR*. Brno: FSS.

Akčný plán predchádzania a eliminácie rasizmu, xenofóbie, antisemitizmu a ostatných foriem intolerancie na roky 2016-2018, [online], [cit. 07. 08. 2016]. Dostupné na internete:

<<http://www.rokovania.sk/Rokovanie.aspx/BodRokovaniaDetail?idMaterial=25250>>.

Koncepcia boja proti extrémizmu na roky 2015 – 2019 [online], [cit. 07. 08. 2016]. Dostupné na internete:

<https://lt.justice.gov.sk/Attachment/vlastnymat_rtf.pdf?instEID=1&attEID=75028&docEID=410109&matEID=7955&langEID=1&tStamp=20150213092905310>

Zák. č. 1/1993 Sb., Ústava ČR

Zák. č. 40/2009 Sb., trestní zákoník.

Zák. č. 140/1961 Sb., trestní zákon ve znění pozdějších předpisů

Zák. č. 300/2005 Z.z. Trestný zákon v znení neskorších predpisov

ÚS ČSFR. Pl. ÚS 5/92, Sb. n. u. ÚS ČSFR, 1992

NS, Tpjn 302/2005, R 11 / 2007

NS 7 Tdo 1472/2008

ÚS ČR II. 435/01

NS 5 Tdo 337/2002

NS 8 Tdo 980/2008“

NS Tpjn 302/2005

NS 6 Tdo 1252/2007

NS Tpjn 302/2005, NS 5 Tdo 79/2006

NS Tpjn 302/2005

NS 5 Tdo 563/2004

NS 5 Tdo 337/2002

Kontaktní údaje:

Doc. JUDr. PhDr. Ivo Svoboda, Ph.D.

Vysoká škola regionálního rozvoje

Žalanského 54/68, 163 00 Praha

e-mail: Dr.Svoboda.Ivo@seznam.cz

plk. Ing. Stanislav Šišulák, PhD.

Akadémia Policajného zboru v Bratislave

Sklabinská č.1, 835 17 Bratislava

e-mail: stanislav.sisulak@minv.sk

Information About the Publication in English

Manifestations of extremism, Ethnic and religious Intolerance

Conference Proceeding Collection

EVENT: International Academic Conference **Bratislava legal forum 2016**

DATE: 21st – 22nd of October 2016

LOCATION: Bratislava, Slovak republic

ORGANIZER: Faculty of Law, Comenius University in Bratislava, Slovak republic

SUMMARY:

This publication represents the research papers presented on the International Academic Conference Bratislava legal forum 2016 which will be held on 21st and 22nd October 2016 under the auspices of Andrej Danko, the Chairman of the National Council of the Slovak Republic. The major topic of the plenary session was “Alternatives for the Direction of the EU – Integration or Disintegration“. The conference was held on the occasion of the 95th anniversary of delivering the very first lecture at the Faculty of Law by Professor Augustín Ráth who was the first dean of the Faculty of Law at CU in Bratislava and the first Slovak rector of Comenius University in Bratislava. The primary objective of the conference is to interconnect legal science with practice, present up-to-date issues and challenges faced by EU law and thus provide an excellent opportunity for holding discussions. In accordance with this objective, the conference is divided into plenary session and thematically oriented parallel sessions organized within sections which focus on current issues and challenges of modern Slovak, European and international law.

Each Paper includes the summary and key words in English.

Each Paper was peer reviewed by the autonomous reviewer.

CONTENT

THE CURRENT VIEW ON THE ISSUE OF EXTREMISM IN THE SLOVAK REPUBLIC	
Miroslav Felcan	5
STORIES ABOUT SLOVAK STATEHOOD OR WHO AND WHY MISUNDERSTOOD HISTORY	
Alexandra Letková.....	14
THE GERMAN CONCEPT OF <i>VERWIRKUNG</i> AS A LEGAL REMEDY AGAINST POLITICAL EXTREMISM?	
Jerzy Parchomiuk	27
ON THE STABILITY THROUGH EXCLUSION IN JOHN RAWLS'S POLITICAL CONCEPTION OF JUSTICE	
Pawel Polaczuk.....	38
CHANGES IN THE STATE POLICY TOWARDS MINORITIES AFTER 1938	
Ondrej Podolec	48
PRESS POLICY IN THE PERIOD MERUÔSMICH	
Michal Považan	57
MANIFESTATIONS OF CORPORATISM IN CONSTITUTIONAL LAW OF FRANCOIST SPAIN	
Ján Puchovský	62
INVESTIGATION OF HATE CRIMES AS MANIFESTATIONS OF EXTREMISM AND TERRORISM IN THE INTERNATIONAL CONTEXT	
Ivo Svoboda, Stanislav Šišulák	70

BRATISLAVA LEGAL FORUM
BRATISLAVSKÉ PRÁVNICKÉ FÓRUM

2016

